Így tünt el egy gondolat

Előszó helyett

«Azon az őszön játékos bolondok országot temettek a Duna völgyén. Északon és délen, keleten és nyugaton ezer sebtől vérzett a kiterített óriás, s akik tort ültek felette, nem hitték, hogy húsz év multán visszaüt a mámoros fővel elhajított bumeráng.»

A magános utas csillagtalan éjszakán érkezett a tájra, amely azon az őszön kapott új nevet. Már a jövetelében is volt valami rendkívüli. Gyalog jött, szótlanul a szuronyerdőn, mint egykoron az apostolok. Üres kézzel érkezett, mégis, aki látta elsuhanni Őt, a lombjukat vesztett felvidéki fák alatt, megérezte, hogy mindennél nagyobb ajándékot hozott.

Az idegen elhaladt az őrházak mellett. Letért az útra az első határmenti község irányába. Megzörgetett egy ajtót. Fény villant. Parányi ablakcsillag. Ajtó nyílott, aztán újra csend lett. Sejtelmes, csodátváró hallgatás.

Így jött Ő, akit nem vártak küldöttségek, diplomáciai kar és díszszázadok, pedig százezrek kiáltották nevét falvakon és városokban – azon az őszön.

Néhány hét mulva a bizalmas jelentések már róla szóltak országszerte. Előbb Prágában, párnázott ajtók mögött, később minden járási hivatalban és csendőrőrsön Őt kartotékolták, s amikor nyiltan is üldözni kezdték, – mint egykoron az Ács Fiával történt, – amerre járt, amerre lépett, megnyitottak a kisebbségi szívek, megtárult a hegyvidéki lélek és a kitárt ajtón beférkőzött hozzájuk Ő, akinek nem volt vezeték- és keresztneve, illetősége és állampolgársága, vagyona és születési előjoga, s akit közönségesen úgy hívtak: *Gondolat*.

Húsz évig járt ezen a tájon, ahol azelőtt társaskörök és gondtalan kaszinók virágzottak. Hidat épített a Kárpátok tövében a lelkek drága aranyából a négy égtájra hullott magyarok felé. S a hídon *magyarul* és *európaiul* beszéltek. Olyan őszintén és tisztán, mint sehol másutt ezidőtájt. Mert aki a Hitvallások Hídjára lépett, megtanulta, hogy *magyarul szólni* annyit jelent, mint hitet tenni a magyar szociális fejlődés erkölcstana mellett és *európaiul gondolkodni* annyit tesz, mint őrt állani a humánum parányi szigetén, azaz «*embernek lenni az emberekkel.*»

Aki ezen a hidon járt, belátta a magyar küldetést, amire Ő tanította az északra szakadt árva magyarokat. És aki áthaladt a hidon, tudva tudta, nincs különbség többé minden magyarok között. Megdőlt a Forma és a Korlát, Osztályönzés és Egyéniérdek.

A hidon előbb regényes ábrándokról szólott a tanítás, s a vándor szavára a Csallóköztől a Tiszahátig felpattant a titkon őrzött katonaládák fedele, kibomlott a remegő kézzel magasra tartott zászló. Ő ott állt a hidon és tudta, hogy még nem érkezett el az óra, melyen megdőlnek a papírhatárok. A fegyverek megtértek rejtekükbe, a zászlók padlások és pincék mélyén álmodoztak tovább, s az emberek egy napon arra ébredtek, hogy a Hegy-

vidékre is eljutott az európai forgószél, amit akkor gazdasági válságnak neveztek. Most felére szűkült az amúgyis sovány fekete kenyér, megindult a kifosztott földek áradata az «új urak» felé, kihaltak a régi kúriák, sortüzek villantak a nincstelenek mellén és idegen telepes községek hivalkodtak az elorozott magyar földeken, mire tizedszer köszöntött be az ősz. És mennél fájóbb lett a kisebbségi élet szorítója, annál többet munkálkodott a Névtelen Mester. Kultúrházak épültek a legkisebb községtől kezdve mindenütt, ahol veszélyben volt az ősi lélek. Irodalom született áldó keze nyomán a semmiből és a toll katonái új emberi hittel szóltak testvéreikhez. Álláspont és szemlélet keletkezett példája nyomán, mely nem lett soha világnézet és divatos szólam, de Emberi Szó, mely formák és külsőségek nélkül a messzi időkbe mutatott, mert új emberséget és igazabb szociális tudatot jelzett a kiválasztottak elé.

Amikor megdobbant a föld a huszadik őszön és szavára visszhangzott a milliónyi szív, a Magános Mester lett az ünnepelt. A hídhoz egyenként szivárogtak a jövőt tudakolók, aztán küldöttségek jöttek, végül fáklyákkal az ifjúság. Mire lehullott a húszévig gyüjtött krizantémeső, már maga sem tudta, mennyi dísztagság felett rendelkezik. Akkor osztani kezdte a hidat, minden zarándoknak tenyérnyi adaggal, hogy mindenkié legyen a megharcolt örökség. S amikor már csak az utolsó pillér állott, látók szemével látta, hogy ismét megépült a Forma és a Korlát, aprópénzre váltódott egyeseknél a küldetés és akik húsz évig vallották, sorra megtagadták Őt, – a kényelmesebb útért. Most észrevette, hogy egyre kevesebben vannak, akik még hozzá zarándokolnak. Elmaradtak a küldöttségek, el a fáklyák és az ifjúság, s alig egy esztendőre, hogy ott állt mindent elosztó szívvel a híd előtt, megtudta, hogy egyedül maradt. Bejárta mégegyszer a tájat, ahol húsz évig Ő jelentett magyarabb és európaibb magyarságot. Beszélt a paraszttal, munkással és polgárral, féltő szóval tudakolta a hallgatást és megrendült a szíve, amikor a tavaszon az Író valami olyant mondott néki, hogy közben «*korszerűtlenné*» vált minden, amit egykor hirdetett.

Akkor is éjszaka volt, csillagtalan, mint az első, amelyen érkezett. Felvette a régi köntöst, a húsz év előttit, szívéhez szorított egy csomag elsárgult jegyzetet és elutazott.

Az állomáson nem búcsúztatta senki, még a vidéki kaszinó is a boldogok álmát aludta, amikor egykori «díszelnöke» roppant válságok között szegényen és kitaszítottan, mint egykoron az Ács Fia, elindult a bizonytalanságok vonatán eljövendő késő győzelmek felé. A határban meglendítette karját és széles ívben a sínek mellé hullott a húsz év alatt gyüjtött megsárgult jegyzet.

Aki e sorokat írja, távolból kísérte őt a veszélyes úton, mely időnként hírnév és dobverés helyett az áldozatos nincstelenségbe ível. Felvette a gyüjtést a tavaszi sárból, elrendezte a megfakult lapokat és közreadja most húsz év szellemi vallomását, mely nem irodalom- vagy szellemtörténet, egyszerű jelentés csupán húsz hősi évről. És tetejébe írja, amit ő jegyzett a lapok élére, zaklatott betűkkel a búcsúzás éjszakáján: Így tűnt el egy gondolat.

Budapest, 1940 május hó.

Kemény Gábor

Táj és Ember

[Vákát oldal]

Az ember magán hordozza a tájat, a táj saját képére formálja emberét. A szülőföld és lakóinak ez a tudatalatti kapcsolata örökérvényű, történelemformáló erő. Ezt a tapasztalati tényt a felvilágosodás korától az életformák tudományos vizsgálói is felismerik, elfogadják. *Taine* talán elsőnek említi a földrajzi körülmények döntő kihatását a közösségek és területi kulturák életére, s nyomában a XIX. század társadalombölcselői már rendszerbe foglalják a tájak és népcsoportok egymáshoz való viszonyát. A mult század közepére leszűrődő miliőelméletekben még sok a regényes vonás. A romanticizmus koráramlata gyakran feledteti az első matérialisták doktrinér egyoldalúságát. De minél inkább közeledünk a század végéhez, a liberálkapitalizmus féktelen iramában kibontakozó társadalmak valósággal rákényszerítik a kor vizsgálóit az emberi együttélés szervezetének bírálatára, a szociális tények rendszeres gyűjtésére és a táji sajátosságok kutatására, melyből egy új tudományosság eddig ismeretlen formái élednek.

A századfordulón lezajlik a szociográfia és az európai szellemtörténetek hőskora. A tömegek életének vizsgálata a tudományos érdeklődés központjába kerül és mindaz, ami 1914-ig magános gesztus, nem egyszer hivalkodó forradalmiság a kutatók részéről, a világháborút követő évek megrendült Európájában korszerű tudománnyá, tájak és népek életformáinak tükrévé emelkedik.

Ez a rendszertelen grafikon, melynek rohamos ívelése a szociális tudományok kibontakozását jelzi, természeténél fogva sok kívánnivalót hagy maga után. Azok a szaktudományok, melyek ebből a talajból sarjadnak, még napjainkban is gyakran nélkülözik a szükséges tárgyi alapot, szellemi távlatokat. Általános tünet, hogy a modern szociográfusok, demo- és etnográfusok, kivált pedig korunk szellemtörténészei a sietve gyüjtött és fel nem dolgozott adatok tömegéből nem tudják mindenkor kialakítani azt a helyzetképet, mely egy nemzet, népcsoport vagy táji közösség szociális sorsát és szellemi fejlettségét maradéktalanul jellemzi. A szociális kutatásnak ezen a részterületén ezért hemzseg ma világszerte annyi, máshova tartozó, felkészületlen esztéta és szorgos adatgyüjtő, akik a tények halmazától nem látják a lényeget, fától az erdőt.

Nem célunk előljáróban korunk szociális tudományainak hiányait, az önvédelmi világversenyben leminősülő közvélemények által elfogadott, vagy egymásnak szögesen ellentmondó kutatások paradoxonjait kimutatni. Tudatában vagyunk annak, hogy a világtudományosságot századokon keresztül jellemző egyöntetűség régen a multé. Az önmagáért való művészetek múlásával egyidejűleg az öncélú tudományosság is meghódol az irányzatosság koráramlata előtt, melynek szempontjai nem fedik feltétlenül és mindenkor a «*science pure*» álláspontját. Mivel azonban olyan kérdéssel foglalkozunk, melyről «szakembereink» túlnyomó része sietett végleges megállapodása előtt kimondani az érdektelenség vádját, szükségesnek tartottuk ennek az egyetemes jelenségnek külön kihangsúlyozását.

A szociális tudományok háború utáni fejlődése az említettek alapján szervesen hozzátartozik a mai ember érdeklődési köréhez. Korunk embere bármilyen társadalmi osztályhoz, réteghez vagy csoporthoz tartozzék is, tudatosan keresi mindazon tényezők magyarázatát, melyek életét meghatározzák. Módszereken és alapelveken, világnézeteken és termelési rendeken túl a szétforgácsolt emberiség ezirányban meglepően következetes. Az Egyén, mint a közösség atómja és mint Egyéniség egyaránt keresi életének lényegét, harcainak okát, reákényszerített vagy elfogadott életformájának végső magyarázatát.

Ez az egyetemesen megnyilatkozó oknyomozó, szociográfikus és szellemtörténeti ösztön előbb azokban a társadalmakban alakult ki, melyeknek egészséges kibontakozását alapvető hiányok, okok vagy ellentétes társadalmi intézkedések gátolták. Később az életképes kisnépeknél tört fel az emberi lét és szellem sorskérdéseinek tudatos kutatása. Még inkább indokolt, hogy fejlődésének újabb fázisában a szociális tudattal rendelkező új emberszemlélet azokban a népcsoportokban vált mértékadóvá, melyek gazdasági vagy politikai körülmények következtében kerültek másodrendű, kisebbségi helyzetbe.

Ezek a *kisebbségi* társadalmak a háború utáni ember legszigorúbb vizsgálói lettek. Az elnyomottság, a gazdasági és szellemi kizsákmányoltság, az állandó mellőzöttség és terror következtében, mely a világ legkülönbözőbb tájain élő kisebbségekre, kisebb-nagyobb mértékben egyaránt vonatkozik, a másodsorba kényszerített ember mélyebbről kutatta fel élettényezőit és sokkal több gondot fordított gazdasági és szellemi életének változásaira, illetve azok vizsgálatára.

A kisebbségi helyzetben kialakított valóságszemlélet így a tények adatszerűségén túl eljutott egy új érzésformáig, melyet csak az állandó veszélynek kitett, elnyomott embercsoportok lelkisége tud kiformálni. Ez az érzésforma, mely átfogja a kisebbségi élet sorskérdéseit és azok teljességére épül: a *kisebbségi szellem,* mely tájanként és közösségenként sajátos kultúrákat termelt a négy égtájra szakadt magyar élettérben is.

Mielőtt ennek, helyesebben az északi, felvidéki magyarság húszéves szellemi szabadságharcának részletes és oknyomozó ismertetéséhez kezdenénk, az elcsatolt területeken lezajlott külön szellemi fejlődés indítékát ennek az új szociális fogalomnak kialakításában határozzuk meg, mely az elmult két évtized alatt emberibbé és európaibbá tette az elcsatolt magyar tömegek életét.

A felvidéki szellem történelmi útja

A Kárpátok íve alatt húzódó peremterületen, melyet az ezeréves gyakorlat Felvidéknek nevezett el, sajátos, több vérségből összetett nép, életforma és műveltség alakult ki a századok folyamán. *Anonymus* a Bélák korában feljegyzi, hogy jámbor és békés nép fogadja a honfoglalókat, akiknek egy része nem is vonult délre, a dústermésű síkságok felé. Ittmaradt a hegyek alján és maga is hegyi emberré vált. *Kézai* Simon valamivel később szintén megemlékezik az istenfélő hegyi népről, mely a végvári sorsot a jövő fejlődés zálogaként fogadta el életkeretül. *Csák* Mátét, a trencséni kiskirályt lantosai a hegyek fejedelmének zengik és a rozgonyi bukás után is fennmarad a legenda az aranyatverő úrról, a felvidéki udvarházak és kunyhók ereszei alatt. *Mátyás* őszintén szerette az északi magyarságot. *Thurzó* Elek és *Szathmáry* György a kihamvadó olasz röneszánsznak utolsó lobbanásai magyar területen. Vérbeli humanisták, akik Párizzsal és Rómával, Krakkóval és Bolognával tartanak szellemi rokonságot, s halálukkal a mátyási

humánum aranyvirága is összetörik a mohácsi csatatéren, vagy még előbb a rosszemlékű Jagellók bűnös korszakában. *Zápolya,* a szepesi gróf, a köznemesség első történelmi képviselője, két pogány közt nem tudja érvényesíteni az egy hazáért való örök elvet s a török által feltett korona ép oly végzetessé válik az országra, mint a török uralom végén *Thököly* Imre magános fenegyerekeskedése, akinek kurucaiból a nemzeti ellenállás első tudatos katonái lesznek. Ez a századokon átívelő hegyvidéki láng élteti a Csallóközről időnként széthullámzó maradék felvidéki hajdúságot, ennek fényénél melengetik szebb idők reményét *Esze* Tamás rongyosai és *Rákóczi* Ferenc híres talpasai, akik a magyar szabadság jelszavát akkor tűzték szűzmárjás lobogóikra, amikor a Duna–Tisza közén az idegen zsarnokság már elnémította a nemzet legjobbjainak szavát.

Így lett a Felvidék végvára a magyar történelmi és szellemi mozgalmaknak, szilárd kiinduló pontja a török és a Habsburg uralom alóli felszabadulás, a nemzeti függetlenség nagy gondolatának.

A XVI. és XVII. században, a török hódoltság idején a magyar élet négy, élesen elhatárolt területen zajlik le: Erdélyben, a régi Felvidéken, Dunántúlon és a Drávától délre. Ennek a négy égtájra szakadt magyar élettérnek központja, mint ezt *Szekfü* is elismeri, az Erdélytől Pozsonyig nyúló országrész volt, melyet az egykorú feljegyzések *Felső- és Alsómagyarország*nak hívtak.

Ezen a területen, mely, a húszéves cseh elnyomatást leszámítva, mindenkor szabad magyar föld volt, utórezgéseiben, kihatásaiban mutatkozott meg a négy folyó közén lezajlott ezeréves magyar dráma. A tatárdúlás után menedéket kereső, fejvesztett magyar tömegek Csallóköz ingoványaiban, Árva, Liptó és a Szepesség erdőségeiben és a kis felvidéki telepek erődítései mögött keresnek menedéket, s ugyanez néhány század mulva megismétlődik a törökség hódításai nyomán.

Az ozmán katonai hatalom előnyomulása a magyar népi tömegek északi irányba való felhúzódására vezet. A várak, úrbéri telepek és újdonsült városok akkor megtelnek Alföldről érkező színmagyar elemmel. Megkezdődik a faji asszimiláció, a felvidéki magyarság tulajdonképeni kialakulása.

Az az érzésfogalom, amit a köztudat *felvidéki lélek*nek nevez, először a török által teremtett új történelmi helyzetben és a Felvidéken is lezajló reformációs törekvésekben nyilvánul meg.

A török beavatkozás szervesen összefogta a még szabad magyar nyelvterületeket. A Felvidék, mely az erdélyi országrésszel együtt a helyzeti kényszerűség következtében lett a nemzeti újjáéledés központja, területi érdekeinek feladásával fizette meg új történelmi szerepét. Az a másfélszázados időszak ugyanis, mely a tényleges magyarországi török uralmat jelzi, széttörte

a Felvidék sajátos gazdasági hálózatát, mely a XVII. század végéig az észak-északkeleti kereskedelmi útvonalakba tartozott.

A felvidéki város a területén szokásjoggá vált úgynevezett «árumegállító» vámok révén nőtt gazdaggá s ezek a vámok ép úgy, mint az érkező áruk a Krakkón keresztül vivő északi kereskedelmi útvonallal kapcsolatosak. A XVI. és XVII. században a Felvidék gazdasági ütőere ez az előnyös észak-északkeleti útvonal. Lőcse, Késmárk, Kassa, Ungvár, Beregszász piacterein időnként váltópénz a lengyel arany és Munkácson még az Anjouk korából fennmaradt a lengyel-litván *Koriatovics* hercegek révén kötött családi és gazdasági kapcsolat, melyet *Báthory* István trónralépte lengyel részről is elmélyített.

Amikor a török megszállás összesűrítette a magyar erőket a szabad Felvidéken, ezek a gazdaságpolitikai hagyományok a török visszaszorításával arányosan gyengültek s a zentai ütközet után, mely a török hódoltság végét jelzi, nincs többé sajátos jellegű területi kereskedelem ebben az országrészben sem; a Felvidék bekapcsolódik a középdunai gazdasági rendbe. Ezt a kereskedelmi átszervezést elősegítette Lengyelország fokozatos hanyatlása és ismételt felosztása, mely kétségtelenül érzékeny anyagi veszteségeket okozott a felvidéki kereskedelemnek és iparnak.

A gazdasági adottságok feladása egybeesett a felvidéki magyarság első szellemi forradalmával, a reformáció és ellenreformáció küzdelmeivel. A reformáció szellemtörténeti folyamatát, melynek tanaival a Vittembergában tanuló fiatal alföldi prédikátorok révén ismerkedik meg a felvidéki nép, – a feudális és jobbágyi sorsok között elhelyezkedő, kétnyelvű és kétfajú magyar-szlovák köznemesség vezette le. A szlovák nép ekkor még politikailag magyar. A huszita mozgalmak nem hatottak érzelmi felfogására, a csehmorva huszitizmus nyugatfelvidéki kihatásai, a hírhedt *Giskra*-idők mitsem változtattak az itt élő népek szellemi álláspontján. A szlovák középrétegek társadalmi érintkezésének ezidőtájt hivatalos nyelve a magyar, de a törzsökös magyar családok otthonaiban is sűrűn felhangzik a szlovák szó, amit ezekben a századokban a testvéri közvetlenség patinája jellemez. Az időközben elsikkadt magyar-szlovák testvériségnek a történelmi áramlásoktól és szűntelen véráldozatoktól terhes XVII. század a fénykora. Ekkor még teljes a lelki egység a két egymásrautalt nép között, akiket megfellebbezhetetlen történelmi rendeltetés állított egymás mellé az európai politikai vízválasztón.

Ez egyébként az egyedüli magyar táj, ahol mindenkor tudatosan idegenkedtek a latin műveltség használatától. Még a XIX. század elején történt, hogy a rendi üléseken az illetékes magyar urak ismételten sürgetik a hivatalos latin tárgyalási nyelv helyett a magyar és szlovák nyelv használatát. A példa világosan igazolja, hogy a felvidéki tájon kisarjadt szellem gyökerében ütközött a latin közigazgatás gondolatmenetével és azzal a tár-

sadalmi latinkultusszal, melyet csúcspontján akasztott meg a nyelvújítás mozgalma. De jellemző példája ez az okmányokkal is kimutatható tény annak a politikai Treuga Dei-nek is, amely a XVIII. század fordulóján a feltörő pánszláv ábrándokkal szemben a felvidéki közlelkiséget áthatotta.

Mert ilyen közlelkiség volt és van és talán legjellemzőbb vonása, hogy társadalmi berendezkedése egy időben sem annyira kasztosan elhatárolt, mint Középeurópa más részein. A felvidéki társadalom fő- és köznemesi rétege között nem volt alapvető különbség, a köznemességet pedig a polgárságon keresztül kollektív kapcsolatok fűzik a föld népéhez. A rosszcsillagú Dózsa-lázadás után a parasztkirály hívei közül sokan menekülnek ide, a magyar emberiesség északi végvárába és 1711-ig, a szatmári békekötésig nem tudunk arról, hogy a Felvidéken jobbágyüldözések, vagy különleges megszorítások lennének. Keleten az Erdős-Kárpátok alatt pedig a várurakon és polgárságon kívül osztálytalan népi tömbben él a ruszin-magyar őslakosság, Európa időrendben első osztálytalan társadalmát alkotva.

A Fejedelem sorsát megpecsételő szatmári diktátum és az intézményesen végrehajtott ellenreformáció egyidőben következett be. Az előbbi a felvidéki nép teljes anyagi leromlását hozza magával, az utóbbi mélységes lelki szakadást okoz az itt élő értelmiség soraiban. *Az első felvidéki szabadságharc veszteségei pótolhatatlanok voltak.* Egyedül Ung-Bereg-Mármarosban háromezernél több jobbágy pusztul és bujdosik el, a településtelen házhelyek száma rohamosan nő, a városokban minden második ház lakatlanná válik és Rákóczi kisnemeseinek üres telkei új Mohácsot hirdetnek a magyar éjszakában. Innen kezdve a Felvidéken is megindulnak a jobbágyság vándormozgalmai, szökött zsellérek tízezrei járják a területet és a nincstelenek inségén nem könyörül az imperialista célokat hajszoló császári Bécs.

Ilyen közhangulatban, a lelkek válságának óráján még egyszer feltör a Felvidéken a reformációs gondolat, amelynek népi demokráciája futótűzként hatotta át az anyagilag legmélyebben fekvő rétegeket. *Károli* Gáspár bibliája Göncön készül és *Apáczai Cseri* János, a magyar Rousseau társadalmi szemlélete hűséges követőkre talál a felvidéki nép egyszerű fiaiban, akik mint később az egyenlőség, testvériség és szabadság hármasegységében, a reformációban sem forradalmi kátét, hanem társadalomalakító lényeget látnak. A felvidéki reformáció területi kibontakozásának alig néhány évtizedében ezért jelent merész szellemi újítást, melyet a pázmányi visszahatás rideg formalizmusa gyökerében megsemmisít. A protestáns tömegek számszerint és jelentőségben visszazuhannak az anyagi és szellemi kiszolgáltatottságba s a nagyszombati jezsuita főiskola hirtelen felvirágzásakor bekövetkezik a luteránus szlovák rétegek elzárkózása.

Amikor a munkácsi várban elhallgattak Zrinyi Ilona ágyúi, a lelkek mélyén megmaradt a nemzeti függetlenség, szellemi és egyéni szabadság

zsarátnoka, amit Rákóczi Ferenc szabadságharca újra fellobbantott. Szatmár után «*száraz ágon hallgató ajakkal*» dermedten várnak a tétova tömegek. Nincs senki, aki összefogná, irányítaná őket. A Kolonicsok utódjai értenek a helyzet konszolidálásához. Az ellenreformáció lezajlása után a történelem egy évszázadra kivonul a Felvidékről, hogy helyet adjon a szárnyaszegett lelkek gyökértelen kisérleteinek. Nem érdektelen, hogy Martinovics forradalmi kátéját terjesztő Hajnóczy a szepességi Hajnóczyak közül való és a szerencsétlen kimenetelű Wesselényi–Frangepán összeesküvés érzelmi szálai innen sarjadnak. Amikor *Révay* megbontja a nyelvújítás zászlaját, az eseménytelen felvidéki életben erős hullámot vet az első kavics, mely a szellemi megújhódás hitével a magyar közöny tengerét megmozdította. Nem mutatták még ki rendszeresen, de a kortörténeti kutatások bizonyára alapot adnának arra, hogy a nyelvújítás mozgalma, melynek hátterében még a bécsi testőrszobák sziluettjei ismerhetők fel és az állami jogaira ébredt magyar nemzet szabadságharca közvetlen vérségi kapcsolatban vannak egymással, azaz a szellemi és politikai tisztító hadjárat egymást kiegészítette, egymásnak kölcsönösen segítségére volt.

A szabadságharc felvidéki története rövid és tragikus. Klapka Komároma, mint egykor Zrínyi Ilona Munkácsa utolsónak adja meg magát, mikor a nemzeti ellenállás minden reménye elveszett. Ez a két letagadhatatlan történelmi éposz a felvidéki gondolat lényegét, a törhetetlen szabadsághitet fejezi ki és mindkettőnek örök tanítása a magyar utókor számára: őrizni a romokon nőtt ritka virágot: a *magyar népi függetlenség* szellemét, melyért minden időkben első vonalban harcolt a Felvidék népe. Ezt a független területi szellemet időként a magyar irodalom rangelsői is megérzik. *Baróti Szabó* Dávid, *Bacsányi, Kazinczy* a «Pályám emlékezetében», *Petőfi* «Úti jegyzeteiben» különböző korokban egyöntetűen jelzik a magyar emberiesség északi végvárának vonzását és megfigyeléseiket a jogaira eszmélő nemzet egyeteme elé tárják. De mielőtt a virrasztók szavára új ritmus, új szellemi pezsdülés, új történelmi erjedés hatná át az északi tájat, Világosnál megtorpan a magyar élet.

Midőn a dunai kohóban a vesztett szabadságharccal végzetesre fordul a magyar ügy, a Kárpátok gerincén új hatalmi tényező jelentkezik a *pánszláv* gondolat köntösében. A politikai áramlat előőrse az *illirizmus*nak nevezett szellemi kisérlet, mely a győzelmes görög szabadságharc éveiben a zágrábi főiskola diákjai között kapott lábra. Az illir-elmélet a közép- és délkeleteurópai szláv népek összefogásából indult ki és célja az orosz néppel való politikai és irodalmi kapcsolatok felvétele volt. A mozgalom, mint politikai kezdeményezés elsikkadt, de szellemi síkon tovább fejlődött és az orosz irodalom klasszikusain keresztül hidat képezett a nagyszláv törekvések felé. Középeurópa és a Balkán szláv népeit egyaránt áthatja az orosz

irodalom aranykorának kisugárzása, a csehek Lermontovot és Tolsztojt, a szlovákok Gogolyt és Puskint, a ruszinok Nekraszovot, a délszlávok Fetet és Dosztojevszkijt olvassák s az egyetemes orosz irodalmi befolyás olyan politikai mozgalmaknak szállascsinálója lesz, amelyek gyökerükben támadják a XIX. század magyar politikai és társadalmi rendjét.

A pánszláv törekvések az említett irodalmi vonatkozáson kívül, belpolitikai és vallási téren kezdték ki a magyar társadalmi berendezkedést. Jellemző, hogy az előbbire a szlovákság és horvátság, az utóbbira a magyar-oroszok szolgáltattak példát, ez utóbbiak annál is inkább, mert Kárpátalja templomi szerkönyv ellátása mindenkor elégtelen volt és cirilbetűs kiadványokhoz nagyrészt csak a Kárpátokon túlról juthatott a hívő.

A felvidéki népek békés együttműködését és lelki egységét a pánszláv befolyás nyomán teremtett romboló belpolitikai irányzatok semmisítették meg. Először a szépirodalomban, később a publicisztikában, végül a közéletben jelentkezik az európai szláv népek uralmi és szellemi összefogásának fulánkja, mely kútmérgezője lesz a dunamedencei gondolatnak.

A szlovák irodalomban a pánszláv gondolatnak első képviselője *Kollár* János volt, aki *Dicsőség lánya* című époszában a Rajna mentén pusztult szláv előörsökről ír, akik szerinte a nyugati szláv expanzió névtelen hősei voltak. A romantikus szlovák költő és köre erősen csehbarát beállítottságú s ez az általuk használt irodalmi nyelvben is meghagyta nyomát. A nyugat-felvidéki szlovák írók egy része ugyanis a XIX. század elején tudatosan használja a cseh helyesírású irodalmi nyelvet, mely ellen még a XVIII. század alkonyán minden erejével küzdött a szlovák nyelvújítás Kazinczyja, *Bernolák* Antal, aki a cseh befolyás helyett a köznép hamisítatlan tiszta nyelvezetéhez fordult. Az idők a Kollár-féle koncepciónak kedveztek. A XIX. század első felének szlovák szellemi emberei szinte kivétel nélkül a cseh politikusok, *Palacky, Jungmann, Safárik* és Karel *Havlicsek-Borovszky,* a tragikus sorsú sovén cseh publicista irányelvei szerint dolgoznak és az 1848 márciusában Prágában megtartott első pánszláv kongresszuson a kárpátaljai *Dobránszky* Alajos már egyes túlzó ruszin ifjúsági csoportok csatlakozását is bejelenti a pánszláv szellemi mozgalomhoz.

A Felvidéken a pánszláv gondolat első nyilt hangoztatója *Stur* Lajos szlovák író és politikus volt. Nevéhez fűződik a szlovák irodalmi újjászületés és a szlovák ifjúság első politikai csoportjának, a pozsonyi Stur-iskolának megszervezése. Stur kétségkívül egyik legérdekesebb egyénisége kora társadalmának. Történelmi légkörben bontakozott ki életének negyven esztendeje, melyet ifjúságától kezdve a szlovák nép szellemi önállósításának szolgálatába állított. Munkaterve tehát mai meghatározással élve, *autonómista* program és Stur a szlovák autonómiának első előharcosa. Az általa nevelt ifjú gárda azonban minden vonalon túlzásba vitte Stur elgondolásait.

A nyelvjogi harcból külföldi támogatással szervezett politikai aknamunka, a cseh politikai szellemtől való tartózkodásból ennek éppen az ellenkezője lett. Stur, halála előtt hét évvel megéri a fiatalok által elsodort túlzó politikai mozgalom csődjét. A magyar szabadságharc kitörésekor munkatársa, *Hurbán* Miloszláv evangélikus lelkész osztrák oldalra állítja a nyugatfelvidéki szlovákságot, mely Világos után épp úgy a Bach-korszak önkénye alá került, mint az elárult magyarság.

Ez a politikai pálfordulás a területi együttélés szempontjából döntő fontosságú esemény lett. A szlovákok szembefordulása a kossuthi politikával, a felvidéki magyarság érzelmi elhidegülését és lelki szakítását vonta maga után. 1848 őszétől különálló szlovák és magyar társadalmak élnek a Felvidéken. A területi sorsközösség *fikció* lett és nyomán megindult az eszközeiben egyáltalán nem válogatós, külföldről irányított nagyszláv politikai tervhadjárat, mely a két nép sorsát végzetesen elfordítja egymástól.

A szlovák politikai szeparatizmusnak, mert mi másnak nevezhető ez a pontosan előre kidolgozott és megfontolt elzárkózás, előkészítői ismét az írástudók lettek. A szlovák irodalomban előbb a prózán keresztül jelentkezik a szellemi elzárkózás, a szlovák politikai álláspont erjedése. A mult század negyvenes éveitől számítjuk a klasszikus szlovák elbeszélők korát, akik többnyire publicisták és közéleti férfiak is voltak. Az első ilyen politikai prózaíró, *Kalincsák* János a felvidéki nemesi világ derűs korképeiben már kimutatja a napi események túlzott politikumát. Restauráció (1860) című regénye a felvidéki magyar közélet keserűen egyoldalú persziflázsa. Kalincsák nyomán a prózaírók rendszeresen foglalkoznak a Felvidék társadalmi viszonyaival. *Pauliny-Tóth* Vilmos és *Szamo Tomasik* a jelen helyzet magyarázatát a multban keresik, *a helyi történelmi hagyományban,* melyben mindketten hisznek, anélkül, hogy megkeresnék a magyarsághoz visszavezető utat. Pauliny-Tóth Csák Mátéról írt történelmi freskójában nem egyszer zavarba jön, amikor a magyar-szlovák sorsközösség tényeire kénytelen rámutatni, Tomasik a Kurucokban pedig inkább kisajátítja a szlovákság számára a Rákóczi-időket, mintsem feladná irányított politikai felfogását.

Ezek az írók és sokan a korszak névtelen íródeákjai közül még ingadoznak. Szemléletük és meglátásaik belső viaskodást árulnak el. A lázas sietséggel összeszedett, sajátosan szlovák történelem mozaikjai nem illenek össze és a háttér konturjai a magyar történelmet sejtetik. De mindezt csak a késő szemlélő látja meg a politikai naivitások mélyén. A szabadságharctól a kiegyezésig tartó időszak szlovák középosztálya a felszínes célzásokat keresi és azokból merít sérelempolitikai alapot.

Ehhez a megfertőzött szellemi légkörhöz a Bach-korszak után erős nagyorosz irodalmi befolyás járult, amely *Turgenyev* és *Gogoly* műveiben az orosz reálizmust közvetíti az olvasó elé. Érdemes megállapítani, hogy a

nagyorosz realisták higgadt valóságszemlélete némileg letompította a napi politika kirívó irányzatosságát. A szlovák reálisták megtérni igyekeznek az önmagáért való művészethez s bár faji öntudatuk az orosz hatás következtében mindjobban elmélyül, politikai szenvedélyességük a kiegyezésig kissé alábbhagy.

Ez a belső megállapodás jellemzi Szvetozár *Hurbán Vajanszkyt*, a XIX. század legnagyobb szlovák regényíróját. A korszak lírai hangulatú kiváló szlovák elbeszélője, *Kukucsin* Márton lélekrajzaiban kifejti a szlovákság érzelmi politikáját, ezt a tartózkodó, montaignei szellemarcot, mely a Bach-korszak után a két társadalom közé hullott szlovák intellektuelt jellemzi. *Steier* Lajos, a szlovák kérdés legkiválóbb szakértője Mikszáthtal hasonlította össze szlovák kortársát és arra a megállapításra jut, hogy a szlovák író sokkal közelebb állott a néphez, mint magyar társa. Valóban, Kukucsin művészetét minden izében áthatja népe anyagi és szellemi felemelésének gondolata, hisz a népi rétegek mélyéről feltörő őserőkben, melyek a szlovák nép sorsát európai nívóra emelnék. Mikszáth adomázó szívderűjével szemben Kukucsin félszeg, elmélázó, szűkszavú alakjaiban egy, részleteiben még kiforratlan politikai felfogás érik, mely egymásután meglazítja mindazokat a tartóköteleket, amelyek még összekapcsolnák a két nép életét.

Ilyen kapocs volt a magyar-szlovák köznemesség, mely a Felvidék nemzetiségi területein századokon át élő kifejezője a szlovák-magyar együttműködésnek. Nem véletlen, hogy a XIX. század szlovák elbeszélői kivétel nélkül ostorozzák ezt a szerintük idejét mult, felesleges társadalmi réteget, mely tartózkodott az új szláv mozgalmaktól és rendíthetetlenül vallotta a szentistváni gondolat iránt érzett hűségét. Ezt a réteget erkölcsileg megsemmisíteni, nevetségessé tenni a szlovák közvélemény előtt, a pánszláv gondolattól sugalmazott írók elsőrendű törekvése volt. A további lépések szintén tervszerűségre mutatnak. A szláv propaganda a közigazgatás és a társadalmi berendezkedés egyoldalú bírálójává tolja fel magát és már a Hurbán által 1846-ban alapított első szlovák folyóiratban, a *Slovenské Pohlady*-ban (Szlovák Szemle) olyan cikkek és megjegyzések látnak napvilágot, melyek nyiltan izgatnak a magyar szellem és annak hordozói ellen.

Ezen az alapon a szlovák népi kultusz, mely a kiegyezés körüli évek irodalmi életét jellemzi, sem mentes a propagandától, amit a legkiválóbbak valóságos művészetté fejlesztenek. A népiség útját járó szlovák líra vezéralakjai Janko *Král* és *Hviezdoszláv*-Országh Pál valóságos dicsfényt szőnek a szlovák paraszt feje fölé, aki bizonyára nem volt tisztában azzal, hogy egyszerű sorsát ismeretlen politikai irányzatok igazolására használják fel.

*

Mialatt a nyugati Felvidéken a történelmi események mélyén egyre

nagyobb háborgással izzik a szláv kérdés, keleten Kárpátalja magyar-oroszai között is eredményesen hódít a nagyszláv irredentának egy másik válfaja, a *vallási propaganda*.

Ennek a bonyolult, két irányból érkező, de egyet célzó politikai aknamunkának természetét közelebbről is meg kell vizsgálnunk, hogy teljességgel megérthessük azt a felszín alatti kavargást, mely a kiegyezéstől Trianonig oly végzetesen kisiklatta a felvidéki népek békés együttélésének és közös haladásának vonatát. A szlovák népet a Nyugatról cseh közvetítéssel érkező pánszláv propaganda rohanta meg, mely a cseh irodalmi és politikai szupremácia alá tartozónak hirdette a szlovák társadalmat. Ez a cseh politikai módszer szlovák környezetbe érkezve a helyi viszonyokhoz módosult. Safárik, Jungmann és Palacky doktrinér történelmi szemléletéből érzelmi politika lett, mely a sturisták időszerűtlen törekvései miatt a szlovák nép politikai vezetőit szembeállította a hivatalos magyar államisággal. Amikor a szlovák politikai irodalom fellegvárát, a turócszentmártoni *Maticát* bezárják, ez az előbb még talajtalan ellenzékiség tápot kap és külföldi összeköttetéseket keres, melyek a Kárpátalját besugárzó keletfelvidéki vallási propaganda esetében már évszázadok óta rendelkezésre állottak.

Ezt a vallási propagandát hathatósan elősegítette a kárpátaljai klérus egy részének az a bevett szokása, hogy az új püspökök rendszerint Bukovinában vagy Galiciában szenteltették fel magukat az ottani görög ritusú püspökök által. Így történt, hogy a tanulatlan nép búcsúzarándoklatai mellett egy másik tudatos áramlat is indult észak felé; a Rómával egyesült papság jelentős része, akik, miután idehaza képtelenek megtalálni templomi és szakkönyveiket, ezen a pánszláv agitációtól terhes területen végzik tanulmányaikat és itt tudat alatt magukba szívják a szláv szellemi ellenállás elveit. Így történt ez azokkal a fiatal teológusokkal, akik a századfordulón *Szeptickij* lembergi görög-katolikus érsek szemináriumát hallgatják, aki a pánszláv állásponton kívül még egy, emberöltővel később veszedelmesen kibontakozó másik politikai szemléletet is beléjük nevel: a *pánukránizmus* gondolatát.

*

A kárpátalji vallási izgatás ellenmérge: az *izai* és *mármarosi* verdikt későn és rossz időben érkezett. S amennyire Hlinkáék kihasználták az 1908-as *Apponyi*-rendelkezést és *Hlinka* szegedi fogházbüntetése által a szélsőséges szlovák táborban keltett közhangulatot, az izai és mármarosi pravoszláv perek éppúgy olajat öntöttek a tűzre, melyen a szenvedélyek lángjai elemi erővel felcsaptak. *Masaryknak* könnyű dolga volt Amerikában, a *Pacsuta*-féle csehbarát ruszin csoport már évtizeddel előbb elhinti a pánszláv irányzat magvait. *Kramárzs, Benes, Stefánik* és *Oszuszky* Genfben, Párizsban és

Londonban mindenütt találkoznak ilyen alkalmi agitátorokkal, akik a húszéves kártyavár létrejöttét suttogó propagandájukkal elősegítik.

A kiegyezéstől Trianonig tartó közel félszázadban tehát már a pánszláv kísérlet félelmetes és láthatatlan abroncsa fogja át a Felvidék és Kárpátalja nemzetiségi területeit. A deáki kompromisszum – ahogy Hlinka nevezi az osztrák-magyar kiegyezést – közömbösen hagyja a szentistváni Magyarország szlávajkú népeit és a szlovákság, mely kihagyottnak érzi magát, végzetesen elindul arra az útra, mely egyre inkább elsodorja a magyarságtól. A századfordulón Tolsztoj-imádat lép fel a szlovák középosztályban, az asztopovói kiüldözött művei átlagon felüli példányszámban kelnek el, de sajátosan jellemző, hogy Tolsztojban sem a művészt, a világirodalom halhatatlanját tisztelik, hanem a műkedvelő politikust, akinek faji elmélkedéseiből a világ szlávjainak összefogását olvassák ki.

Ebben az egészségtelen légkörben is voltak kísérletek, melyek letagadhatatlanul igazolták a magyar államiság jóindulatát és segítő szándékát a szellemi propagandával félrevezetett nemzetiségekkel szemben. Igy szinte párhuzamosan a román *Albina*-szövetkezetek rohamos térhódításával, kárpátalji területen lezajlik az *Egán*-féle hegyvidéki akció, mely a nagy közgazdász életében a szolyvai kerületben a kárpátalji nép tízezreit mentette ki a szociális nyomorúságból a hegyvidéki kirendeltség által létesített hitelszövetkezetek, áruraktárak és földbérletek révén.

Egánt a század hajnalán megöli a mindmáig ismeretlen gyilkos golyója. *Bartha* Miklós döbbenetes erejű nemzetiségi cikkei leperegnek a gondtalan magyar társadalom lelkéről. *Rákosi* Viktor «Elnémult harangok»-ja pusztába kiáltott szép történetté minősül és *Steier* Lajosnak a világégés előtt kiadott hatalmas tájékoztató műve, «*A tót kérdés*», csak az ellenfél soraiban válik ismeretessé, ahol mindent elkövetnek, hogy a tisztán látók kis csoportjának hangját elnyomja a békeidők liberál-kapitalista hányavetisége.

*

Ezalatt a felvidéki magyar társadalomban alapvető változások mentek végbe. Említettük, hogy a történelmi fejlődés folyamán ezen a peremterületen a történelmi osztályokat a polgárságon keresztül egészséges, közvetlen kapcsolatok fűzték a parasztsághoz. A társadalmi eltolódásnak olyan foka, mely Duna-Európa más részeit jellemezte, itt ismeretlen volt. A szabadságharctól a kiegyezésig mégis elindul az egyes társadalmi rétegek belső tagozódása. A bontakozó liberálizmus ízekre bontja a polgárságot, a népi tömegek visszazuhannak, a feudális nemességből pedig a kiegyezés nyomán született kiváltságok révén bürokrata nemesség lesz. A földjéről kivonuló dzsentri helyet kér a közigazgatásban és azt a maga képére alakítja át. Ezek az általános

jelenségek a monarchikus Magyarország minden részére jellemzők, de talán sehol sem okoznak olyan belső szellemi visszahatást, mint a Felvidéken. A társadalmi fejlődésnek ez az új iránya meghatározza az egyes társadalmi osztályok életformáját és ezekből a káderekből semmivel sem könnyebb kilépni, mint a keleti társadalmak kasztjaiból. A nép, a kispolgárság, a nagypolgárság és a történelmi osztályok válfajai különböző érdekek, legtöbbször ellentétes célok zászlóvivői lesznek, az egyetemes nemzeti problémák osztályönzésen sikkadnak el és az általános jólét felszíne alatt szakadékok tárulnak, ahová a nemzetiségi propaganda elhelyezi bomlasztó sejtjeit.

A Felvidéken foglalkozásból élő hivatalnokosztály, az egészségtelenül központosított fővárosi szemlélet mindezt nem veszi észre, A főcél a szellemi erőkkel túlzsúfolt Budapest további duzzasztása. Minden út ide vezet és minden valamirevaló tehetség ide törekszik a vezetők nélkül hagyott végvárak felől. Tervszerűen előkészített szellemi decentralizációval, a nemzetiségi kérdés erőrelátóbb vizsgálatával és a felvidéki paraszti tömegek anyagi és szellemi megerősítésével sok mindent el lehetett volna kerülni, de ezek a munkaterületek parlagon maradtak.

Ilyen társadalmi körülmények között nem fejlődhetett ki rendszeres kultúrélet a háborúelőtti Felvidéken. Az elszármazott «elsőosztályú» írók örökébe lépő második írói rend nem mutatkozott eléggé állóképesnek a kétirányból érkező pánszlávizmus és a terület helytelenül leépített szellemi helyzete elleni küzdelemben. Ezek a félszeg, vasárnapias hangulatú írójelöltek nem is tudták felfogni azt a rendkívüli és nagyszabású szerepet, amit a történelem számukra kijelölt. *Sziklay* Ferenc, a felvidéki kérdés kiváló ismerője emberöltő múltán egyik társadalmi életképében beszámol a békeidők Felvidékének szellemi helyzetéről. Rámutat az önképzőköri kísérletek útját taposó olvasókörök, szociális egyesületek és egyéb társadalmi alakulatok zsoviális semmittevésére, a felvidéki kisváros belső hatalmi versengésére, az elfelejtett népi rétegek szomorú sorsára és a huszadik század küszöbén már nem is palástolt szlovák irredentára, amely Hlinka és Rázus elveit hirdetve, nyiltan kacérkodik a Kárpátokon túli pánszláv politikával. Minden részletében megrázó ez a társadalmi torzó, amit az új uralom tizenötödik évében állít a magyarság elé a kisebbségi író óvintésül, nehogy a kisebbségi társadalmat is olyan belső egyenetlenségek rázzák meg egyszer, mint a Trianon előtti magyar Felvidéket.

Az írók megfeledkeztek róluk, a kultúrtörténet feljegyezte a szórványos kísérleteket, amelyek már a háború előtt a szellemi egység, az irodalmi talajtörés útjára kívánták vezetni a felvidéki magyarságot. Közvetlenül a kiegyezés után Pozsonyban megalakult *Toldy* Ferenc szellemében a pozsonyi *Toldy Kör,* majd ezzel karöltve a régi pozsonyi *Képzőművészeti Társulat* is munkába kezd, sőt évenkénti vernisszázsai annyira közkedveltek, hogy

Mikszáth és *Jókai* is elismerően nyilatkoztak róluk. Lőcsén, a Szepesség gócpontjában a felvidéki magyarság egyetlen háborúelőtti tudományos egyesületét, a *Szepesmegyei Történelmi Társulat*ot hívják életre és *R. Hajnóczy* Józsefnek, a felvidéki tudományosság felejthetetlen úttörőjének jóvoltából évtizedeken keresztül megjelennek a Társulat «*Közleményei*» a terület nemzetiségeinek és külön történelmi múltjának kapcsolatairól.

A világháború előestjén a kisebbségi magyarság későbbi spiritusz magiszterének, *Alapy* Gyulának kezdeményezésére, 1911 őszén megalakul a komáromi *Jókai Egyesület,* mely a béke utolsó éveiben ügyesen segédkezik a századfordulón induló kassai *Kazinczy Társaság*nak, mely az összeomlás után összefogta Keletfelvidék íróit és a romokon teremtett felvidéki magyar irodalomnak tűzhelye lett. Nem érdektelen, hogy a pozsonyi *Uránia Tudományos Egyesület* a tizes évektől kezdve rendszeres vitaesteket tart, amelyeken ismételten szóbakerül a fővárosi irodalom porondján zajló Nyugat-vita és az ezzel kapcsolatos Ady-kérdés. Pesten még csak Ady közvetlen hívei vállalnak sorsközösséget a sokat támadott titánnal. Pozsonyban a «Vér és Arany» megjelenésekor Ady-lázban égnek az irodalmi körök és sietnek szellemi rokonszenvüket igazolni az új Vátesz előtt.

*

Mindez sajnos még indulásnak sem volt elegendő. A másodrendű sorsra ítélt felvidéki ember nem tudott kilépni a számára végzetes provinciálizmusból. Nyugattól ittasult lelke nem tudta széttörni a kisvárosok naiv szellemi életének keretét. Nagy vágyak és kísérletek váltak meddővé a végvárakon és a Bartha Miklós által annyit sürgetett védekező és támadó nemzetpolitika első szárnypróbálgatásai a bürokrácia rövidlátásán és az indokolatlan társadalmi előítéleteken sikkadtak el.

Ebben a vajudó szellemi és politikai válságban nem bontakozhatott ki a felvidéki ember lényege, igazi egyénisége. A felvidéki lélek várakozási álláspontra helyezkedett. Előőrsei, a legkiválóbbak nyugtalanul szemlélik a főváros túlméretezett szellemi és politikai életének kilengéseit, az otthonmaradottak pedig féltően vizsgálják önmagukban, vajjon nem tértek-e el az évszázados, szociális emberi ideáltól, amely a felvidéki táj egyéniségeit mindenkor jellemezte.

A magukra hagyott szellemi őrszemek csakhamar belátták, hogy az elszármazottaktól mitsem várhatnak. Az elszármazott felvidéki írónak, művésznek vagy politikusnak nincs területi gyökere, mint az erdélyinek és beolvadó készsége is sokkal erősebb az előbbinél. Ez a körülmény a külön történelmi hagyomány hiányának következménye, mely megakadályozta a külön irodalmi nyelv, népnyelv és sajátos történelmi koncepció kialakulását,

mint az Erdélyben történt. A Felvidék népi történetének szórványai nem mutatkoztak elégségesnek ahhoz, hogy belőlük egy új magyar életforma alapjait leszűrhette volna az írástudó. A népnyelv hiánya az erdélyi irodalmat patinázó táji zamattól fosztotta meg a felvidéki írást, különleges történelmi koncepció nélkül pedig nem sikerült egységes lélektani alapot teremteni a széthúzó nemzetiségek között.

Ezt a történelmi indítékot az emberi közösség hitének eszményei pótolták. A Felvidék nem egyszerre lett a *legnyugatibb magyar őrhellyé.* Fokozatosan épült ki a százados szellemi rokonszenv, az egyetemes nyugati kultúrák és az elárvult, végvári magyar területek között. A késői olasz humanizmus itt veti meg utoljára lábát, a francia felvilágosodás eszméi ezen a földön szerzik első középeurópai híveiket, a XIX. század közepén elindult közgazdasági irodalom pedig szorgalmas olvasókat és vitázókat talál a Felvidék kisemberei között, akik a kisebbségi sors húsz esztendejében a nyugati gondolat és szociális emberiesség pionírjai, bátor közvetítői lettek, Párizstól távol, Pesttől elzártan, a Kárpátok tövében.

[Vákát oldal]

Kisebbségben

Aki járt elnémuló magyar szórványokon, ahol a harmadik nemzedék ajkán nincs helye többé a honi szónak, tudja mit jelent *kisebbségben* lenni. Más fajok, uralméhes, friss idegen fajták érdekkörébe kerülni, olyan világba, ahol a magyar szóra, alkotásra és törekvésre lassú halódás, biztos nemzethalál vár.

Az északi magyarság képtelenségnek tartotta a kisebbségi sors elkövetkeztét. Létkérdéseit, a *szellemi decentralizációt, gazdasági önállóságot* és *nemzetiségi kérdést* nem tartotta számon azzal a történelmi komolysággal, amit az idők parancsolóan előírtak. Szellemileg és gazdaságilag függvény volt, szerves tartozéka a fővárosnak, nemzetiségi helyzetét pedig a legérettebbek sem ismerték fel teljes drámaiságában.

Így történt, hogy a magyar láthatáron az egy *Steier* Lajos kivételével senki sem veszi észre, vagy ha észre is venné, nem mondja ki kívüle, hogy a felvidéki nemzetiségi kérdés akuttá vált, azonnali gyökeres rendezés nélkül nem tartható meg a terület a magyarság számára. Ez az élete végéig zárkózott magánosságban élő tudós, a szlovák kérdés első szakértője már a századfordulón világosan látja, hogy a XIX. századot jellemző, irodalmon és művészeteken keresztül ható nagyszláv szellemi erjedés után, az új század

a késhegyig menő sérelempolitikai küzdelmek és állandó izgatások légkörében indul s a szlovák irredenta szuggesztiója alól azok a peremrétegek sem mentesek, melyek a két felvidéki népiséget századokig egységbe fogták.

A nagyszláv törekvésekből csehbarát irányzat lett. A túlzó szlovák vezetők felismerve az orosz politikai támogatás földrajzi és társadalmi nehézségeit, a nemzethű tömegekkel szemben egyetlen megoldásként hirdetik a politikai csehofilizmust.

Cambel, a szlovákság Pesten élő európahírű nyelvésze hasztalan mutat az új út veszélyességére, a bekövetkező cseh szellemi hegemóniára, a szlovákság kisnépi, középdunai kötelességeire. Felvilágosító munkája eredménytelen marad, a szlovák nép diplomáciailag iskolázatlan vezetői a reálpolitika érveit félretéve az elvakult szenvedélyek ösztönére hallgatnak és húszéves kisebbségi sors felé sodorják saját nemzetüket is.

Steier, aki közöttük él, ismeri minden politikai mozgalmukat, így válaszol 1911-ben a csehbarát politika agitátorainak: «Tévesen hiszik, hogy a tót nemzetiség politikai érvényesülését a cseh-tót egység biztosítani fogja. Sőt ellenkezőleg. Ez fogja mindenképen megakadályozni, mert mihelyt lemond a tótság nemzetiségi attributumairól, nyelvéről és kultúrájáról és azt felcseréli a csehvel, politikailag sem érvényesülhet, mert folytonos bolygója lesz a cseh terveknek és politikának. Ebben nyilvánul az a megmérhetetlen árulás, melyet a tót politika csehbarát férfiai nemzetiségükkel szemben elkövetnek és sajnos már annyira belehajszolódtak ebbe az irányzatba, már annyira lekötelezettjei lettek a cseheknek, hogy erről az útról visszatérni csak nagy megrázkódtatás és heves küzdelem árán lesz lehetséges.»

A megrázó helyzetkép és prófécia csak az ellenfél soraiban kelt visszhangot. Steiernek a világégés kapujában írt politikai remekműve «*A tót kérdés*» a magyar társadalom köreiben nem talált olvasókra. A felelősek gondtalanul elnéztek a felvidéki közíró bizonyítékai felett, aki mint egykor *Grünwald* Béla, a helyzet teljes ismeretében, tehetetlen keserűséggel nézett az elkövetkező összeomlás elé.

A csehbarát szlovák politikusokra tett jóslat teljes mértékben igazolódott. *Hodzsa, Dérer, Ivánka, Micsura, Szlávik* és társaik valóban önnön nemzetük ellen vétettek, amikor a csehszlovák irányzat fiktív elveinek jegyében megkezdték bomlasztó törekvéseiket a magyar államisággal és a nemzethű szlovák politikusokkal szemben.

A független szlovák közéleti emberek a világháború előestéjén is válaszúton vannak. *Hlinka* és a katolikus szlovák népi arcvonal Szeged után is csak szélesebbkörű kultúrális és közjogi önkormányzatot követel, *Rázus* Márton és a kisszámú szlovák luteránizmus pedig ennél kevesebbel is megelégednék, ha a sugalmazott bujtogatók nem hoznák forradalmi hangulatba a félrevezetettek lelkét.

A *Vacuum Jurist* író *Tuka* Béla, a Csernovát tisztázó *Szidor* Károly, a szentmártoni *Matica* elcsehesítése ellen küzdő szlovák autonomista írók és *Hlinka* András húsz «csehszlovákiai» esztendejének tengernyi küzdelme *Cambelt* és *Steiert* igazolták, akik a cseh szellemi imperiálizmus letipró törekvéseit ismerve, bejósolták az ellentétes síkokon mozgó két szláv nép viszonyának alakulását.

Ismeretesek azok a körülmények, melyek következtében a milliós északi magyar tömb csehszlovák uralom alá került.

Az államfordulat kaotikus napjaiban a központosított magyar kultúrpolitika összes hiányai kiütköztek s a vezetők nélkül hagyott népcsoport, – mint fehér bottal a vak – végzetes tántorgások közepette megindult a tövises úton a *felvidéki magyarságtudat és szellemiség* igazolására.

Miként történt a tanuságtétel, milyen eredményeket termelt a szikláncserje műveltség külön népi életének húsz esztendeje alatt, milyen várakozással és kívánságokkal tért meg a népi-nemzeti közösségbe, elmondják a következő fejezetek. E helyen csak annyit, a prevrati évek tisztítótüzében, féktelen elnyomatás és más tájon nem tapasztalt, könyörtelen szellemi üldöztetés közepette, a lelkek válságának mélypontján megújhódott a gyökértelen táji hagyomány. Sajátos, szociális, népi műveltség lépett nyomdokába.

Uj magyar szemlélet. Északi magyar szellem.

Előjáték a kisebbségi sorshoz 1919–1924

«Hősi eposz lenne, ha megírnánk azokat az esztendőket, melyekkel birkózott az írók tömege, a könyvkiadástól fázó kiadók s a gazdaságilag megsemmisített kisebbség. A felvidéki magyar irodalom mostoha körülmények között indult el. Valahogy a Délvidék sorsa volt Szlovenszkóé ugyanazokkal a küzdelmekkel és nehézségekkel» – írja visszaemlékezéseiben a kisebbségi esztéta.

Valóban ez volt a helyzet. Milliós magyar társadalom indul minden támaszték nélkül a beláthatatlan kisebbségi sorsnak. Társadalom, melynek vezető rétege akkor hagyta el a kisebbségi életformát, amikor reá történelmi hivatás várt s amely emberfeletti erőfeszítéssel épített ki önmagából önálló műveltséget, új szellemiséget.

A felvidéki magyarság esztétái minden részletében tisztázták a végzetes indulás előzményeit, társadalmi okait és a tragikus helyzetképet, amely a

«prevrat» hónapjaiban tárult a kisebbségi sorsba zuhant magyar tömb elé. Pontosan felmérték az emigráció jelentőségét és ami a problémákat a késői szemlélő előtt is megvilágítja, rámutattak a háborúelőtti felvidéki magyar középosztály mulasztásaiban a kisebbségi sors első évtizedének gátló körülményeire.

Szalatnai Rezső a Magyar Figyelőben, *Weis* István adataira hivatkozva 130.000-re teszi azok számát, akik a Felvidék és Kárpátalja területéről Magyarországra emigráltak. *Ölvedi* János, felvidéki szociológus világos okfejtéssel indokolja, hogy az 1919 és 1924 évek közötti letargikus, bonyolult lelkiállapotnak okai a háború előtti felvidéki magyar középosztály helytelen szellemi és gazdaságtörténeti fejlődésére vezethetők vissza. «A háború előtti szlovenszkói magyar középosztály – írja 1937-ben – három irányból tevődött össze. Alkotta elsősorban a kihangsúlyozottan magyar hivatalnokosztály és a szabad pályákon működő értelmiség, a megmagyarosodott idegenfajú városi polgárság és a magyarsággal keverten élő, szintén megmagyarosodott zsidóság. A felvidéki magyar hivatalnokosztály a Tisza-korszak sajátos alkotása: mesterségesen létesített társadalmi káder volt. E társadalmi réteg tudatában a nemzet, a haza, a magyarság fogalma sajátosan zavart, materializált formákban éltek és alig jelentettek mást, mint a mindenkori kenyéradót, a jogilag vett államot, akit megbecsülni és szolgálni honpolgári kötelesség, de akinek szellemi, etikai és történeti hivatása ismeretlen gondolat volt számukra.» Ezt a megcáfolhatatlan történelmi diagnózist látja a tizennyolcas összeomlás tengelyében, mert «amikor megszünt a kenyéradó magyar államhatalom, magyar hivatalnokosztályunk nem tudta elképzelni további jövőjét a változott életviszonyok között». A magyar városi polgárság kérdésében úgy ő, mint *Szvatkó* egy álláspontra helyezkedve, ennek létét csak a kiegyezést követő évtizedtől számítják. A megmagyarosodott felvidéki zsidóság lélekszámára, alkalmazkodó képességére és nemzetpolitikai magatartásának jellemzésére joggal idézhetjük Ölvedi tanulmányának idevágó szakaszát: «1919-ben a mai Szlovenszkó területén 76.555, a mai Kárpátalján 30.759 zsidó vallású magyart számláltak össze. Szlovenszkón az első csehszlovák állami népszámlálás alkalmával 1921-ben a zsidóság száma 21.444-re zuhant. Kárpátalján 7083-ra, a prevratban tehát 28.227 zsidó vallású magyar él az új kisebbségi területen és ez a szám 1930-ban 16.807-re csökkent».

*

A háborúelőtti felvidéki magyar kultúra a kisvárosok helyi műveltsége volt, kezdeményező erő és eredetiség nélkül. Szellemtörténetileg kimutatható, hogy annyira alárendeltje a fővárosból szétszívárgó központi kultúrának, hogy a *szellemi gyarmatiság* kétségtelen jeleit hordozta magán. Ez a

minduntalan jelentkező kulturális gátlás okozta a kisebbségi műveltség első idejének roppant nehézségeit. Azt az állandó küzdelmet, amellyel ez a műveltség a nemzeti irányvonal síkján igyekezett maradni. *Sziklay* Ferenc, a legkiválóbb kisebbségi kultúrpolitikus már 1922-ben látja a belső szellemi tragikumot, a centrifugális irányítás nagy fogyatékosságát és nehéz szívvel mondja ki a súlyos megállapítást: «azzal a gondolattal le kell számolni, hogy a mi magyar kultúránk irányítója ezentúl is Budapest legyen».

Az új magyar műveltség első éveiben döntő szerepet játszottak a következő szempontok: az *irodalom és politikum* kérdése, a *műkedvelő irodalom* és később a *dilettánsok és emigránsok* harca (1924-ig), az *emigráns irodalom «betörése»*, az *egyesületi és sajtóélet* kibontakozása, végül a *kisebbségi nemzedék* megjelenése a felvidéki élet porondján. Az irodalom és politika viszonyáról 1922 júniusában a következőket olvassuk a Prágai Magyar Hirlap hasábjain: *«Van egy szempont, amely a szlovenszkói és ruszinszkói magyar kultúra függetlenítését szinte parancsolóan megköveteli és ez a politikai szempont»*. Ez a politikai szempont az idők folyamán mind fenyegetőbb jelleget ölt, mert nem kevesebbről van szó, mint a kisebbségi kultúra politikai átállításáról, hogy a többségi államhatalommal szemben elért szellemi állásait megtarthassa és a jövő fejlődésnek átmenthesse. A kisebbségi irodalom a legújabb időkig nem tudta magát függetleníteni a politikumtól, ez magyarázza a politikai hirlapirodalom kifejlődését is. A kisebbségi kultúrreferens munkaköre 1937 tavaszáig összefügg az egyesült magyar pártok politikai tevékenységével s csak ekkor következik be az egymást sok tekintetben gátló két munkakör kettéválasztása. Természetesen az említett esetből nem lehet általános érvényű következtetést levonnunk. Meg kell állapítanunk azonban, hogy minden elválasztó célzatú irodalompolitikai kísérlet ellenére a kisebbségi szellem és a politikum elválaszthatatlanok egymástól még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy a felvidéki néplélek mélyén erősen elvonatkoztatott jellegű humánum mutatható ki. Irodalom és politika ezért összefüggő, egymást szervesen kiegészítő részek a felvidéki életben. A kisebbségi szellem két évtizedes fejlődési útján gyakran menekül a reálitásokra építő politika az esztétizáló humánum mezejére, de ép oly sokszor érzik ki a napi politika lüktető irama az irodalom lapjain.

A felvidéki magyar írás első megjelenési formájában jellegzetesen műkedvelő munka. Előzmények nélküli kultúrából csak laikusokon keresztül fejlődhetett ki tudatos kisebbségi műveltség. *Szvatkó* Pál szerint a műkedvelő irodalom korszaka még nem volt «jellegzetesen szlovenszkói, mert budapesti beállítottságával a főváros politikai és kultúrális eseményeinek utórezgését és hátvédküzdelmeit jelentette. Befejezés volt és nem indulás s a régi korból ittmaradottak viaskodtak benne». Nézetét nem fogadhatjuk el, mert az első években nem tagozódhatott annyira a különélésre itélt ma-

gyarság, hogy sajátos hátvédküzdelmekben élje ki magát. Az emigráns-kérdés létében veszélyeztette ekkor az egyetemes magyar szellemet és ez ellen a körülményekhez mérten egységesen vette fel a harcot az első hónapok nosztalgiájából ébredező kisebbség. Másrészt a Szvatkó által említett «régi korból ittmaradottak» többnyire tovább is megmaradtak, egyesek közülök ma is irányító szellemi faktorai a felvidéki kultúrának. Tehát semmi esetre sem befejezés, de nem is gyökértelen indulás, folytatása volt ez a néhány év a századfordulón indított szellemi önállósági harcnak, melyet a kisebbségi helyzet öntudatosított.

A műkedvelő irodalom kérdéséhez tartozik az a kortörténeti tünet, amit 1919 és 1924 között az *emigránsok és dilettánsok* harcának ismer a kisebbségi irodalomtörténet. A sokat vitatott kérdést ügyesen összegezi az ifjú irodalom első kritikusa, *Simplex,* a korszak végén a Prágai Magyar Hirlap hasábjain, folytatásokban közölt helyzetképében. «Először irodalom kell – írja – azután irodalmi élet. Ha a hivatásos író abból él, hogy ír, akkor (nálunk) az írók 99.9 százaléka másutt keresi a kenyerét, az írásból csak reméli, hogy valamikor meg fog élni. Az ujságírói könnyű, felületes munka, viszont megrontja az író írását. Kiirtani a dilettántizmust, ez ma a jelszó!» – fűzi tovább a fejtegetést erősen érzelmi alapon, mert nem tagadja, hogy maga is a műkedvelő irodalom pártján van. A dilettáns író tipusát nem tartja veszélyesnek az irodalmi fejlődésre, mert «ha besorozódik a filiszter életbe, abbahagyja az írást. A dilettántizmus nem árt az irodalomnak, különösen nálunk nem, ahol a dilettántizmusnak nagyobb a közönsége, mint az irodalomnak. A dilettantizmusnak egyenes hivatása van nálunk – zárja le az első kisebbségirodalmi polémiát – szétvinni az irodalmat, ha fölhigítva is – kispolgári, népi körökbe». A kérdésnek ilyen leplezetlen feltárása súlyos hiányokra mutat a kisebbségi irodalom indulásának idején. Megállapíthatjuk belőle, hogy az új keretek közé került magyarságnak ezidőszerint nemcsak irodalmi szemlélete nincsen, hanem irodalmi ízlésről sem beszélhetünk, a dilettáns munka kapósabb, mint az irodalmi mű s az igazi irodalomnak, hogy be tudjon jutni a kispolgári és népi tömegek közé, műkedvelő előhírnökökkel kell képviseltetnie magát. Prózai téren látszik meg valóban a korszak vérszegénysége. A felvidéki magyar irodalom első négy évében négy regény íródott, közülök három folytatásos alakban a Tavasz hasábjain s csak egy hagyja el a sajtót könyvalakban. Ez Sziklay Ferenc „Hangzatká ”-ja «a szlovenszkói és ruszinszkói magyarságnak» ajánlott első kisebbségi magyar regény (1924). Lirában már jobban fest a korszak termelési arányszáma. 1919-ben egy, 1920-ban öt, 1921-ben tizenhárom, 1922-ben tizenkettő, 1923-ban tíz, 1924-ben tizenkilenc lirakötet jelenik meg Szlovákia és Kárpátalja területén.

Az emigránsok és dilettánsok harca akkor kezdődött a kisebbségi iro-

dalomban, amikor a nemzeti alapon álló műkedvelő irodalom és a Budapestről emigrált, neves írókkal rendelkező gárda megütközik. Mindkét csoport irodalmi kezdeményezések köré tömörül. Az emigránsok hadállásai a *Gömöry* Jenőék által szervezett *Tűz, Bécsi Magyar Ujság, Jövő,* (Lovászi–Garami csoport) és a *Kassai Napló* körül szerveződnek. A műkedvelő irodalom számos apró folyóiratban éli ki gyermekcipős aktivitását. Ilyenek a *Vagyunk* (Komárom), *Mátyusföldi Lapok* (Galánta), *Turul* (diáklap, Pozsony), *Jövőnk* (Ker. szoc. szemle, Kassa), *Tavasz* (szépirodalmi folyóirat, Pozsony). Kivételt képez közöttük a Sziklay Ferenc szerkesztésében megjelenő *Esti Ujság* (Kassa), a kisebbségi magyarság első színvonalas napilapja.

Két csendben megszervezett jelentős orgánum végül is a műkedvelők javára billenti a már-már elvesztett harc mérlegét. Ekkor veti fel ugyanis a Magyar Ifjak Pozsonyi Szövetsége (Mipsz), hogy Kisfaludy Aurórájának mintájára évenkénti irodalmi almanachot alapítsanak. A tervezések eredménye: 1922 tavaszán *Dobay* János szerkesztésében megjelenik az *Uj Auróra* első száma, mely a felejthetetlen *Petrogalli* Oszkár által ugyanaz év júniusában indított *Prágai Magyar Hirlap*pal eldönti nemcsak az emigráns irodalom sorsát, hanem megjelöli a nemzeti alapon álló kisebbségi életideál alapvonásait is.

Az emigráns irodalom «betörése» 1920 tavaszán zajlott le. Innen 1924 végéig egyre gyengülő irányzattal érezteti hatását. 1924 után teljesen elenyészik.

Az emigráns sajtó a műkedvelő irodalommal folytatott küzdelem kezdetén határozott előnyben és szellemi fölényben volt. Az emigránsok irányított sajtó- és szervezőpropagandája több helyről kapott «hivatalos» támogatást, melyből bőven tellett röplapok, kisebb-nagyobb terjedelmű propagandakiadványok, időszaki sajtó, könyvek, napilapok és folyóiratok kiadására. A Bécsi Magyar Ujság, Tűz, Jövő, Kassai Napló egy célt szolgálnak: a kisebbségi tömb tervszerű szétforgácsolásának előharcát, amely bizonyára sikerült is volna a háttérben álló érdekeltségeknek, ha nem áll útjukba az öntudatra ébredő kisebbségi élet és nem kompromittálja kisérletüket a felelőtlenül uszító hangú sajtópropaganda és az emigráns mozgalmak vezetőinek sok kétes személyi cselekedete. Olyan jelentőséget semmiesetre sem tulajdoníthatunk az emigráns íróknak, amilyennek *Vozári* Dezső szeretné beállítani az emigráns sajtó szerepét. «A felvidéki magyar irodalom – írja 1934-ben a Magyar Figyelőben – az első frissítő zuhanyt a magyar kommün bukása után Bécsben letelepült emigrációtól kapta.» Az emigránsok által szerkesztett folyóiratok Vozári szerint «Európát» jelentették a felvidéki magyar irodalom számára, «felrázták tespedéséből az itteni magyar kultúrát, szempontokat hoztak és vélemény-nyilvánítást provokáltak ki a szlovenszkói magyar kultúra szellemi munkásaiból». Vozári megállapítása elfogadhatatlan kor-

történeti megvilágításba helyezi az eseményeket. *Nem az emigráns sajtó jelentette a forrongás napjaiban Európát a felvidéki magyarságnak, mert a kisebbség nem ért rá e zilált esztendőkben, hogy az európai műveltség kérdéseivel foglalkozzék akkor, midőn gazdasági, szellemi és politikai téren egyaránt élet-halál harcot kellett vívnia megmaradásáért, lelkisége megtartásáért.* A pártatlan bírálat hangján el kell ismernünk, hogy az emigráns sajtó lendületet és némi irodalmi ízt hozott a felvidéki írástudók közé. Technikai ötleteket és harci módszereket tanultak kezdő publicistáink a nemzeti szemléletük ellen indított kíméletlen sajtóhadjáratból és az ellesett műhelytitkokat bámulatos ügyességgel használták fel az emigráns sajtó hatásának visszaszorítására.

Az első évek emigráns sajtótermékei közül a következőkről kell beszámolnunk:

Bécsi Magyar Ujság. Magyarnyelvű politikai napilap volt, Budapestről emigrált szélsőbaloldali írók szerkesztették. Eleinte határozott sikereket ért el a kisebbségi nyelvterületen, később túlzottan irányzatos kormánypolitikája miatt egységesen elfordult tőle a felvidéki magyar közvélemény s mivel anyagi forrásai (Prága, Moszkva és bécsi nemzetközi körök) is elapadtak, két évi fennállás után megszünt.

Tűz. Pozsonyban és Bécsben megjelenő szépirodalmi folyóirat volt. 1921 novemberében kiadott első számának bevezető cikke szerint a folyóirat kultúrideálja a «Középeurópai Egyesült Államok». «A Tűz magyar irodalmat és irodalmi életet akar teremteni Szlovenszkóban és az utódállamokban – írja az előszó anoním szerkesztője – de nem külön szlovenszkói magyar irodalmat, mert ilyen természetesen nincs és nem is lehetséges».

Jövő. A Lovászi–Garami emigráns csoport szerkesztette, propaganda célokat szolgáló világnézeti röplap volt. Nem érte meg a második évfolyamot.

Kassai Napló. A Keletfelvidékre szívárgott polgáriasult emigráns írók és neveltjeinek tűzhelye volt. Kétségtelenül értékes szellemi munkásságot fejtett ki az 1923–1926 közötti időszakban. Irodalmi melléklete sok hasznos szolgálatot tett a kezdő kisebbségi irodalomnak.

A nemzeti irányzatú, értéket képviselő sajtótermékek közül a jelzett időszaki kislapokon kívül (Vagyunk, Turul, Esti Ujság, stb.) a kisebbségi irodalom első szépirodalmi folyóiratával, a Tavasszal foglalkozunk behatóbban.

A *Tavasz* (1919–1921) Pozsonyban jelent meg. Munkatársai közül sokan tartoztak a műkedvelő gárda körébe, kevesen az igazi tehetségek közé. A folyóirat munkatársi névsorából összeállíthatjuk a tizenkilences évek nyugati írógárdáját. Itt találjuk *Herczeg* Gábort, a folyóirat szerkesztőjét, *Honthy* Ottót, *Lórándy* Lórándot, *Lándor* Eriket, *Schultheisz* Emilt, *Albert* Józsefet, *Erdély* Jánost, *Gébay* Miklóst, ifj. *Gurgély* Árpádot, *Hamvas* Józsefet, a ké-

sőbb baloldalra tolódott *Jankó* Zoltánt, *Jankovics* Marcellt, a pozsonyi magyarság szellemi vezérét, *Kovács* Lajost, *Sárközy* Mártát, *Szeredai-Gruber* Károlyt és az Amerikába költözött *Vajda* Ernőt. Jelmondata az akarnokok és dekadensek elleni harc volt. A Tavasz közli az új kisebbségi irodalom első regényeit. Itt jelent meg folytatásokban *Sziklay* Ferenc háborús regénye, az *Alhambra, Jankovics* Marcell *«Álmatlan éjszakák»* című befejezetlen művész-elbeszélése és *Hamvas* József *«Egy dinasztia»* című története. 1920 tavaszán *Szeredai-Gruber* Károly átveszi *Herczeg* Gábortól a szerkesztést és ezidőtájt jelentkezik először a Tavaszban *Szvatkó* Pál, a későbbi kiváló esztéta.

*

A Magyar Ifjak Pozsonyi Szövetsége által kezdeményezett *Uj Auróra* irodalmi almanach 1932-ig rendkívül fontos irodalomtörténeti munkát teljesített. Évvégi seregszemléi a kisebbségi irodalom fokozatos fejlődéséről adnak számot. Szerkesztői közül *Dobai* János és *Reinel* János érdemelnek külön említést. Az Uj Auróra legnagyobb érdeme az első irodalmi esték rendezése.

1922 júniusától a *Prágai Magyar Hirlap* lett a csehszlovákiai magyarság legerősebb sajtóorgánuma. Tudatos nemzeti kisebbségszemléletet hozott és a felvidéki magyar irodalmi kritikai kibontakozásában hézagpótló történelmi szerepet játszott. A Prágai Magyar Hirlap annyira átalakította és kiépítette a kisebbségi szellem öntudatát, hogy a lap nélkül el sem tudnók képzelni a kisebbség két évtizedes politikai és szellemi fejlődését. A Prágai Magyar Hirlap és a nemzeti alapon álló magyar kisebbség egyet jelentenek minden időben. Indulása körül felejthetetlen érdemeket szerzett az első idők legkiválóbb kisebbségi politikusa, az élete derekán elhúnyt *Petrogalli* Oszkár besztercebányai ügyvéd, volt függetlenségi képviselő és publicista. Petrogalli látta meg elsőnek mit szükségei az organikus kisebbségi jog. Ő hirdette először tudatosan, hogy a ködfátyolként magunk elé húzott ábrándvilágból csakis rendszeres, mindent felmérő kisebbségpolitikával lehet határozott fejlődés irányában kilábolni. A kor egyik legkiválóbb kisebbségi magyarja, humanistája, publicistája és közéleti férfia volt. Korai halálában kétségtelen oknak tudhatjuk azt a fáradhatatlan polihisztorságot, amely végül is felforgácsolta nagy küldetés beváltására hivatott egyéniségét. Nagy emléke késő méltatásakor, meg kell jegyeznünk róla, hogy ő vallotta elsőnek: *a reális politikai harc mellett a kisebbségi élet valódi védőfegyver a humánum.* Mint *Tamás* Lajos évtizeddel később kifejti, ő is számtalanszor hirdette, hogy «magasabb szellemiséggel kell felfegyverkeznie a kisebbségnek, hogy tisztult belső igazsággal nézhessen azokra, akik őt jogtalanul bántalmazzák. Ez a humánum azonban ne jelentsen egyúttal gyöngeséget, hanem életrevaló rugalmasság legyen benne».

A kisebbség nemzeti frontjához tartozott a pozsonyi őslakosság magyar napilapja, a *Hiradó* is, mely szintén az elsők között adott helyet az ifjú felvidéki magyar irodalom szárnypróbálgatásainak.

A kisebbségi élet első hónapjaiban megindított emigráns sajtó és irodalmi propaganda 1923 táján holtpontra jutott. Az emigráns gárda felvidéki «betörése» nem sikerült s bár utórezgéseiben 1924 után is érezteti hatását, az emigráns szemlélet, rövid négy esztendő alatt eljátszotta szerepét a felvidéki magyarság előtt. Az emigránsok orgánumai sorra megszünnek, írói pedig vagy lecsatlakoznak a szélsőbaloldali, «osztályharcos» fronthoz, vagy felszívárognak az új kisebbségi társadalomba, Az aktivista sajtókísérleteknek, mint a pozsonyi *Reggel* napilapnak és utódjának, a *Magyar Ujság*nak már alig van kapcsolatuk az emigránsokkal.

A kisebbségi irodalom viszont nehezen fogant meg. A kiadók valóban «fáztak» a kezdő irodalom alkotásaitól és kategórikusan elzárkóztak előlük. Ez a magyarázata annak, hogy az első évek szórványos kiadványai hol Budapesten *(Ölvedi* László: Valakit várunk, *Egri* Viktor: Rácsablakos ház), hol Bécsben *(Barta* Lajos, *Kaczér* Illés, *Paál* Ferenc és az összes emigráns írások az Európa Verlagnál), hol pedig Berlinben jelennek meg a Voggenreiter Verlag kiadásában. Bécs és Budapest nem jelentősek a kisebbségi könyvkiadás szempontjából. Az előbbi az emigráns irodalom fokozatos eltünésével szintén elhallgat. Budapest pedig csak 1935 után veszi fel közvetlen kapcsolatait a kisebbségi irodalommal. A berlini magyar könyvkiadás ezzel szemben döntő jelentőségűnek mutatkozott a felvidéki magyar irodalom első éveiben. *Farkas* Gyula, a berlini egyetem magyar tanszékének lektora, majd magántanára, indítja meg a Voggenreiter Verlaggal a kisebbségi magyar írók műveinek kiadására irányuló tárgyalásokat és kétségtelen siker, hogy csaknem 1928-ig, Darkó István, illetve a kassai Kazinczy Társaság könyvbarát akciójának bejelentéséig, külföldről bár, de jelentkezik, él és fejlődik a felvidéki magyar irodalom, melynek éltető fokusza a válság éveiben a kassai Kazinczy Társaság.

A korszak társadalmi keresztmetszetéhez tartozik, hogy beszámoljunk az egyesületek keretén belül megindult kultúrmunkáról is. Előljáróban megállapítjuk, hogy a háború előtti felvidéki kultúrélet három szépirodalmi és két szaktudományos jellegű társaság, illetőleg egyesület képviselte. Ezek: kassai *Kazinczy Társaság* (1903), pozsonyi *Toldy Kör* (1878), komáromi *Jókai Egyesület* (1911), illetve a pozsonyi *Uránia Tudományos Egyesület* és a *Szepesmegyei Történelmi Társulat* voltak. A prevratkor az összes kultúregyesületek működése megszünt s a minden közéleti szereplést megbénító letargia csak 1923 táján, az országos *Pefőfi*-ünnepségek idején kezd felengedni. Közben több érdekes, de eredménytelen kísérlet történt. Ilyenek a komáromi *Magyar Népszövetség* (1920), *Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Líga*

(1921) és a meg sem indult *Madách Szövetség* (1922), melynek a szlovákiai és kárpátaljai írókhoz intézett felhívását *Darvas* János 1922. évi karácsonyi cikkében olvassuk. Az író a székely szellemiséget állítja követendő például a felvidéki magyar írók elé, mert az erdélyiek *Kaláka*-mozgalma – Darvas szerint – máris összefogta a Székelyföld írástudóit. Az első feladat tehát, megteremteni – Kassa központtal – a Madách Szövetséget s ennek keretén belül megszervezni a sajátos *«szlovenszkói magyar nemzeti könyvtárat»*. Ezen a nemzeti könyvtáron keresztül az íróegyesület összegyűjtené a kiadásra kerülő szlovákiai magyar kiadványok teljes gyűjteményét. Darvas életrevaló tervezete, sajnos, nem valósul meg, az általános korszellem nem volt eléggé fejlett ilyen természetű kultúrmozgalom megvalósítására.

Az államfordulat okozta szellemi zavar 1924 táján felenged. Az ujdonsült írástudók mindinkább belátják, hogy rendszeres kultúrmunka, *kultúrpolitika* kell a kisebbségi jövendő biztosítékául, az átmentett értékállomány megőrzésére. A kisebbségi politikusok egy része kulturával átszőtt politikai harcot követel, mint a fennmaradás egyetlen lehetőségét. Általános közhangulat a kisebbségi társadalom politikai átállítódása s az idők szellemét hirdeti Sziklay Ferenc 1922-ben tett elvi kijelentése: «Ha a kormányhatalom mást, mint politikai szervezetet nem tűr meg, fel kell használnunk ezt az egyetlen lehetséges módot arra, hogy kulturánkat megmentsük». Ez a felfogás a külön fejlődés végső fázisában odamódosult, hogy a politikai szempont szükségszerű kisebbségi önvédelmi jelenség, de nem minden, csak kiegészítő része annak a széles szellemi szervező munkának, amit a kisebbségi népcsoportok «kultúrpedagógiájának» nevez az ifjú kisebbségi társadalomtudomány. *Bellyei* László irodalomtörténetének előszavában így látja a kisebbségi kultúrpolitika szerepét: «A kultúrpolitika nem egyéb, mint államilag (ez esetben a kisebbség szellemi irányítói által) intézményesített pedagógia, a tömegek nevelése az egyes kiválók által vagy ténylegesen az uralmon lévő társadalmi osztály vagy nemzet vagy bárminő más emberi közösség szervezett nevelése az egész társadalom számára». Mivel a kisebbségi élet köteles irányítói elvonulnak, vagy egocentrikus, kisátmérőjű rétegműködést fejetnek ki, a magára hagyott kisebbség nem várhatta tőlük szellemi önállósági harcának elmélyítését. Uralmon lévő társadalmi rétegről kisebbségi vonatkozásban nem beszélhetünk, az embertestvéri és faji közösség kritériuma pedig, amelyről annyit zengenek a korszak poétái (Merényi, Ölvedi László, Telek A. Sándor), alaptalan lírai sóhaj maradt és nem indította meg a kisebbségi humánum alapján tömörülő területi szellemarc kibontakozását. Egy évtizeddel később *Vájlok* Sándor a szakember határozottságával szól a kérdéshez. Kisebbségi kultúrpolitika – szerinte «kulturográfia» – nem egyéb, mint emberanyag, kultúrszervek, kulturális életkörülmények és tradiciók pontos ismerete.»

A válság öt esztendejében sem tudatos kultúrpolitikája, sem nemzedék-

szemlélete nem volt az elcsatolt magyarságnak. Kultúrpolitikát előzmények és az ismeretes okok miatt nem is teremthetett. 1918 után egyesületei, intézményei, kultúrestjei betiltva, egységes irodalmi megnyilatkozásai átfogó tehetségek nélkül, a kisebbség irányítói nem folytathattak rendszeres szellemi önvédelmi harcot s ami a későbbi fejlődést szüntelenül gátolja – nem építették meg a kisebbségi irodalom kapcsolatait a népi tömegekkel. Mindezekért azonban nemcsak az első öt év szereplőit illeti a vád, hanem *elsősorban* azt a *többségi terrorpolitikát, mely minden életképes megmozdulásban irredentát, minden népi összefogásban forradalmat sejtett.*

A felvidéki magyar művelődés első korszaka 1924-ben lezárul. Nemcsak azért választjuk ezt az időpontot zárókövéül a kezdet nehézségeinek, mert innen, az első felvidéki regény (Hangzatka, 1924) kiadásától számítjuk a rendszeres kisebbségi könyvkiadást, hanem azért is, mert a kisebbségi magyar kultúra gócpontjai ettől az időponttól kezdve eredményes kultúrmunkát folytatnak. Irodalom születik a kezdeményezésekből, kisebbségi öntudat és reálpolitika a meddő ábrándozásból és passzív rezisztenciából és bár kiforratlan, de körvonalaiban már *kisebbségi* szellemiség.

A kisebbségi öntudat kora 1924–1929

Míg Erdélyben az új történelmi helyzet első négy évében, a Felvidéken valamivel később 1924 és 1929 között megtörtént a *kisebbségi gondolat* társadalmi és szellemtörténeti kibontakozásának korszaka. Az eddig széttagoltan élő, sejtésekre vagy egyoldalú emigráns szemléletre beállított társadalomból *nemzeti* társadalom lesz s ez politikai és irodalmi téren egyaránt kifejezésre jut. A kisebbségi öntudat kora ez a rövid időszak, melyben aránytalanul jelentős szervező és kulturális munka fogja össze a kisebbségi politikusok és költők vezetése mellett szervezkedő közel milliós magyar társadalmat. Ez a korszak egyaránt távol állott attól a misztikus halálérzettől, amit a századvégi szobaköltészet és a kisebbségi tragikum sajátos keverékeként *Merényi* Gyula plántált a kisebbségi életbe, de lendületével távol esik az *Ölvedi* László féle sallangos magyarságtól is, mert újat akarásában, hitében és megmozdulásaiban a kisebbségi szellem dinamikájának határozott körvonalait jelentette. Ez a korszak, amit *Győry* Dezső, az akkor még öntudatos kisebbségi költő lírájában az «újarcú magyarság» korának hív, forduló kívánt lenni a kisebbségi magyar élet útján. A felsőbbrendű magyarság vágya fogta el a kisebbségi magyarság egészét s ez a kötetlen rajongás a kultúr-

munka egész területén realitásokban mutatkozik. Nagy eredmények keletkeznek, politikai és szellemi téren, újszerűek és reménytkeltők.

Grosschmid Géza keresztény-szocialista szenátor Kassán, 1927 október 9-én tartott választógyűlésen a demokrácia jelszónak a kisebbségek elleni felhasználásáról beszél és megvallja a korszak kisebbségi politikájának alapvonásait. «*Egyenlő jogot, egyenlő gazdasági mértéket, egyenlő szabadsági kultúrát*» követel a másodrendű állampolgár súlyával megbélyegzett kisebbségi magyarságnak és rámutat a védekezés egyedül reális lehetőségére. «*Nekünk, gyengébbeknek védekeznünk kell ott és úgy, ahol és ahogyan az még hatályos lehet. A mindennapi életben szívós munkával, hogy a nyomorúság le ne törjön, családi otthonunkban fajunk, nyelvünk, műveltségünk és emlékeink őrzésével és ápolásával, hogy a jövő generációban is éljen nemzetünk és a községi életben, hogy magunk sorsa felett gazdasági és kulturális kérdésekben magunk intézkedhessünk.*» Ez a háromirányú védekező munka kell, hogy összefogja Grosschmid véleménye szerint a keresztényszocialista és a testvér magyar nemzeti pártot, kell, hogy összekapcsoljon a szlovákokkal és ruténekkel. A szlovák-magyar együttműködés kérdésében tiltakozik a kétszínű és vállveregető barátság hangoztatása ellen. Az összetartozandóság alapján áll, az ezeréves együttélés két népének együtt van a helyük. Ez a felhívás annál érdekesebben hat, mert ezidőtájt kezd ismeretessé válni, hogy az új szlovák líra is az eredetileg Budapesten alapított «*Mladé Slovensko*» (Fiatal Szlovákia) c. folyóirat gárdáján keresztül indult el.

Kisebbségi politikusaink nem maradnak az elvek általánosításánál, hanem tisztázzák a kisebbségi jogok egész területét. Különösen a kisebbség *nyelvi* jogai foglalkoztatják a korszak közéleti embereit és 1926-ban *Flachbarth* Ernő dr. összeállításában megjelenik «A *kisebbségek nyelvi jogai*» c. ismertető füzet a «szlovenszkói és ruszinszkói ellenzéki pártok központi irodájának» kiadásában. A kultúrpolitikai szempontból nagyfontosságú füzet a saint-germaini békeszerződéssel, a csehszlovák kormány alkotmánylevelével (1920 február 29), annak a nyelvi jogokra vonatkozó szabályaival, a nyelvtörvénnyel, a megyei képviselőtestületek, választmányok és járási választmányok nyelvhasználatával és a nyelvtörvény végrehajtási módozataival foglalkozik. Világos képet nyujt a kisebbség nyelvjogi helyzetéről és rámutat azokra a módszerekre, amelyeket a kisebbségnek követnie kell.

Politikai téren a részletekbe menő alaposság, a védekezés lehetőségeinek felismerése jelentik az indulás új korszakát, *irodalmi vonatkozásban* a könyvkiadás rendezése, az ifjúsági és egyesületi élet megindulása és a korszak forrongó nemzeti hitének szellemi lecsapódása.

A rendszeres könyvkiadás, melynek megteremtése a berlini magyar tanszék lektorának, későbbi tanárának, *Farkas* Gyulának nevéhez fűződik, 1923 júniusában kezdődik, a berlini Voggenreiter Verlag magyar osztályának

felállításával. *Egri* Viktor 1926-ban a Prágai Magyar Hírlapban megállapítja, hogy rövid három év alatt a felvidéki írók közül *Ölvedi* László, *Mécs* László, *Sziklay* Ferenc, *Egri* Viktor, *Rácz* Pál, *Toma* István, *Darkó* István és *Tamás* Mihály műveit adta ki a Verlag, erdélyi részről pedig *Gyallay* Domokos, *Walter* Gyula, *Bárd* Oszkár, *Kovács* Jenő és *Teleki* Dezső munkáit. Ez a magyar osztály 1926 tavaszán kapcsolódott a Sziklay Ferenc által szervezett *Könyvbarátok Társaságába.*

A könyvkiadással kapcsolatosan írói egységfrontra is törekszenek a kisebbség írástudói. Elsőnek *Simándy* Pál veti fel az íróegység tervét a. losonci írókonferenciát javasló tervezetében (1925). Ugyanezt a célt szolgálja a Kazinczy Társaság írólistájának felfektetése, mely *Győry* Dezső szerint 150 «tollforgatót» fogott össze. *Sziklay* Ferenc «írástudók disputája» c. szatírikus tanulmányában részletesen beszámol erről az egységesítő, adatgyüjtő munkáról. Szerinte nem is 150, hanem 208 írót, illetve »tollforgatót» gyüjtött össze az 1925. évi seregszemle. Ez a nagy szám még nem emeli ki a hivatásos írókat, alapvető előmunkálat volt csupán, mely már a legelején kitűzte *«a kisebbségi magyar irodalmi élet hivatását és megszervezésének módjait*». Sziklay megállapítja, hogy a korszak levegőjében benne volt az, irodalmi önállóság követelménye, amelynek első és főkelléke az önálló magyar irodalmi élet. *«Szlovenszkón önálló magyar irodalomra van szükség* – írja –, *de ez csak az örökre egyetlen és oszthatatlan általános magyar irodalomnak értékben egyenrangú, integráns része lehet. Tehát nem külön irodalmat kell kitenyészteni, csak azt az irodalmi decentralizációt kell a kényszerhelyzetben megvalósítani, melyet a magyar államegység idejében a magyar irodalom regenerálódásáért már 1907-ben hirdetett a kassai Kazinczy Társaság.*»

Ha esztétikai rangsort állítunk fel a korszak irodalmi egységesítő kísérleteiről, az elsőség *Simándy* Pál 1925. évi losonci kísérletét illeti, utána következik a *csehszlovákiai magyar ujságíró szindikátus* rendezésében megtartott trencsénteplici írógyűlés (1926), melynek konkrét eredménye a 208 «tollforgató» listájának összeállítása volt.

Ekkor állott elő *Sziklay* Ferenc szelektáló tervezetével. Kijelentette, hogy meg kell szavaztatni az összes írókat, hogy maguk közül kiket tartanak méltónak a *«szlovákiai magyar író*» elnevezésre. A titkos szavazás alapján, melyről eddig a kisebbségi irodalom minden esztétája megfeledkezett, 1927 májusában Tátraszéplakon megalakult a *Kazinczy Társaság írói szakosztálya.* Említésre méltó, hogy az ötletszerű szelekcióhoz minden irodalmár önként csatlakozott, a szélsőbaloldali «avantgardista» *Földes* Sándor és az intranzigens *Telek* A. Sándor kivételével. Ez az írói szakosztály jelentette 1927-ben a felvidéki magyar irodalmat. Névsorát, amely a legfontosabb kisebbségi irodalmi dokumentumok egyike, alább adjuk:

Alapy Gyula (Komárom), *B, Palotai* Boris (Kassa), *Darkó* István (Kassa), *Darvas* János (Prága), *Egri* Viktor (Nagyszombat), *Farkas* István (Ipolyság), *Fábry* Zoltán (Stósz), *Forbáth* Imre (Prága), *Fülöp* Árpád (Ungvár), *Győry* Dezső (Prága), *Herczeg* Gábor (Pozsony), *Jarnó* József (Pozsony), *Juhász* Árpád (Kassa), *Kelembéri* Sándor (Kassa), *Keller* Imre (Kassa), *Mécs* László (Királyhelmec), *N. Jaczkó* Olga (Tarna), *Páll* Miklós (Pozsony), *Rácz* Pál (Ungvár), *Sándor* Imre (Prága), *Sárosi* Árpád (Kassa), *Schalkház* Sára (Kassa), *Sebesi* Ernő (Eperjes), *Simon* Menyhért (Munkács), *Szenes* Erzsi (Prága), *Szeredai-Gruber* Károly (Pozsony), *Sziklay* Ferenc (Kassa), *Szombathy* Viktor (Rimaszombat), *Tamás* Lajos (Pozsony), *Tamás* Mihály (Beregszász), *Tichy* Kálmán (Rozsnyó), *Vécsey* Zoltán (Prága), *Vozári* Dezső (Prága), *Wimberger* Anna (Pozsony).

Ez a névsor tárgyilagos tükre a korszak általános irodalmi képének, a nevek mellett feltüntetett városok az írók akkori tartózkodási helyét jelenti. Ebből a felsorolásból is megállapítható, hogy az irodalmi egység terve már az írók lakhelyeinek elszórtsága miatt sem valósítható meg, az egységes irodalmi élet csakis az egészséges decentralizáltság jegyében születhetik meg; minden más hosszabb vagy rövidebb ideig tartó *kísérlet* marad.

A könyvkiadás útján a következő pozitív lépés az említett *Könyvbarátok Társaságának* megszervezése volt, amely 1926 tavaszán fúzióba lépett a *Voggenreiter Verlaggal*. Adatokkal igazolható, hogy a korszak irodalmi sikerei határozottak voltak, a belföldi könyvkiadást életszükségletnek tartotta a kisebbségi társadalom; alig *két hónap alatt másfélezer könyvbarát* jelentkezett a Kazinczy Társaság felhívására.

A Kazinczy Társaság 1928 januárjában alapítja meg a *Kazinczy Kiadóvállalatot,* melynek működése a felvidéki magyar irodalom következő korszakában zajlik le. A rendszeres könyvkiadás első négy évében (1925–29) *huszonnégy* könyv jelent meg és a kiadások 72.000 csehszlovák koronát juttattak az íróknak.

A könyvkiadás kérdéséhez tartozik az irodalmi folyóirat ügye. Ilyen a Felvidéken a Tavasz megszünte után nem volt, mert az időközben jelentkező tiszavirág kísérletek: *Szép* (1921), *Este* (1926) stb. nem nevezhetők irodalmi folyóiratnak. A korszak vége felé az írók egyrésze, a Kazinczy Társaság irodalmi szakosztályának tagjai, elhatározták a kisebbségi magyar irodalmat egységesítő irodalmi folyóirat létrehívását. Érdekcsoportot alakítva 1928 őszén elindítják Prágában a *Képes hét* című heti folyóiratot, melynek az első évben több mint 4000 előfizetője jelentkezett. Sajnos a lap nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Magazin színvonalú társadalmi revüt nyujtott olyan időben, amikor az öntudatra ébredt kisebbségi magyarság egésze számára kellett volna szépirodalmi és tudományos szemlét adnia. A hiányt csak a kritikai korszak idején (1929–33) töltik be – szépirodalmi

téren a *Magyar Minerva* (1930) és *Magyar Irás* (1932), tudományos vonalon a *Nemzeti Kultúra* (1933) és a Masaryk Akadémia «*Magyar Figyelő*»-je (1934).

Míg a könyvkiadás terén lépésről-lépésre haladó, óvatos, tervszerű intézkedésekkel építik a kisebbségi kultúra irányítói a felvidéki magyar könyv útját, addig a kisebbségi öntudat korának általános közhangulatát, eszmei villamossággal telített lelkületét, gondolati forrongását és feszültségét az *első szlovákiai magyar nemzedék* vezeti le, 1924-től beszélhetünk szlovákiai magyar ifjúságról, ettől kezdve valóban létezik, harcol, parancsot teljesít és irányt mutat. A korszak ifjúsági lelkületének megértéséhez vissza kell térnünk az államfordulat idejére. 1920 és 1924 között a kisebbségi egyetemi ifjúság rendelkezésére két kis jelentőségű szervezet állott: az *Egyetemi Kör* Prágában és a brünni magyar műegyetemi hallgatók egyesülete, a *Corvinia.* Vidéki szervezeteik nem voltak, működésük inkább diákszociális, mint szellemi jellegű. 1924-ben kialakul a helyzet, Prágában megalakul az eleinte öregcserkész keretben működő *Szent György Kör,* mely kiindulópontja lett a későbbi Sarló-mozgalomnak (1928–33). Ez az ifjúsági egyesület bontotta ki elsőnek a magyar falu és népe anyagi és szellemi megismerésének zászlaját. Innen indulnak ki a következő korszakra annyira jellemző *regősjárások,* melyek eleinte *irodalmi,* később *néprajzi,* 1932 táján pedig szakszerűen rendezett *szociográfiai* kiszállások voltak. Itt tartják az első ifjúsági tudományos előadássorozatokat és a Szent-György Kör teremti meg a kisebbségi vitaestek fogalmát, melyeket akadémiai színvonalra az 1928-ban alapított *MAK* (Magyar Akadémikusok Köre, Prága) és testvéregyesülete, a *MAKK* (Magyar Akadémikusok Keresztény Köre, Pozsony) emeltek.

1925-től 1929-ig elsőrendű jelentőségű kisebbségi kultúrmunkát folytat a prágai magyar akadémikusok egyesülete (MAK). A korszak regényes szellemi mozgalma: az «*újarcú magyarság*» eszméje innen szűrődik szét a kisebbségi középosztály közvetítésével a kisebbségi társadalom minden rétegébe.

Az ifjúsági mozgalmak köre és a korszak nemzeti áramlatának forrongó szemlélete hatásosan találkoztak. Az általános korhangulat minden előzmény nélkül az új élet előterébe állította a kisebbségi nemzedéket s az ifjúsági hullám a társadalmi élet minden területén érzik. A korszellem véralkatát két *eredő* határozza meg. Egyfelől *a rendszeres kisebbség- és kultúrpolitika,* eredményeivel, a kisebbségi jog alapjaival és a könyvkiadással, másrészről a *sajátos kisebbségi lélek,* mely multatsiratás és eredménytelen csodavárás helyett tetterős fiatal nemzedéket követel a kisebbségi élet felelős helyeire. Ezért különbözik annyira az első két időszak jelleme. Míg az első időket a hallgatás és néma várakozás misztikuma hatja át, mely vár és hátratekint, az új korszak mozgatója az állandó cselekvés, szervezési vágy, egyéni

és tömegekre ható, öntudatosító munka, a kisebbségi élet első *etikai* korszaka. Évtizedes távlatból ezt a kort *a lázadó és megtartó ifjú magyarság* idejének tartjuk.

Az ifjú kisebbségi magyarság lázadása *messiánizmus* volt. Vágy és felelőtlen rajongás, a magyar élet minden korszakában megérzett, felsőbbrendű magyarság felé. Nem véletlen, hogy kisebbségi területen jelentkezett ez a sajátos életszemlélet, mert kialakulásában sorsdöntő fontosságú a kisebbségi tudat, *a kétszeresen hitt és kettőzötten vállalt* magyar élet hite. Az általános lelkesedés megszállotta a kisebbségi lelkiséget és az eddig lefojtott erők a népcsoport érdekeit féltő, merész tenniakarásban fognak össze. A fiatalság rajongásán túl látja megrekedtségét is. *Győry* Dezső, az «újarcúság» költője mondja:

«Bezárták előtte az élet arany kapuit s ittrekedtek
Nincsen se jobbra, se balra.
Nincsen se előre, se hátra,
Ácsorognak az uccasarkokon».

(Királyfiak az uccasarkokon)

Azok, akik Győry Dezső későbbi pálfordulása miatt megtagadták az «*újarcú magyarság*» szimbóluma mögé állított kisebbségi szellemarcot, tartalomnélküli keretnek mondják a kisebbség fiataljainak első regényes szellemi korszakát. Nem számolnak azzal a kohéziós erővel, amit az ifjúság lendülete jelentett a társadalmi és gazdasági kasztokra szakadt kisebbségi rétegek között. Napjainkban, másfél évtizedes távlatból, nem tagadható meg többé a mozgalom szellemi jelentősége, mely összébb szólította, a kisebbségi sors tudatára döbbentette a felvidéki magyarságot. Az agrártömbökre kíván támaszkodni az új magyar szemlélet, amely politikai vonalon tisztázza a kisebbségi jogi vonatkozásokat, kultúrpolitikában egységes egyesületi életet és intenzív falumunkát sürget, irodalmi téren pedig a *lírában* vívja meg az öntudatosodás és faji tudat harcát. 1924-ben Győry még Pompéjihez hasonlítja a kisebbségi sorsot, melyet a közöny épp oly végzetesen elborít, mint a latin várost a láva. Három év mulva már programot ad a költő, amit mindenki egyformán átérez, mert egyformán magyar, kisebbségi és igaz:

«Minden reményünk a falu és a parasztnak keresztelt
Különös emberek: a gazdák, házanépük s a földtúró munkások...
napfogta arcuk jelenti az erőt sápadt szíveinkben
és szűzi lelkük naiv úrisága annyit tesz: Nemzeti lélek».

(A magyar falu)

A felfelé szivárgó népi magyarság hite a korszak nagy magyar koncepciója, – elmélet maradt. Sajnos, mindmáig csak közhangulatnak tudjuk elkönyvelni a kisebbségi szellem megkapóan érdekes jelentkezését, melyben az egyéni ambíciók túlzott kihangsúlyozása miatt az egyesek által a közösség felé vallott gondolat nem vált a kisebbségi tömeget mozgató reálpolitikai tartalommá. Nagy hibája volt ennek a későbbi «*nemzedéktudat*»-nak, hogy gazdasági területen nem teremtette meg korszerű gazdasági bázisait. Így a galántai *Hanza-Szövetkezet* kivételével az elcsatolt magyarság minden szövetkezeti egységét elvesztette a válságos első évek idején.

Mindenesetre nem tagadhatjuk meg a Kisebbségi Géniusz jelentkezésétől a szándék komolyságát. Nem egy költő lázas viziója és faji vívódása jelenti az új lelkiség jelenlétét, hanem az a kényszerű felismerés, hogy a kisebbségi magyarságban felébredt a «*másság*»-érzet: a *magyarabb magyar* forrongó hite. Ez az a korszak, amikor a felvidéki magyar népcsoport súrolja az *osztálytalan magyar társadalom* határát s hogy nem ér el ide, annak nem a kisebbségi tőke teljes hiánya, hanem annak kiegyenlítetlensége a magyarázata. *Szalatnai* találóan írja a kisebbségi lélek első kitöréséről: «*A kisebbségi sors szorítójából kiröppent vallomás őszinte volt, keresetlen, de olykor durva fogalmazású, ideges hullámú*».

*

Ha elemezni próbáljuk a kihangsúlyozottan kisebbségi időszak összetételét, annak szellemi alkatában az annyit emlegetett *Ady–Szabó–Móricz* ideológiai hatáson kívül eredményes szervező jelleget is találunk. Így az első évek egységesítő kísérleteiben sejtetett országos kulturegylet is ezidőtájt valósul meg *Szemke* (Szlovenszkói Magyar Kultúr Egylet) néven. Mi a Szemke? Első nyomait a kisebbségi kulturpolitikusok 1923. évi tanácskozásain találjuk, amikor az országos Petőfi-centenárium áhítatában kisebbségi kulturegységről, egészséges decentralizációról ábrándoznak a kisebbségi kultúra vezetői. Sőt a kísérletek szála mintha visszanyúlna az 1920. évi, forrongó lelkesedéssel, 3000 kisebbségi magyar jelenlétében megalakított komáromi *Magyar Népszövetség* tervezetéig. A valóságban 1925-ben alakul meg a *Szlovenszkói Magyar Kultur Egylet.* Már az év elején döntő jellegű tanácskozások folynak a kisebbségi nyelvterület központjaiban: Pozsonyban, Komáromban és Kassán. Ezekbe a tanácskozásokba bekapcsolódik a prágai magyar írókolónia is és a Prágai Magyar Hírlap, *Alapy* Gyula dr.-ral, a komáromi Jókai Egyesület elnökével egyetértésben felkéri a kisebbségi politika és irodalom két kiváló szakemberét, kisebbségpolitikai részről dr. *Flachbarth* Ernőt, kultúrpolitika teréről *Sziklay* Ferenc dr.-t, hogy olyan természetű elaborátumot készítsenek, mellyel elejét vennék minden

betiltási lehetőségnek. Sziklay Ferenc és Flachbarth dr. lefordítják a szudétanémetség *„Deutscher Kulturverband”*-jának alapszabályait és ezt a szószerint átvett tervezetet nyujtják be elfogadás végett. Mielőtt még megszületnék a végleges döntés – ez csak 1928-ban következik be – már országszerte folyik a helyi szervezetek és taglétszámok gyüjtése. Önkénytelenül is két részre oszlik a szervezés: szlovákiai és kárpátaljai részre, de a szlovákiai szervezés keretén belül is két élesen különböző csoportot találunk: *nyugat-* és *keletszlovákiai* Szemkét. A kárpátaljai kulturegyesület hivatalos nevét 1932 körül határozzák meg *Premke* (Podkarpatszká Ruszi Magyar Kultur Egylet) néven.

A szervező munka nem mindenütt halad egyenletesen, amit a helyi szervezetek számaránya is bizonyít. Oka, hogy Nyugat- és Kelet-Felvidéken különböző területi adottságok állottak az országos mozgalom rendelkezésére. A nyugati összefüggő nyelvterületen várakozáson felüli eredménnyel zárult a szervezés első ideje (1927–32). 1932-ben, tehát három évvel az ismertetett korszak lezárulta után több mint *80* agilisan működő nyugati szervezetet tart nyilván a komáromi központ spiritusz magisztere, *Alapy* Gyula és fáradhatatlan főtitkára, *Szombathy* Viktor. Keleten széthulló és szórványos nyelvterülettel kellett számolniok a szervezőknek. A kárpátaljai határszélen ekkor már teljes a nyelvterületi szakadás és ez a főoka annak, hogy ugyanez idő alatt csak 18 helyi szervezetet tart nyilván a *Darkó* István vezetése mellett lefolytatott szervező mozgalom. Ennek a számbeli különbségnek nemcsak területi okai vannak. Aránytalanul nagyobb a nyugatfelvidéki magyarság áldozatkészsége is. A 80 helyi szervezetből két esztendő alatt közel 30 községben épül kultúrház. – Nyugaton, Keleten ilyen eredményről csak 1934 táján számolhatunk be. Kárpátalján 1935-ig 20 helyi szervezet alakult, 1929-ben még csak tervek kovácsolódnak és hangos, de eredménytelen hirlapi beigérések.

Mi a Szemke jelentősége a kisebbségi öntudat korában? Lecsapódása volt ez a nagyszerű terv a kisebbségi társadalmat átható egyetemes forrongásnak, szertehullámzó, keretnélküli ideológiáknak, ígéretekben élő tenniakarásnak. Szilárd pont, ahonnan ki lehet védeni a magyar falu és népe ellen irányított szellemi támadásokat, ahol alá lehet támasztani a kisebbségi művelődés rozzant eresztékét, ahonnan vissza lehet szorítani az emberi műveltség és népiség erejével a magyar tömbökbe ékszerűen beszivárgó szláv kultúráramlatokat. Ahol súlyos a magyar szó sorsa, ott vívja legigazibb harcát a Kultúregylet. A *zobori* nyelvi félsziget szláv tengertől karéjban övezett hét magyar községében, a *gömöri* nyelvhatáron, *sárosi* szigetközségekben vagy *kárpátaljai* nyelvszórványokon épp úgy jelentkezik, mint ahogy öntudatosít és kultúrát szolgál a «hivatalos» statisztikák szerint húszszázalékos magyarságot is nélkülöző felvidéki kisvárosokban. Érdekes jelenség, hogy a váro-

sok nem fogadják egyformán a Szemke működését. A nagyvárosok (Pozsony, Kassa) meglehetős ridegséggel elzárkóznak előle, sem Pozsonyban, sem Kassán nem tud gyökeret verni. A *Szemke* éltetői a Felvidék magyar középvárosai. Otthona *Komárom, Léva, Rimaszombat, Rozsnyó* és sajátosan érdekes, hogy *Nyitrán* a harmincas évektől virágzó kultúréletet és irodalmi centrumot teremt a nyitrai magyar írók révén.

*

1924 és 1929 között felébred a kisebbségi magyarságban az önbírálat, a magasabb értékek után vágyó esztétikai érzék és az a szellemtörténeti és irodalmi kritika, mely a kisebbségi magyar művelődés kialakulása szempontjából döntő jelentőségű. Sajnos, ez a kritikai szempont az új magyar műveltség első korszakában oly súlyos művészeti követelményeket ír a kisebbségi irodalmárok elé, melyeknek azok nem tudnak megfelelni. Törés mutatkozik már ezidőtájt a kisebbségi magyar és különösen a kisvárosi intellektuel olvasási igénye és a kisebbségi magyar kulturtermék által nyujtott művészet között, de ezért az ellentétért nem felelős teljes mértékig a kisebbségi író. Ez a körülmény, mely később a felvidéki olvasóközönség széles rétegeit közömbösíti az északi magyar irodalom egyes neveivel szemben, az általános lelkesedés napjaiban még csak tudat alatt él, de, hogy egyesek már az országhatáron túl is felfigyelnek erre a tünetre, jellemző erre a Pesti Napló 1925 őszén közölt cikke, melyben a felvidéki magyar kultúra általános helyzetéről a következőket olvassuk: «*Tragikus helyzet ez: a szlovenszkói magyar közönség konzervatívebb, mint a pesti, az irodalom azonban általában nyugtalanabbul modern, mint az itteni.*» Egy évvel később *Komlós* Aladár «*Magyar költészet Szlovenszkón*» című cikkében hasonló szellemi jelenséggel találkozik. Komlós szerint már az 1920. évi elindulásnál nagy hibák és eltolódások történtek a dilettantizmus javára és így «*nincs máig sem könnyebb dolog, mint Szlovenszkón magyar íróvá avanzsálni. Ma az a helyzet, hogy a szlovenszkói kisvárosok átlag-olvasójának épúgy nincs írója, mint az írónak közönsége. Ez a közönség konzervatívebb és ez az irodalom egészében nyugtalanabbul modern, mint a pesti*». Észrevehető különbség mutatkozik tehát a nyugati szellemáramlatok sodrába került művelt írógárda (ilyen a prágai magyar írókolónia) és a régi felvidéki kisvárosok lelkületét átmeneti igyekvő kispolgár társadalom között, de ez a gondolati eltérés távolról sem annyira ütköző jellegű, ahogy azt Komlós megállapítja. Az ellentétek határterületén történik a kiegyenlítődés és bekövetkezik az az érdekes helyzet, hogy a túlzottan haladó írók feladnak elveikből és lassan «elpolgáriasodnak», a közönség pedig, amennyire társadalmi szemlélete engedi, alkalmazkodni igyekszik az írók mentalitásá-

hoz. Az eltávolodás oka inkább abban rejlik, hogy a határzárlat 1925–28 között kissé felenged s a központi magyar irodalom elárasztja termékeivel a kisebbségi könyvpiacot s olyan kulturigényeket támaszt az eddig helyi irodalommal beérő kisebbségi olvasóban, amit aligha elégíthet ki a kezdő felvidéki magyar irodalom, melynek esztétái a kialakulás éveiben rá sem mutattak a közönség és írók korszerű egybehangolására.

A kisebbségi gondolat öntudatosodásának kora, az «újarcú magyarság» ideje 1929-ben lejár, de utóhatásai 1932-ig jelentkeznek s ezért a korszak végső irodalmi jelét Győry *«Hol a költő?»* című kötetének megjelenésében határozhatjuk meg, amelyben az *«újarcú magyarság»* elsikkadó szellemi vezére belátja a nagy rajongás meddőségét és leszámol az általa vallott kisebbségi messiánizmussal.

A kritikai tisztázódás évei 1929–1933

A szellemi megállapodás hitével érkezik a kisebbségi társadalom külön fejlődésének harmadik fázisához. Az ifjúság kötetlen eszmei forrongása, a kisebbségi jelleg sorsszerű kihangsúlyozása, egység és osztálytalanság felé törekvés után ebben a korszakban új alapokra helyezkedik a kisebbségi problematika. Világnézeti küzdelmek ideje következik el, melyek során teljesen széttagozódik az egység útjára indult északi magyarság.

A kritikai évek alaphangulata, hogy ezidőtájt végzetesen lejár a jelszavak és rajongások korszaka. Akik továbbra is hisznek a par excellence *Kisebbségi Géniusz*ban, a kritikai évek végén az *újarcú magyarság* költőjében csalódva, meghasonlottan teszik félre az ábrándokat, mert gyökértelen eszményesítés helyett valóságból fakadó kisebbségi *reálpolitikát* követelnek az események.

Szvatkó Pál szerint ebben a harmadik korszakban: «ismét szerepet kapott a pesti mérték». Ez az idő végső eredményeiben valóban visszafordulást jelent az összmagyar szemlélethez, bár részleteiben épp ekkor áll legélesebben szemben egymással két gondolatkör.

Jellemző tünete ennek a felemás korszaknak az is, hogy a szellemi és életszemléleti különbségek ellenére a harmincas évektől megindul a kisebbségi irodalmárok lassú átszivárgása az anyaországba s ezzel az előző évek regionálizmusán súlyos csorba esik, ami a felvidéki irodalmi élet belső alakulására is hatással van. Általában a legszembetünőbb irodalmi változás az, hogy az előző korszak népi hivatáskultuszát a népcsoport vezető íróinak

mesterkélt urbánizmusa, nyugatos polgáriasultsága váltja fel. A prágai magyar író-sziget például különálló és felsőbbrendűnek érzett irodalmi központ formálására törekszik, melynek kisugárzása a kisebbségi tömegek felé a korszak végére teljesen elenyészik.

A társadalmi fejlődésben is jelentős változások zajlanak le. Így a kisebbségi *politika* és az ifjúsági mozgalmak vonalán a háborús harmincévesek után a húszéves nemzedék csatlakozik fel az északi magyarság szellemi és önvédelmi harcainak színhelyére s ez a nemzedékcsere az elvi szempontok elmélyülését jelenti.

A régi világot átmentő háborús generációval szemben a kisebbségi húszévesek nem hordozzák magukban a háborús élmények gátlásait, de nincs többé nyoma bennük a hagyományi sajátságnak sem, mely a területiség gondolatát határozottabban megvonná.

Ez az ifjúság szellemi és anyagi válságban indul, mely utóbbi a kisebbségi területeken néhány évvel megelőzi a világválságot. Iskolai műveltsége állítólagos demokratikus légkört nyujt számára, melyben a nyugatiság és a túlértékelt humanizmus jegyei az uralkodók. Nemzeti érzésről abban a formában, ahogy ez az első évek csodavárását, vagy a kisebbségi öntudat népi misztikumát jellemezte, nem esik többé szó. A kisebbségi fiatal *közösséghez* kíván tartozni és az *egyetemes emberi* keretében képzeli el küldetésének útját. Ez teszi indokolttá, hogy a hivatalos kisebbségi és kultúrpolitika felszíne alatt – a szembenálló világnézeti irányzatok peremén – *ifjúsági közvélemény* alakul, mely két, élesen elkülönülő egységre tagozódik. A fiatalok első csoportja átmenti az *újarcúság* életerős népi kultuszát, csakhogy ebből tudatosan vagy öntudatlanul kirekeszti a hagyományi szempontokat. Ebben az ifjúsági állásfoglalásban jelentős szerephez jut egy doktrinér, természettudományos életszemlélet, melynek eszmei gyökerét a szociálista társadalombölcselők műveiben véli felfedezni a magát *haladó*nak nevező ifjúság.

Tisztázni a kisebbségi kérdés egészét, meghatározni a közel milliós néptömb helyzetét közép-, kelet- és nyugateurópai viszonylatban, megállapítani a népcsoport szellemi közvetítő erejét a többi magyarok és az új államalakulatban élő népek felé, gátat vetni Prága szellemi centralizmusának, ezeknek az alapvető szempontoknak jegyében indul a radikális ifjúsági kisérlet, mely élgárdájának túlzott egyoldalúsága következtében a *Sorló*-mozgalomban lelki meghasonlásba sodorja a kisebbségi fiatalokat.

A *Sarló* a prágai *Szent György Kör*ből fejlődött országos, ifjúsági-világnézeti tömörüléssé. Szellemi vezérkara a losonci *Mi Lapunk* haladó szellemű ifjúsági folyóirat szerkesztőgárdából nőtt ki. A *sarlós* fiatalok folytatják az előző korszak népi romantikával átszőtt *regősjárásait,* cserkésztáborozásait (gombaszögi tábor, 1927) s ezeket az 1928-tól rendszeresített

oknyomozó és adatgyüjtő összejöveteleket a kisebbségi szociográfia színvonalára emelik.

Három hullámban zajlik le az időnként átütő erejű szociális ifjúsági mozgalom. A bevezető hullám a középeurópai népiség gondolatával fordul az északi magyar ágrártömegek felé. Munkája ismeretközvetítő és átfogó kíván lenni. A *második* hullám áttöri a népi keretet. Már agrárdolgozókról és ipari proletáriátusról beszél. Új társadalmi rendszert sürget, melynek alapvető kötelessége, hogy a kisebbséget a demokratikus álláspont «*dolgozói*» vezessék. Ebben az időszakban már feltünően sok a szakszervezeti vonás és a pártízű szociálista frazeológia a Sarlóban, amit a mozgalom 1931. és 1932. évi kongresszusain, annak vezére, *Balogh* Edgár hirdet legélesebben.

A mozgalom *harmadik* hulláma minden kisebbségi vonatkozást mellőz. A sarlósok zavaros dialektikával gyökértelen marizmusba hajlanak s a szemléleti zsákutcában nem látnak többé külömbséget cseh, szlovák, orosz, vagy kisebbségi magyar érdekek között. Ugyanekkor vezetőik világpolgári allüröket vesznek fel s azokat az orosz szakszervezeti ideológia gondolatvilágához igyekszenek idomítani. 1932 tavaszán a Sarló állásfoglalása már nemcsak titkolt rosszalása a szerintük helytelen utakon járó nemzethű konzervatív felfogásnak, hanem nyílt lázadás a hivatalos kisebbségi politika és az anyaországi társadalmi berendezkedés ellen. A Sarló kilép a szociográfikus gyüjtések, vitaestek és kiállítások síkjából s az államhatalom legnagyobb megelégedésére, gladiátori pózzal szembeszegül az északi magyarság vezetőinek. Legmélyebb tragikuma ennek az elsikkadt szemléletnek, hogy 1932/33-ban a sarlós ifjúság inkább vállal sorsközösséget a többségi szociálista fronttal, kivált a cseh egyetemek nemzetközi tanáraival, mint sorsa osztályosaival, a kisebbségi vezetőkkel.

A tisztázódás jegyében indított kisérlet így fojtja meg önmagát. Vezérei közül azok, akik a felelőtlen «*állandó forradalmasítás*» frázisaival végleg eldöntik a Sarló sorsát, a bukás órájában kiválnak a zátonyrafutott mozgalomból. A «*Sarló jegyében*» című évkönyv, amit az arcvonal szélsőséges vezetői a bebörtönzött *Major* István kommunista agitátornak ajánlanak, már nyíltan megvallja a Sarló osztályharcos jellegét, s bekövetkezik a felvidéki magyar ifjúsági élet egyetlen hajótörése, a Sarló 1933 tavaszán beolvad a kommunista pártba.

A Sarló ívelése és bukása jellegzetesen kisebbségi tünet. Sehol és semilyen más korszakban nem írt volna le ilyen veszedelmesen haladó körvonalat az ifjúsági gondolat, mint az 1929 és 1933 közötti Felvidéken. Mentségükre szóljon végzetes tévedésüknek, hogy az egyetemes emberi kérdések megítélésében mindenkor jószándék és segíteniakarás vezette őket, tudományos fegyelmezettségük és a szociális világkérdések iránt vallott érdeklődésük pedig valósággal mintaszerű volt.

Világnézeti elvakultságukat a hirtelen szerzett és az idő rövidsége miatt meg nem emésztett egyoldalú műveltség okozta, melynek során *Marx* vagy *Lenin, Engels* vagy *Luxemburg, Ehrenburg* vagy *Gladkow* előbb került a kezük ügyébe, mint a magyar irodalom klasszikusai és új egyéniségei. Összegezve: ez az ifjúság nem volt tisztában a magyar műveltség alapértékeivel és az a szakszervezeti módszer, amellyel ismereteit szerezte, nem vezethetett máshová, mint a nemzeti gondolat kizárásával egyidőben a Sarló elsikkadásához, erkölcsi megsemmisüléséhez. Nyílt kérdés marad, vajjon nem állott-e módjukban a felvidéki magyar politikusoknak korszerű szellemi óvintézkedésekkel megváltoztatni a maga útját járó ifjúsági kisérlet irányát. Ezeknek a közéleti férfiaknak tisztában kellett volna lenniök azzal, hogy a Sarló végzetes kisiklása súlyos lelki törést, elvi zűrzavart fog okozni az új nemzedék életében s ez évekre előreveti majd a széthúzás árnyait a kisebbségi ifjúsági mozgalmakra.

A nemzeti gondolat örök eredménye, a népi-nemzeti alapon álló kisebbségi lélek diadala, hogy a sarlós fiatalok többsége rövidlejáratú ellenzékiségen át visszakanyarodik a magyar pártok politikai síkjára és a nemzetközi szervekkel való egyesülés helyett bűnbánóan megvallja már~ már elvetélt magyarságát.

A nemzetközi pártpolitika síkjára lépő ifjúsági vezetők szinte egyik napról a másikra eltűnnek. *Balogh* Edgár Erdélybe távozik, *Balázs* Béla követőinek további próbálkozásai legfeljebb a *Masaryk Akadémia* emigráns csoportjában, vagy a szégyenteljes politikai aknamunkát folytató szélsőbaloldali, märisch-ostraui *Magyar Nap* (1936) hasábjain hangzanak el időnként.

A *Prohászka Körök* ellenmozgalmát a Sarló lecsatlakozása idézte elő. A prohászkás-mozgalom hármas alappillérre támaszkodik. A *neokatolicizmus* két szociális körlevelének, a *Rerum Novarum*-nak és a *Quadragesimo Anno*-nak szociáletikájára és *Prohászka* Ottokár krisztusi szociálizmusának erejére. A Prohászka-körök első szárnypróbálgatását 1928 tájára tehetjük s ha lehet egy országos mozgalmat egyetlen személy fáradhatatlan szervező munkájának, kultúrpedagógiájának és szintétikus egyéniségének tulajdonítani, úgy a Prohászka-körök indításában és felvirágoztatásában *Pfeiffer* Miklós kassai kanonoknak döntő szerepe van. Ez a kiváló kisebbségi szellemtörténész fáradságot nem kímélve előbb az egyetemi városokban (Prága, Brünn, Pozsony), majd a vidéki központokban (Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa, stb.) sorra megszervezi az ifjú katolicizmus mozgalmának helyi alakulatait. Szervező módszerében kettős eljárást követ. Vitaestéken útjára indítja a neokatolikus erkölcsiség gondolatát, de a vallásbölcseleti előadások mellett, melyeknek központjába aquinói *Szent Tamás* keresztényi szocializmusát állítja, kisebbségi szellemvédelmi előadásokat is tart, melyek:

az ifjú katolicizmus eszméin keresztül a kisebbségi magyar sorsközösség szemléletére nevelik az északi magyar ifjúságot. 1931-től *Rády* Elemér, *Sinkó* Ferenc, majd *András* Károly szerkesztésében rendszeresen megjelenik a Prohászka-körök havi folyóirata, a kassai *Új Élet,* mely a felszabadulás után egyetlen ifjúsági orgánuma maradt a felvidéki fiataloknak.

A Prohászka-körök évi kongresszusai a legújabb időkig kizárólagosan az ifjú katolicizmus zártkörű összejövetelei voltak. Csak az 1937 nyarán megtartott *vihnyei* kongresszus mondható átfogó és iránytmutató kisebbségi ifjúsági találkozónak. Ennek a találkozónak emlékezetes sikere nemcsak a Prohászka-körök reneszánszát jelenti, hanem és ezt elsősorban: *a kisebbségi ifjúságból a történelmi változás küszöbén szükségszerűen feltörő nemzeti gondolat erejét.*

Az ismertetett mozgalmak a kritikai tisztázódás jegyében születtek. Szigorú önbírálatot akart tartani ekkor önmaga és környezete felett a kisebbségi fiatal, hogy európai színvonalra emelkedve megmagyarázza küldetését és sorsának a nyugati műveltséghez való viszonyát. A mozgalmak sikkadása, illetőleg átalakulása bizonyítja, hogy a felvidéki magyar ifjúságnak erejét meghaladó ideológiai küzdelmek után végül is be kellett látnia, hogy az egyetemes közösségek felé hirdetett kiállása visszhangtalan kiáltás maradt az elbukó európaiság éjszakáján s őt, a kisebbségi fiatalt, fokozott felelősség terheli a nemzeti öntudat és műveltség megtartásáért. Ez a belátás fordítja vissza a világnézeti és felekezeti nemzetköziség irányaiból a kisebbségi szellem közös nevezőjére a kettészakadt felvidéki magyar ifjúságot.

Mialatt a közélet első vonalában a fiatalok mozgalmai zajlanak, kivételes szellemtörténeti szerepre törekszik a prágai magyar írók csoportja. A *Prágai Magyar Hirlap* hátvédjével maga mögött, irodalmi irányitószervnek tartja magát a néhány kisebbségi íróból álló gárda, mely 1930-ban hét lirikusának gyűjteményével, a *Nyitott Könyv*vel elindítja az irodalmi viták sorát. A Nyitott Könyv az új kisebbségi lírának *Sziklay* Ferenc lírai antológiája (1926) után második gyüjteményes kiadása. Különös jelentősége nincsen, bármennyire is igyekeztek az egykorú esztéták felnagyítani a kiadvány kisebbségi irodalmi szerepét. *Szvatkó* Pál a felvidéki magyar irodalomról írt bevezető tanulmányában úgy véli, hogy az első Szentiváni Kúria (1930) szelektáló bejelentése után szinte kötelességszerűen adták ki a prágai magyar költők lírai gyüjtésüket, *«hogy a szlovenszkói magyar irodalom legszebb termékeinek összeválogatásával megmutassák az irodalmi színvonal új útjait.»*

A megállapítás nem helytálló. A Nyitott Könyv hét író ötletszerű összeállása volt és épp ily ötletszerű az antológiában közölt versek jellege és elrendezése is. El kell ismernünk viszont, hogy a Nyitott Könyv körül támadt irodalmi polémia, melynek közvetlen folytatása a felvidéki magyar irodalom

Új Munka című folyóirata és *Új Munka Társaság* megmozdulása voltak, bizonyos tekintetben tisztázta a kisebbségi irodalmi élet részkérdéseit és feltétlenül hozzájárult a szellemi tisztázódás korszakának bevezetéséhez.

Ezt a tisztázódást a napi politikától független, évenkénti háromnapos szellemi találkozókon kívánták előkészíteni az írástudók. A tervet *Szent-Ivány* József pártvezér önzetlen közreműködése tette lehetővé, aki három éven keresztül saját kúriáján adott otthont az összesereglő íróknak.

A *Szentiváni Kúriák*nak elnevezett összejövetelek sokat ígérően indultak. Céljuk a *felvidéki magyar irodalmi egység* megteremtése volt. Az 1930 évi első összejövetelen minden jel arra mutat, hogy az írók színe-java csatlakozik a gondolathoz, mely a nemzeti összefogás szellemében kísérli a megoldhatatlannak látszó kérdés beváltását. Az 1931 évi Kúrián a *kazinczysták* tisztázzák a kisebbségi könyvkiadás szövetkezeti megoldását és a Magyar Írás szépirodalmi folyóirat kiadását, de az írók nagy része ekkor már távoltartja magát a tanácskozásoktól, amelyek ez ok miatt nem válthatták be a Kúriákhoz fűzött reményeket. 1932-ben pedig csak baráti összejövetel zajlik le Szent-Ivány József pátriájában s a találkozók rendszeresítése – mely bizonyos időn belül *írói rend* kiválasztódásához vezetett volna – megakad és többé senkinek sem sikerül egységbe szólítani a széthullott kisebbségi írógárdát.

Ilyen közhangulatban is több olyan kísérletről számolhatunk be, melyek módot kerestek az alkotóerők összefogására.

Így a kritikai évek igazi eredménye az 1932-ben induló és hat éven keresztül megjelenő *Magyar Írás* irodalmi folyóirat, a leghosszabb életű felvidéki kultúrszemle. A Magyar Írás a kisebbségi irodalom új nekilendülését jelenti. Amikor az első szám beköszöntőjében a folyóirat szerkesztője, *Darkó* István tátrai fenyőből rótt egyszerű laknak mondja a felvidéki magyar irodalmat, annak a reményének ad kifejezést, hogy a Magyar Írás hasábjain talán mégis sikerül összefogni a világnézeti, érdekvédelmi és szellemi bázisok mögé húzódó kisebbségi írókat.

A Magyar Írást megelőzően, a kor szociális hangulatának és a kevesek által vallott szellemi középeurópaiságnak hangja kívánt lenni a Szvatkó Pál szerkesztésében megjelent *Új Munka* folyóirat egyetlen száma. A kiváló esztéta a felvidéki irodalom vezető publicistáit és szépíróit gyűjtötte tiszavirág életű társadalomtudományi folyóirata köré s ezen az *Új Munka Társaságon* keresztül kívánt befolyást gyakorolni a kisebbségi közvélemény és a nyugati szellemiség viszonyának elmélyítése érdekében. A merész kisérlet időelőttinek bizonyult és csődöt mondott. Az egyetlen szám rendkívüli feltűnést kelt, de sorozatos elvi összetűzéseket is okoz az irodalmi berkekben. A Prágai Magyar Hirlap három munkatársa, *Darkó* István, *Győry* Dezső és *Vozáry* Dezső 1931 őszén nyilatkozatot tesznek közzé, melyben kijelentik,

hogy az Új Munkát Szvatkó Pál egyéni kísérletének tekintik és ezért semmilyen tekintetben nem vállalnak felelősséget. A Prágai Magyar Hirlap akkori főszerkesztője, *Dzurányi* László a vitával kapcsolatban 1931 október 7-én odanyilatkozik, hogy a három említett író nevét Szvatkó nem önhatalmúlag tette ki a lap élére, hanem az 1930 évi Szentiváni Kúria határozatainak legalább részben érvénytszerzően, az utolsó pillanatban maga Dzurányi intézkedett a fenti módon. Dzurányi nyilatkozatában megindokolja a kisebbségi társadalom idegenkedésének okait. Rámutat az Új Munka belső, szellemi diszharmóniájára, aminek magyarázatát abban látja, hogy *«az irodalmi radikalizmus meggondolatlan és veszedelmes attitüd, különösen, ha szembekerül azzal a mérsékelt politikával, amit Szvatkó is vall.»*

Kevesebb zajjal, több higgadtsággal indult 1930 derekán a pozsonyi magyarság új szépirodalmi folyóirata, a *Magyar Minerva,* mely a nyugatfelvidéki magyarság átfogó kultúrszemléje lett. A folyóirat szervezésében az Új Auróra irodalmi almanach köre irányító szerepet játszott s így a Minervát joggal tekinthetjük az Új Auróra megszűnésének időpontjától, 1932-től kezdve, ennek szellemi örököséül.

*

A szellemi tagozódás egyre jobban terjed. Már elhagyja az irodalom határmesgyéit, közéleti probléma lesz, áthatja az egész kisebbségi társadalmat és azt ízekre bontja, szellemi táborokra szakítja. A közéletben elemi erővel feltör az agrár, szociáldemokrata és az ellenzéki magyar pártok viadala. A szellemi élet ennek megfelelően szintén rohamosan tagozódik és rövid időn belül egymással farkasszemet néző táborok formálódnak a felvidéki magyar népcsoport előbb még egységes tömegeiből.

Bellyei László szerint 1933-ig három kultúrfront fejlődött fel. *Az első a jobboldal* – írja – *a második a baloldal, míg a harmadik köztük volt, így a Magyar Munkaközösség mozgalma, főleg a Szentiváni Kúria és a Magyar Írás.*

Az ezidőtájt jelentkező szellemi káderek ilyen zárt keretben való csoportosítása nem fogadható el. Tény, hogy volt elvi *baloldal,* határvonalán a szociális humánum köntösébe húzódó kisebbségi írógárdával, az ismertetett Sarló-mozgalommal és *Fábry* Zoltán propagandafolyóiratával, az *Út*tal. Ebbe a kultúrfrontba tartozott *Barta* Lajos 1929 őszén indított *Új Szó* szemléje és az általa szervezett *Irók Kiadó Vállalata* akció is, amely *Barta* Lajos, *Egri* Viktor és *Szucsics* Mária egy-egy kötetét hozta ki.

A *jobboldali* kezdeményezések ekkor még nem különülnek el. Sőt később sem találjuk a szellemi tagozódás olymérvű jelentkezését, mely két külön eszmeiség körébe vonná egyfelől a *Magyar Munkaközösséget, Szent-*

iváni Kúriát, Magyar Írást, másfelől az *Új Aurórát,* az 1929. évi losonci református diákkonferencia *Baráti Szó* mozgalmát, *Magyar Minervát* és a *Prohászka-köröket.*

Sokkal helyesebb, ha a Prohászka-körök kivételével, melyek a legújabb időkig politikamentes valláserkölcsi szellemben működtek, a többi e csoportba tartozó megmozdulást az egységes nemzeti kultúrfront javára írjuk.

Ezen az alapon ide tartozik a pozsonyi magyar főiskolások által létrehívott *Magyar Munkaközösség* szervezet (1932) is, mely a kisebbségi műveltség kialakításában közvetlen szerepet nem játszott. A szervezet köré csoportosult szellemi tábor egyetlen jelentős képviselője a sokoldalúan képzett, kisebbségi esztéta, *Duka-Zólyomi* Norbert.

*

Amikor a kisebbségi irodalom nagy szárnybontogatások és félbenmaradt lendületek után visszazuhan a kisebbségi élet véges lehetőségei közé, akkor merült fel a cseh hivatalos körök részéről a *Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság* terve, melynek megvalósulását Masaryk államelnök milliós adománya tette lehetővé.

1932 őszén ünnepélyes külsőségek között alakult meg az «Akadémia», az első bejelentések szerint azzal a céllal, hogy a tudományos, irodalmi és művészeti kutatások szolgálatába állítandó szakosztályain keresztül tűzhelye, fejlődést biztosító otthona legyen a bontakozó kisebbségi irodalomnak, tudománynak és művészetnek.

Ez a *Masaryk-akadémia,* ahogy magyar oldalon elnevezték s amelyhez minden averzió ellenére is fűztek reményeket a kisebbség szellemi irányítói – *nem vált be.* A többségi zsoldban álló vezetőség nem tudta, de nem is kívánta teljesíteni az eredeti munkatervbe felvett célkitűzéseket.

Nem áll még rendelkezésünkre az az időbeli és érzelmi távlat, melyből végleges itéletet mondhatnánk a felvidéki területeken húsz év alatt lezajlott kultúrális kezdeményezésekről. Az «Akadémiával» kapcsolatban mégis megállapíthatjuk, hogy a minduntalan felszínre törő kormányszempontok, személyi visszásságok és a felelőtlen gazdasági irányítás már eleve magukban hordozták az elkövetkezett idők lesujtó itéletét.

Tudományos téren a Társaság nem tudta összefogni a kisebbségi tudományos irodalom művelőit, mert az egyes szakosztályok vezetőin keresztül felesleges politikumot vitt a tudományos kutatások területére. *Szépirodalmi vonalon* a többségi társadalomhoz legközelebb álló írógárdát olvasztotta magába. Agrár, szociáldemokrata és emigráns írók keverékét, akik sorra megjelennek az Akadémia 1936. évi könyvsorozatában. *(Kaczér* Illés, *Ilku* Pál, *Morvay* Gyula, *Sellyei* József, *Szabó* Béla.)

A felvidéki *képzőművészetek* sorsára sem volt kihatással a Társaság megalakulása. A népcsoport művészeit nem szólította egységbe, nem támogatta, többnyire tudomást sem vett létezésükről. A képzőművészeti szakosztály ötéves működése alatt néhány személyi jellegű érdektelen kiállításon kívül semmit nem tudott felmutatni.

Az Akadémia folyóirata *Magyar Figyelő* címmel 1933 őszén jelent meg. Említésre méltó, hogy *Maléter* István eperjesi jogtudós hosszabb tanulmánya miatt *(A magyar kisebbség problémája a csehszlovák köztársaságban)* a folyóirat első kiadását elkobozták s így a kormány magyarnyelvű «tudományos» folyóirata csak második kiadásban kerülhetett a kisebbségi olvasó kezébe. Az Akadémia gazdasági vezetésére egyébként jellemző, hogy 1936 tavaszán már annyira siralmasan állott, hogy a Figyelő hivatalosan bejelenti; a gazdasági nehézségek következtében a jövőben nem képes munkatársait közleményeikért díjazni.

*

A kritikai korszak eseményeinek felsorolásával az ötéves időköz mozgalmi helyzetét ismertettük. Ezek a mozgalmi jelenségek külső jelei a szellemi tisztázódás minden területen megindult törekvéseinek. Irodalomtörténeti vizsgálódásunk szempontjából épp ily fontos annak a körülménynek belső megvilágítása, milyen álláspontot foglalt el ezidőtájt a felvidéki *kritika* a helyi irodalom alkotásaival szemben.

Ha áttekinthető képet kívánunk szerezni a szellemi tisztázódás éveiről, előbb a területi kritika helyzetképét kell behatóan megvizsgálnunk. Ezen a téren évtizedes elhanyagoltság mutatkozott, melyről az eltelt évek alatt alig emlékeztek meg az új irodalom figyelői. Az iránytmutató, kiegyensúlyozott területi kritika még 1933-ban, a korszak záróévében is a távoli idők zenéje, szükségessége viszont az írók ajkán is egyre sürgetőbbé válik.

Fábry Zoltán a *Kassai Naplóban* még 1926-ban megállapítja a kritikátlanság átkát és eljövendő káros következményeit. «*A szlovenszkói irodalmi mértékkel baj van, nincs más mérték, mint a fővárosé, ez viszont a történelmi különélés folytán kevésnek bizonyult. A kritikai tehetetlenség tagadhatatlan jele, szlovenszkói irodalmi életünk csődjének kiáltó példája az a tény, hogy eredmények, értékek, melyek messze felül állanak a fővárosi mérték jólismert maximumán, ismeretlenek, vagy ha mégis napfényre, köztudatba kerülnek, már meghamisított alakban élnek tovább.*» Ennek a fejtegetésnek alapján a bíráló elér a kritikai kérdés súlypontjához és megállapítja a kisebbségi kritika helyét és viszonyát. «*Nem Pesten kell lenni az irodalmi élet kritikájának* – írja –, *hanem önmagunkban. Véget kell vetni a vállveregető baráti bírálatoknak, mert a meztelen valóságban ott áll az egész tragikus magyar mentalitás.*» Az idézetekből kitűnik, hogy a kisebb-

ségi irodalom még mindig nem ért el arra az esztétikai magaslatra, hogy önzetlen, független és mindenkor művészeti normák szerint értékelő kritikát és kritikai fórumot termeljen. Ennek természetesen személyi akadályai is voltak.

Nyomon kisérve a kritikai tisztázódás útját, megfigyelhető, hogy a harmincas évek elején a kisebbségi irodalom kilábol a «*baráti kritika*» beteg televényéről. 1929 és 1933 között a bírálati tisztázódás éveinek nevezett időszakban megszűnik a baráti alapon álló lekötelezett kritika, s megindulnak az egészséges irodalmi életet jellemző *szellemi viták,* amelyek már elvi természetűek és nem mozognak többé személyi síkon.

Erre az önvizsgálati alapra viszont már évekkel ezelőtt el kellett érnie a felvidéki közvéleménynek. Az egyre inkább kiütköző hiányokat a kezdő irodalom vizsgálói kiméletlen őszinteséggel tárják fel. *Keller* Imre kassai esztéta 1926-ban megjelent tanulmánykötete (Irodalmi mozaikok) egyik cikkében az alábbi sorokat olvassuk: «*A jelenleg divatos, baráti alapú kritikának következménye, hogy a nagynehezen bontakozó kisebbségi irodalom még mindig nem ment át a számára oly nélkülözhetetlen szelektálási folyamaton.*» Szerinte a főváros kritikai és művészeti irányvonalán kell keresni az északi magyar irodalom formai zavarainak orvoslását. *Keresztes* Pál ipolysági irodalomtörténész 1929 telén, az ipolysági könyvhéten előadást tart a kérdésről. Megállapítja, hogy az új irodalom bírálati nehézségeinek egyik főoka az, hogy már *Kazinczy* korából nem folytattak ezen a peremterületen decentralizációs kultúrpolitikát. A Trianon által széttépett szálakat legalább egy századdal előbb másfelé kellett fordítani, hogy sajátos vérkeringést kapjon az önálló irodalmi fejlődéshez nem szokott magyar táj. Ha ennek a tudatos nemzetpolitikának hagyományai lettek volna, úgy a felvidéki irodalom gyökerei sem a prevratban fakadnak. Első tennivaló szerinte is a baráti kritika letörése, melyet az első kisebbségi évtized végén is az összeköttetések, politikai szempontok irányítanak.

A korszak magasba kívánkozó, olykor szélsőséges, lényegében azonban tisztult és valóságos lelkületét a politikusok is felismerik. *Szent-Ivány* József az első, aki a szellemi kibontakozás gátlásaival behatóan foglalkozik. Elismeri, hogy a háború utáni Felvidéken a másutt gazdasági vagy politikai vonatkozásban élő szempontok váltak irodalmi problémákká és emiatt élesen szembekerülő táborok, irányirodalmi csoportok alakultak ki. A nézetek és egyéniségek közötti áthidalást, mely irodalmi téren a szellemi szervező munka kizárólagos kötelessége lett volna, a kisebbség kulturpolitikusai nem tudták az idők kritikai szellemének jegyében megoldani. «*Be kell ismernünk* – írja 1935 nyarán – *hogy minden jószándék ellenére, azok a kezdeményezések, amelyek irodalmi összefogást, kultúréletünk fellendítését célozták vagy elbuktak vagy kevés életre való hajtást neveltek.*» Magyarázatát több sajáto-

san kisebbségi életkörülményben, illetve érdekellentétben látja, mint: «*a kisebbség céljai és feladatai kijelölésében mutatkozó módszertani ellentétek, az idősebb nemzedék elzárkózása, a fiatalok túlzott önérzete, a szervezetek öncélúsága, partikularizmusa, a politikai párttagozódás, a csehszlovák kormányzatnak a magyar kultúrával való sajátos céljai*» *stb.*

A kisebbségi pártvezér élesen meglátta a harmincas évek első felének szellemi helyzetét. Valóban a kritikai évek során a feltornyosuló célok és feladatok beváltásában gyakran áthidalhatatlan elvi ellentétek választják el a nemzedéket. Az értelmiségi fiatalok a Sarló csődje után a többségi részről annyit hangoztatott szellemi aprómunkába (drobná práce) fognak, mint amilyen a *prohászkás mozgalom, Magyar Munkaközösség, Széchenyi Munkaközösség, Egyenes Úton* akció stb. Az idősebb korosztály a kísérletektől és kritikai korszak közszellemétől a felvidéki kisváros sivár problémátlanságába húzódik vissza, a kormányzat pedig átépített, csalogató kultúrpolitikát kezd a *Masaryk-Akadémia* és a pozsonyi *Magyar Ujság* berkeiben. Az általános szellemi mozgolódásban a helyi kultúrszervek a virágkorát élő *Szemke* és a *kultúrreferátus* kivételével tanácstalanul állanak. Az írói rend végleg feladja az egységesítés gondolatát, a felvidéki író egyéni utakon tör saját céljai felé.

Ezalatt megszületik az évtizedes irodalom első tudományos felmérése. *Alapy* Gyula 1928 őszén a *Kazinczy Évkönyvben* beszámol a felvidéki magyar irodalom első tíz esztendejéről és ennek könyvészetében 340 nyomtatványt sorol fel. Ez a szám az 1929-ig megjelent kisebbségi kiadványok összegét jelzi. A kisebbségi írók nesztora 1929-ben a *Magyar Néplap* hasábjain felmutatja a lírai és elbeszélő munkák első irodalomtörténeti statisztikáját is. Eszerint az első évtized ötvenhét verskötetet, hetvenkilenc elbeszélő munkát eredményezett.

A kisebbségi irodalom kritikai korszaka meggyorsította az irodalmi egységek felbomlását. A kisebbségi élet utolsó éveiben, mint *Szvatkó* 1936-ban jelenti «*csak írók élnek a Felvidéken, de hiányzik az irodalmi élet, önálló vérkeringés, különleges zamat*».

A felvidéki magyar irodalom valódi létharca ekkor következett be. Sivár öt esztendő, aránytalanul nagy küzdelmek árán vívott parányi sikerek kora tűnik fel a láthatáron. Ha 1935 tavaszán Pestről nem indulna meg az elakadt kisebbségi könyvkiadás, a további hallgatás már ekkor a felvidéki műveltség elvetélődéséhez vezetett volna.

*

A legifjabb magyar irodalom, mely az első korszakából előzmények nélkül írókat nevelt, a másodikban közönséget és könyvkiadást szervezett, a fej-

lődés harmadik változatában átment a politikai, helyesebben a világnézeti forrongás tüzén. Nem hallgattuk el belső hibáit, formai és bírálati ingadozásait, de ugyanekkor megállapíthattuk azt is, hogy az északi magyar műveltség vizsgálódásaiban lehiggadt, ítéleteiben megállapodott, eredményeivel megvetette egy békésebb fejlődés alapjait. Szakadatlan nemzetmentő munka, kemény küzdéssel kimunkált eredmény a kritikai évekkel záruló másfél évtized, melynek irodalmát, csak laikus felelőtlenséggel lehet a «*dilettáns kisérlet*», «*híg must*», «*üres hangoskodás*» könnyű fajsúlyú szólamaival elintézni. Amit *Illés* Endre tesz a kritikai korszak végén megjelenő *Nyugat*-kritikában (Szlovenszkói magyar könyvek Nyugat I. 1933, 431–33 l.), nemcsak fiatalos szertelenségnek tudható be, hanem egy idejétmult, vitatható felsőbbrendűség-érzetnek alkonyát is jelenti, amellyel a fővárosban élő szellemi emberek szemlélték hosszú időn át a kisebbségi irodalmak alakulását. Illés nemcsak három felvidéki könyvet bírál agyon, hanem néhány fölényes, rideg megjegyzéssel fűszerezve, elhangzik ajkáról a kisebbségi irodalom halálos ítélete: «*Erdély megemberesedett irodalma mellett, Szlovenszkón nem tünt fel egy név, nem lobbant fel egy mű, mely legalább kristályosodó pontja lehetne a holnapnak. Vers, novella, regény, el-elakadó évfolyamú folyóiratok, színdarabok, tudományos mű: mind egymásra hulló könyv és füzet, egészében holt tömeg...*»

Ha ez a kíméletlen támadás, mely politikai elnyomottsága mélypontján érte a külön életre ítélt magyarságot, irodalomtörténeti érvényét is beigazolta volna, szélmalomharcnak kellene minősítenünk az északi magyar szellem történelmi erőfeszítéseit, melyekkel a magyar szó és írás életét nemcsak biztosítani, de eredményesen tovább építeni is tudta. Ez a szemlélet, ez a felülről lefelé szóló álfölény nem állja meg helyét semmilyen nézőpontról. És ilyen szellemű magánvélemények csupán arra voltak alkalmasak, hogy elmélyítsék a szellemi különállás ezidőtájt már erőteljesen jelentkező folyamatát.

A kisebbségi író visszautasította az elefántcsonttoronyból irt kritikát és az egyéni kísérletek korának sajtópolémiája kimutatta annak tudományos alapozatlanságát is.

A kritikai évek végén a kisebbségi irodalmat az összmagyar irodalom területéről nem lehet többé kirekeszteni. Benne él és helyet követel az egységessé alakuló középeurópai magyar szellem világában.

Egyéni utakon – hazafelé 1933–1938

1933 fordulópont az európai történetben. A birtokon kívül hagyott népek jelentkezésének, az európai újjárendezés elemi erővel feltörő népi-nemzeti gondolatának első esztendeje, első fejezete. Ugyanakkor szótlan hadüzenet az eszmei művészet síkjáról a formai művészetek felé. A megujhodó nacionalizmusok áramlata forrongásba hozza a szellemi élet elvonat koztatott területeit. A szociális népi tudat áthatja, átalakítja, forradalmosítja a megváltozott életformák közé kerülő Szellemi Ember gondolatvilágát.

A Szellem menekül – visszhangzik ekkor a gyökértelenek kiáltása Európa legkülönbözőbb tájain. Az erkölcsi alapon álló Író elvonul a «*tömegek lázadásától*» és nem követi el az «*írástudók árulását.*» Azaz: nem vállal közösséget az öntudatra, jogaikra ébredő közösségekkel, hanem byroni magányban átvészeli a vajudó időket. Ilyen és efajta vértelen szemléletek harsonáznak a századok óta elodázott anyagi és szellemi rendezés megtestesülésének óráján és az önfeláldozás hamis pátoszaival hirdetik az új barbárság elleni kereszteshadjáratot.

Az Irodalom, népes arénája az ütköző szemléleteknek, alapjaiban rázkódik meg. Az új emberi tudat behatol a Szellem megnyilvánulási területére és az Egyén helyett a Tömeget, az öncélúság helyett a népi-nemzeti társadalmak felemelését célzö törekvéseket állítja a művészi értékmérő tengelyébe.

Az anyagi és szellemi jóvátétel eszméje kisugárzik a dunai tájra is. Hatása egyre jobban érezhető s a szétdarabolt Középeurópa guzsbakötött egykori organizmusa követelően sejteti a felelőtlenül legázolt gazdasági államtest körvonalainak lassú, de biztos kibontakozását.

Az idők változását előbb azok ismerik fel, akiknek túlságosan sok vesztenivalójuk van. És félelmüket azokkal éreztetik, akiket alapvető életjogaiktól is megfosztottak. A népi-nemzeti elv fellépése így egybeesik a kisebbségivé tett magyar területek elnyomatásának legsúlyosabb esztendeivel. A többségi és kisebbségi szerepkör élesen kikristályosodik és az állandó feszültség éveiben lezajlik a kisebbségek nemzeti öntudata ellen indított szellemi tervhadjárat. Különösen áll ez a tekintélydemokrácia kétélű fegyverével kísérletező egykori Csehszlovákiára, ahol ez alatt az öt év alatt váratlan gyorsasággal bekövetkezett a mozaik-állam belső széthullása.

*

A kisebbségi sors utolsó fejezete – szellemi téren – sok azonosságot mutat ez elsővel. 1933 őszén elakad a kisebbségi irodalom eseményekben és

alkotásokban gazdag pályája. Az írók kiadók nélkül, a közönség elárasztva az anyaországi irodalom termésével, a jelentkező kisebbségi tudományos irodalom központi szerv, tanszék és támogatás nélkül, az ifjúság az előző két korszak mozgalmaitól csalódottan, megfáradtan. Sorsszerűen nehéz újat kezdeményezni, pedig ekkor lenne erre a legnagyobb szükség, mert többségi oldalon mindent elkövetnek a «lelkek konszolidációjának» érdekében.

A sivár helyzetképet betetőzi a népcsoport teljes anyagi összeomlása, a gazdasági életszínvonal rohamos lefelé ívelése. A kisebbségi lelkületben már-már tudatosan jelentkezik a feltevés, hogy a felvidéki magyar életben minden kísérlet csak jelenségszerű és külső okok vagy belső hiányok miatt nem ér el a folytonosság, a megmaradás magaslatára. Ezért nem is annyira a kezdeményezés, hanem a régi keretek kitöltése a kisebbség szellemi vezetőinek vágya. *Megtartani a meglévőt és megerősíteni:* ez a jelszava a válságba került északi magyar irodalomnak, hogy egy életképesebb korszak ne kerüljön szembe hasonló körülményekkel.

Az általános tespedést a Nyugatban elhangzó időszerűtlen bírálat rázza fel. Az írók megdöbbenve tapasztalják az anyaországi irodalom tekintélyes, folyóiratában elhangzott különvéleményt és nem hajlandók ezt azonosítani a magyarországi közvélemény álláspontjával.

Sok kisebb jelentőségű felelet mellett irodalomtörténeti jelentőségű *Darkó* Istvánnak a *Magyar Irás* 1933. évi májusi számában közzétett válasza. Soraiban a felvidéki magyar író nyilatkozik, aki nem a bírálat tárgyává tett műveket kívánja megvédeni, hanem a kritika serpenyőjében megmért és könnyűnek minősített kisebbségi irodalomra tett általánosításokat utasítja vissza. *Gömöry* Jánosra, a kiváló kultúrpolitikusra hivatkozik, aki a területi irodalom előtörésének feltételeül a felvidéki magyar lélek kialakítását követeli mint a közeljövő nagyfontosságú szellemi feladatát, «*mert nálunk* – írja – *sokkal mélyebb erők, feszülőbb, belsőbb energiák küzdenek a sokkal nagyobb külső ellenállással, mint azt a pesti kritikus szeme odaátról felmérhetné*». Darkó szerint, ha visszafordítanók a kritikai kérdés élét, a kisebbségi irodalom vidékiességével szemben igen sok regionálizmust talál az itteni író a fővárosi alkotásokban is. Hangsúlyozza, hogy válasza nem kíván a kritikától való menekvés jegyében feltűnni, de ha bírálunk és döntő megálapításokat teszünk, úgy a kritika legyen olyan, «*amely kiválaszt, nyes és operál*».

A felvidéki író válaszának nyugalmában benne él az induló korszak művészeti felfogása, mely a józan bírálat és a szellemi egyenjogúság alapján a kisebbségi irodalom határontúli helyes értékelését követeli. *Szvatkó* Pál a prágai őrhelyen már nyugtalanabbul szemléli a kisebbségi életforma újabb alakulását. A «batyacipős» magyar ifjúságról írt híres cikkében a kritikai évek végén kijelenti: «*ma esünk és csúszunk. Intelligenciánk elbar-*

bárosodik. Tudásunk csökken, ízlésünk romlik. Szellemi követelményeink elfajulnak. Életstandardunk elproletárosodik, szellemi standardunk leromlik». Vessük össze a komor meglátást *Ölvedi*nek 1937-ben közzétett statisztikai mérlegével: «*Szlovenszkó és Kárpátalja magyar lakosságának mintegy 75%-a földmíves, a magyar népesség 83.5%-a falun él és ezeknek több mint egyharmada teljesen vagyontalan agrárproletár*». A két megállapítást egymás mellé állítva, súlyos társadalmi kórképet nyerünk a felvidéki magyar népcsoport akkori helyzetéről. Szvatkó megállapítja, hogy az általános műveltség és a gazdasági színvonal végzetesen hanyatlik. Tudásban, ízlésben, szellemi követelményekben egyaránt leépül a kisebbségi társadalom, melynek döntő számarányú nincstelen agrárdolgozója van az idézett statisztika szerint. Önkéntelenül is megállapítható, hogy a kisebbségi parasztság pótolhatatlanul kívül maradt az eddigi fejlődés átfogó társadalmi mozgalmaiból. Az «*újarcúság*», *regősjárások, szociográfikus kutatások* és *kritikai vizsgálódások* jellegzetesen középosztályi eszmeáramlatok voltak. Nem értek el a felvidéki magyar parasztság gyökeréig. Nem tudták magukba olvasztani az agrár és ipari rétegeket. Ez az oka annak, hogy amikor a kisebbségi művelődés élgárdáján a tespedés jelei mutatkoznak, nem áll a középosztály rendelkezésére olyan mértékben képzett agrár és munkástársadalom, mely felszivárgó erőivel biztosítaná a kisebbségi szellem útjának töretlenségét.

A kisebbségi irodalom színtézisét még nem foglalták össze. A kérdést nem vázolták fel gazdasági, mozgalmi, művészeti és lélektani vonatkozásban az anyaországi közvélemény előtt. A felvidéki magyarság ma is csak politikai vonalon él a magyar társadalom tudatában, nagyrészt a valóságos képtől eltérő, sallangos-regényes sérelempolitikai színezetben.

A felvidéki magyar irodalom történetét ismertetve, ezért tartjuk elsőrendű kötelességünknek a helyi és anyaországi irodalom viszonyának megállapítását, illetve az egyedül helyes értékmérő meghatározását. Az esztéták közül legtalálóbban *Duka-Zólyomi* Norbert mutatott rá arra a tényre, hogy a kisebbségi irodalom célkitűzéseit és jellegét félreértik. «*Tény, hogy a kisebbségi irodalom fontosságát hamisan szokták értékelni* – írja 1935-ben. *A háború előtti centripetális pesti irodalom mellett megkívántak ugyan egy úgynevezett «házi» irodalmat, de ennek csak formai oldalát figyelték meg. Sajnos, ezt a felfogást örökségében a szlovenszkói magyar kultúrélet is átvette. Kisebbségi létezésünk értelmében akarnunk kell, hogy saját és értékes szellemi életünk legyen. Az itt megjelenő folyóiratoknak, a mi itteni írógárdánknak többet kell saját magukkal foglalkoznia és kisebbségi életünknek több helyet kell szorítania*». A megállapításból következik, hogy az új irodalom vizsgálói eljutottak *a kisebbség tudat* írásainak követeléseihez, amelynek eddig csak a lírában adot hangot a felvidéki magyar író. *Merényi*

Gyula halálos vívódásától, *Ölvedi* László kurucos magyarságán, *Urr* Ida szimbolista fajiságán át *Györy* Dezső «újarcú» magyarságáig, *Mécs* krisztusi szocializmusáig és *Tamás* Lajos kiegyensúlyozott kispolgár hitvallásáig az érzések hosszú skálája vezet, melyből körképszerűen kibontakozik a felvidéki líra nemzetkisebbségi arca. Sajátos, hogy az epika nem váltotta be ezt a követelményt. Húsz év alatt nem alakult ki a Kisebbségi Regény valódi formája. Az új élet csak részleteiben lett feldolgozva memoárok, riportregények vagy vértelen történetek keretei között. A kisebbségi lélek lényegét, történelmi mélységeit, távlatait és egyetemes hivatását, a magyar népcsoport két évtizedes nemzetmentő harcát még nem dolgozta fel északi magyar író s erre a jövőben nincs többé kilátás. Igy a sajátosan «kisebbségi» regény megalkotásával adós maradt a felvidéki magyar irodalom. Az idegen uralom alatt eltöltött időszak alatt azonban önálló szemléletet, szociális, népi és humanista színekből összetett felfogást alakított ki s ez minden formai szempontnál lényegesebb sajátsága, véralkata lett a legnyugatibb magyar őrhely művészetének.

*

Jeleztük, hogy az utolsó kisebbségi években válságosra fordult a felvidéki könyvkiadás ügye. A szövetkezeti könyvkiadás csődbe került, az egyéni utakra széledt írók két irányban igyekeztek érvényesülni. Az első, a fővárosi kiadás ügyével kapcsolatos kísérlet rövid életű, átmeneti jellegű volt A *Franklin Társaság* tízkötetes sorozatán és a szlovák elbeszélők kötetén kívül újra várakozó álláspontra helyezkedik az anyaországi irodalom s a felvidéki magyar író csalódottan állapítja meg, hogy a budapesti kezdeményezés nem az ő számára volt jó üzlet. A kisebbségi irodalom fővárosi «betörése» tehát nem sikerült. De a sikertelenség oka a kiadott művek laikus összeválogatásán túl, a magyarországi társadalom szalmaláng lelkesedésében is rejlett, mely a kisebbségi sorozat megvásárlásával egyszer és mindenkorra szóló karitatív, «hazafias» missziót vélt teljesíteni és nem egy sajátos magyar életforma művészetének köteles támogatását.

A könyvkiadás második iránya a felvidéki kiadók felé fordul. Itt csak kétévi hallgatás után indul meg újra a munka. 1935-ben a *Kazinczy Társaság* kiadásában megjelenik a felvidéki magyar írók szintén tízkötetes prózai sorozata. 1936-ban a *Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság* kiadja az Akadémia könyvsorozatát, 1937 őszén pedig az akkor létesült *Tátra* könyv- és lapkiadó vállalat jelenti be regénysorozatát, mely csak részben került kiadásra.

Önálló kísérlete a széttagolt irodalomnak a nyitrai magyar íróközösség, a *Hid* Irodalmi Szövetség jelentkezése. Ennek kiadásában 1934-ben meg-

jelenik a *Nyitrai Írók Könyve* és 1936/37-ben a *Szlovenszkói Magyar Írók Antológiája* 4 kötetben, *Dallos* István és *Mártonvölgyi* László nyitrai ujságírók szerkesztésében. Ez a felvidéki magyar és szlovák irodalom első átfogó Antológiája.

Időközben lassú ütemben megindulnak a kisebbségi és anyaországi írók szellemi kapcsolatai, melyek a húsz kisebbségi év minden fázisában gyéreknek és elégteleneknek bizonyulnak. A találkozókat *Mécs* előadóestjei nek őszinte sikerei sürgetik, az új irodalom budapesti bemutatkozására azonban csak 1926 telén, az *Új Auróra* első budapesti estjén került sor. Négyévi szünet után, 1930-ban a *Petőfi-Társaság* látja vendégül a kassai *Kazinczy-Társaság* íróit. 1931-ben végre rendszeresítik a fővárosi kisebbségi irodalmi estek rendezését, melynek önzetlen munkájából 1935 őszétől a *Láthatár* kisebbségi szemle is tevékenyen kiveszi részét. Jellemző, hogy a főváros közönsége mindenkor tartózkodó közönnyel viseltetik a felvidéki estek iránt és azokat alig látogatja.

A felvidéki magyar könyv ilyen előzmények után csak rendkívüli erőfeszítések árán tudja megtörni az anyaországi közöny jegét. Mégis időnként számottevő sikereket ér el budapesti talajon is. Az 1934. évi könyvnap alkalmával például a vásár ideje alatt 1489 kötet kél el s egyedül a Magyar Írás májusi számából 220 példányt adtak el. 1935-ben és 1936-ban ez a szám egyenletesen emelkedik s csak az utolsó két könyvnapon csökken valamivel az említett adatok alá.

Ezernyi gátló körülmény ellenére, mecénások és szellemi támogatók nélkül is él, szervezkedik, mozog és lélegzik ez az irodalom. Sőt igazolni igyekszik a másfél évtizedes külön fejlődés kézzelfogható eredményeit. Legalább is ez a szándék vezeti az írókat, mikor 1936 őszén Pozsonyban megrendezik a kisebbségi magyar irodalom első gyüjteményes kiállítását, melynek védnökségét maga *Franke* Emil dr., a csehszlovákiai németség iskola- és népművelésügyi minisztere vállalta.

*

A kritikai évek szelleme 1935 táján ismét felhangzik. Ettől kezdve az új irodalom belső fogyatékosságait, szükségleteit és jelentőségét szinte rendszeres alapossággal kutatják s az utolsó három év alatt a felvidéki művelő dés átfogó problémái minden sallangtól és személyi vonatkozástól meg tisztítva éles körvonalakban rajzolódnak a kisebbségi olvasó szeme elé.

Ezidőtájt kezdenek foglalkozni az *irodalmi nyelv és a nyelvhasználat* biztonságának kérdésével. Az északi magyar peremterületen kialakítandó külön irodalmi nyelv ügye szintén sűrűn foglalkoztatja a kisebbségi szakemberek képzeletét. 1933 októberében olvassuk a *Napló* hasábjain az első

erre vonatkozó fejtegetést, mely tapogatódzva bár, de igyekszik megállapítani a kisebbségi magyar irodalmi nyelv helyzetét és lehetőségeit. *A sokat emlegetett vád* – írja az anonim cikkíró –, *hogy a szlovenszkói magyar irodalomnak nincs önálló nyelve, igaz is, nem is. Igaz, mert valóban nincs, nem igaz, mert amennyiben van önálló szlovenszkói magyar irodalom, úgy ennek az irodalomnak saját nyelve is van.* A szójátékszerű megoldás és a kérdésben elfoglalt tudományos álláspont nem fedik egymást. A felvidéki irodalmi nyelv ügyét nem lehet összevetni a kisebbségi irodalom létezésével, mert míg az előbbi mindenkor fikció, afféle intellektuel aggályoskodás, a felvidéki magyar irodalom húsz év eredményeinek alapján megszületett valóság, melynek helye van a nap alatt és történelmi joga a további életre. Felvidéki irodalmi nyelv, mely az erdélyi mintájára specifikus jelekkel látná el az északi magyar irodalmat, nem létezik. Éspedig azért nem, mert nincs a kisebbségi területnek egyetlen olyan nyelvjárása sem, melyet irodalmi nyelvvé lehetne fejleszteni és nincs olyan természetű történelmi hagyománya sem, mely a külön irodalmi nyelv használatát alátámasztaná, indokolttá tenné. Csupán nyelvjárási árnyalatokról beszélhetünk, mint a felvidéki kulörlokál kezdeteiről, ahogy ez *Szombathy* Viktor palóc elbeszéléseiben, *Darkó* István és *Dienes* Adorján népies hangulatú történeteiben és legutóbb *Mezőssy* Mária írásaiban megmutatkozik.

Sokkal lényegesebb ennél a *nyelvhasználat* ügye, mint a magyar megmaradás biztosítéka. Ezzel viszont csak igen későn kezdenek foglalkozni a szellemi emberek. *Krammer* Jenő, a felvidéki pedagógia szakírója 1936-ban kimutatja a kisebbségi társadalmakban bizonyos időn belül bekövetkező kényszerű jelenséget. Krammer kissé pesszimistán vélekedik az új kisebbségi nemzedék nyelvhasználatáról, amikor így ír: «*szlovenszkói magyar szellemi életünkben lehetetlen észre nem venni, hogy a nyelvhasználat biztonsága és tisztasága igen problematikussá lett körülöttünk. Lelkiismeretes kulturmunkás számára mérhetetlen gátlás ez. Önmagának fáj, ha vét a nyelv szelleme ellen és így kifejezésmódja félénkké, akadozóvá válik, ami az alkotó lendületet eleve megköti. De a felnövekvő új magyar generációk a magyar műveltség többi területén is érezhető hiányokkal viaskodnak. Mert nem lehet olvasás által mindent pótolni. Még a mult nagy irodalmi értékeit, amelyeket iskoláink tanítanak, szorgalommal és munkával magukévá tehetik, de a jelen pezsgő szellemi alakulásában benne kell élni. S van-e ilyen pezsgő szellemi alakulás a szlovenszkói magyarság kulturéletében?*»

A választ a *magyar könyv és a kisebbségi falu viszonya* adja meg, ami egyben az időnként visszatérő népi kultuszt, az utolsó években feltűnő parasztköltők (Sass János, Veres Vilmos, Agárdy Zsigmond, Csontos Vilmos) szerepét és a népiélekből fakadt felvidéki magyar tudatot is megmotiválja.

A magyar könyv és műveltség erőteljes és eredményes munkát folytatott az elmult két évtized alatt a felvidéki falvakban és ebben a kisebbségi szellemi szolgálatban vezető szerepet játszott a népcsoport átfogó kulturszerve, a *Szemke.* Ez a közművelődési szervezet legfőbb feladatává tette, hogy a kisebbségi műveltség értékeit, az anyaországi és helyi irodalom alkotásait bekapcsolja a kisebbségi magyar falu életáramába. Külön missziót teljesített a népszínmű-irodalom és a falusi műkedvelő színpadok szervezése és felvirágoztatása terén. Ezeken a népi színpadokon, a felvidéki parasztság elvitathatatlan dicséretére, közel kétezer magyar előadást rendeztek a húsz év alatt.

Szombathy Viktor, a kulturegylet falumozgalmának vezetője, 1935-ben a Magyar Irásban érdekes statisztikát állít fel az olvasók számarányáról és a felvidéki magyar falvakban tapasztalt kulturigények, az általános olvasási készség minőségéről. «*Általában a legtöbb falu hetvenöt százaléka szeret olvasni* – mondja Szombathy –, *tíz százalék mohón, öt százalék tudatosan olvas.*» Ezzel szemben ő is megállapítja, hogy a nagy átlag válogatás nélkül elolvas mindent s ez teszi indokolttá a naptár jelentőségét a parasztság körében. A falumozgalom irányítója külön kiemeli a magyar nyelven írott gazdasági szakmunkák és a sokhelyütt még meg nem szervezett községi könyvtárak hiányát, vándorkönyvtárakat és felvilágosító gazdasági tanfolyamokat sürget a kisebbségi parasztság értelmi színvonalának emelése érdekében. Ezek a problémák a felszabadulás után is épp oly időszerűek és nem érdektelen, hogy a kormányzat megfelelő intézkedéseket tegyen mindkét irányban.

*

A felvidéki magyar falu helyzetképével, gazdasági földrajzával, egészségügyi viszonyaival a sarlós mozgalom óta állandóan foglalkoznak. Ha az említett szempontokból figyeljük a kisebbségi műveltség népi irányban elért teljesítményeit, az ilyen jellegű értékállomány kevésnek, ki nem elégítőnek mondható. Időnként ugyan megjelenik egy-egy összmagyar viszonylatban is kiváló szakmunka, mint *Machnik* Andor Csallóköze 1934-ben, de általában az a helyzet, hogy a kisebbségi falvak helyzetjelentéseit a legújabb időkig átszövi és elhomályosítja a népi kultusz erőltetett későromantikája, mely a részletkérdésektől nem látja meg a paraszti társadalom sorskérdéseit. A *Sarló* annak idején még szociográfiai körutat rendez az egész területen, a mozgalom kudarca viszont megállítja a kisebbségi fiatalok falu iránti érdeklődését s a szórványosan jelentkező egyéni kutatások kevés új eredményt hoznak. Ekkor pedig már erősen érzik a falu etnikumának, nyelvének és szokásainak ismerethiánya a kisebbségi kultúra fejlődésében. A sivár hely-

zetképből csupán néhány elhallgatott kísérlet válik ki, melyekről kötelességünk megemlékezni.

Így *Ónody* Zoltán, mint a prágai Magyar Akadémikusok Körének elnöke éveken keresztül rendszeres faluismertetéseket közöl, *Tichy* Kálmán Rozsnyón és *Vozári* Aladár Munkácson népművészeti kutatásokat végeznek, az előbbi a magyar falu népi iparművészete, utóbbi a kárpátaljai népi tánc- és énekművészet emlékeinek megmentése terén. *Daloss* István, a kiváló nyitrai publicista a zobori magyar félsziget népnyelvét és szokásait kutatja, *Kossányi* József Komáromszentpéteren a Gyöngyösbokréta mintájára népi Kalárist szervez, *Dudich* László izsai tanító pedig százoldalas tudományos gyűjtésben számol be a dunamenti halászfalu települési történetéről.

Mindez nem több szórványos, összefüggéstelen egyéni kisérletnél. De a magános akarások mélyén már a kisebbségi összetartozás érzete izzik, melyben központi szerepet játszik a felvidéki paraszti tömegek iránti érdeklődés. Ha van *felvidéki magyar tudat,* másnéven *felvidékiség,* úgy ennek homlokterébe az új történelmi helyzetben is a felvidéki parasztság érdekvédelmét kell helyezni politikai és szellemi eszközökkel. Ez az egyedüli biztosítéka annak, hogy az osztálytalanság alapján álló északi nemzetrész az eljövendő fejlődés során elérhessen a táji szellemiség végső kialakításához.

Erről az utolsó kisebbségi években szintén ismételten szó esik. Módszerét *Duka-Zólyomi* Norbert 1935 őszén a Magyar Írásban megjelent tanulmányában a sajátos helyi problémák kivetítésében, a felvidéki magyar irodalom központosításában, az írók és a nép közvetlen kapcsolataiban, a Szemke feladatok teljes betöltésében, tárgyilagos kritikai fórum és bírálógárda kiképzésében látja. *Féja* Géza ugyanekkor a felvidéki magyar tudatról cikkezve kijelenti, hogy a kisebbségi magyarság életét és kultúráját csakis a belső erők magasrendű és bölcs ökonomiája mentheti meg. «*Az egyenlőtlen hosszú sávban elhelyezkedett magyarság* – írja Féja – *homályos képzeteket táplál magában sorstársairól, alig tud egymásról, hiányzik a felvidéki népköltési gyüjtemény, a kisebbségi Kriza János szerepe még betöltetlen és épp oly hiányos a kisebbség történelmi és építészeti kincseinek tudományos gyüjtése.*» Féja meglátja a felvidéki magyar tudat körvonalait, felvázolja a szükségleteket, melyek azt elmélyítenék, de a vázolt keretet nem tölti ki a felvidéki lélek fogalmával, mely a felszabadulás utáni időszakban sem lezárt kérdés, hanem a terület további magatartását meghatározó erkölcsi erő.

*

Az egyéni kisérletek éveiben újra felkisért az *irodalmi egység* ügye. Az esztéták szellemi magyarázatok helyett reális tervezeteket dolgoznak ki, rámutatva annak sorsszerű jelentőségére. A felvidéki magyar szellemiség

képviselői valóban érzik, hogy az egység megteremtése nélkül nem menthető át a táji műveltség egy újabb és szabadabb fejlődésbe. Mint ismeretes, az ezirányú kisérletek mindvégig meddők maradtak, az íróegység nem valósul meg s a felvidéki magyar irodalom épp ez oknál fogva nem léphet fel – húszéves eredmények után – az őt valóban megillető szellemi követelményekkel az összmagyarság előtt.

Az utolsó ilyen felhívás 1935 májusában hangzik el a Magyar Minervában *Vájlok* Sándor «*Magyar Irodalmi Szövetség Szlovenszkóban*» című tanulmányában. Szerinte, bár külsőségekben nem mutatkozik meg, szellemileg kialakult a közös harcok során a felvidéki magyar írók rendje, hármas rétegeződéssel. A háborúelőtti korszakból átjött és megállapodott a régi házi irodalom néhány tagja, időközben kialakult a kisebbségi irodalmi élet révén a felvidéki magyar író típusa s a kettő közé ékelődött a megszállás évei alatt átszivárgott emigráns magyar írógárda. Vájlok ebből a három rétegből kívánná kiépíteni az Irodalmi Szövetséget, melynek átfogó szellemi munkatervét a helyesen értékelt népiség gondolata hatná át. A Szövetség célkitűzései az esztéta fogalmazásában így hangzanak:

1. *a népiségi gondolattal szorosan összefogni társadalmi rétegeinket és homogénné tenni;*
2. *a kisebbségi magyar társadalom anyagi felemelését előkészíteni;*
3. *a népi kultúrának felkutatását rendszeresíteni;*
4. *intenzív kisebbségi kultúréletet teremteni*

A felhívás visszhangja rövid életű volt. Az elgondolás nyomán ugyanis valóban megalakul 1936 tavaszán a *Magyar Irodalmi Szövetség.* Első elnöke *Staud* Gábor földbirtokos beható tárgyalásokat kezdeményez a megszűnés előtt álló *Magyar Írás* megmentése érdekében, s az új szervezet kapcsolatokat keres a *Kazinczy* könyv- és lapkiadó szövetkezettel is, végül pedig megveti alapjait a tiszavirág életű *Tátra* folyóirat- és könyvkiadó vállalatnak, mindez azonban semmit sem valósít meg az eredeti célkitűzésekből. Az egység gondolata szellemi téren nem valósul meg, a felvidéki író teljes anyagi és szellemi szétforgácsoltságban érkezik a bécsi döntéshez.

*

Mik a tényleges eredményei tehát ennek a beteg, vértelen időszaknak? A kutató szeme kevés pozitívumot vél felfedezni. A líra és epika területein olyan feltűnő a szellemi sorvadás, hogy a két műfajban az utolsó évek alig mutatnak fel eredményt. Viszont ezidőtájt kezdik pártfogolni a kisebbségi irodalom két legelhanyagoltabb munkaterületét, a tudományos irodalmat és a drámát, mely utóbbi a színikultúra hiányának következtében teljesen elsikkadt.

1933-ban *Alapy* Gyula önzetlen kezdeményezése révén megjelenik a kisebbségi irodalom első tudományos folyóirata, a *Nemzeti Kultúra,* mely másfél éven keresztül szervesen összekapcsolta az anyaországi és felvidéki tudományos irodalom művelőit. A figyelmen kívül hagyott szakirodalom, mely eddig az íróasztalok mélyén, vagy publicitás nélkül megjelenő szerzői kiadványok füzeteiben rejtőzött, most tudományos és féltudományos jellegű viták, hírlapi és folyóirati ankétok tárgya lett, melyek során tisztázódnak értékei és kötelezettségei. Az írók és kritikusok véleménye eltérő a kisebbségi tudományos irodalom ügyében. Egyesek eredménytelen szárnypróbálgatásnak minősítik az évtizedes szünet után megélénkülő szakirodalmi jelentkezéseket, mások éppen a multra hivatkozva elismerést és támogatást követelnek az ifjú tudományosság számára. A vita nem közöttük dől el, mert mielőtt még igazolná életképességét a kisebbségi tudományos irodalom, a magyar etnikum visszatér az anyaországhoz s a helyi tudományos irodalom művelői nyomtalanul beolvadnak a magyar közösségbe.

*

Nem kevésbé vigasztalan a drámakísérletek utolsó öt esztendeje. A bajok csirája természetesen nemcsak a laikus színpadi szerzőkben rejlik, épp így felelős a műfaj elsikkadásáért az a kíméletlen többségi kulturpolitika, mely ellentétes érdekű színikerületekre osztotta a magyar tájat és olyan színházi évadokat engedélyezett, melyek visszazuhanást jelentenek a magyar színpad előidejéhez, a *vándorlások* korához.

Évtizedes szünet után – az utolsó eredeti bemutató 1924-ben volt, 1934 táján pályázatokkal kísérlik felélesztení az elsikkadt műfajt. A kísérlet nem sikerül. Amikor a Magyar Írás 1934 áprilisában közzéteszi a Szemke színdarabpályázatának szociális színműre és komoly drámára írt eredményeit, kiderül, hogy ezen a téren pótolhatatlan kiesés mutatkozik, az elszakított magyar terület képtelen sajátos drámai alkotások felmutatására. Az emlékezetes kudarcot valló pályázaton – melyen csak felvidéki író indulhatott – tíz színmű közül a bírálók egyetlen olyan pályaművet sem találtak, amely a köteles irodalmi mértéket megütötte volna. A kisebbség színikritikusa, *Keller* Imre két tényezőben látja az elsikkadás okát, a közönségben és a drámaírókban. A közönségről megállapítja, hogy olyan művészi igényeket támasztott a helybeli szerzők alkotásaival szemben, melyeknek azok nem képesek eleget tenni, a drámai kísérletekkel jelentkező írók pedig oly kevés színi és művészeti előképzettséggel rendelkeztek, hogy e tragikus kettősség csakis a felvidéki dráma elvetélődéséhez vezethetett. Ezen a téren az utolsó évek sem hoztak reménytkeltő változást, sőt a területi dráma megfoganásának alapfeltételei a visszacsatolás után sem születtek meg.

Az ifjúság az utolsó kisebbségi években keveset hallat magáról. A Sarló elsikkadása után mélységes ür keletkezik, amit a prohászkás-mozgalom lényegileg nem töltött ki soha. 1935 körül különféle kisérletekkel próbálták közös nevezőre hozni a felvidéki ifjúsági mozgalmakat. A prágai magyar főiskolások köréből kiindult *Széchenyi Reform Mozgalom* kisebbségi gazdasági reálpolitikát sürgetett. Az erősen szélsőséges prágai *Petőfi Kör* a haladó szellemű ifjúsági elitet kívánta megmozgatni, a Rimaszombatban kezdeményezett *Egyenes Úton Mozgalom* a nemzeti alapon álló ifjúság egyetemes összefogásának igérkezett. Szellemi álláspontját a mozgalom ugyanilyen című folyóiratának egyetlen száma közli 1935 Karácsonyán. Mindhárom kisérlet elakadt, utóhatásuk nem volt s így jelentőségük sem. 1937 nyarán a prohászkások a vihnyei találkozón átveszik a vezetést. A vihnyei ifjúsági kongresszus, a nagysikerű vásárhelyi találkozó méltó pendantja valóban összefogta a nemzeti alapon álló fiatal kisebbségi magyarságot és ennek a nemzeti szintézisnek jegyében zajlott le néhány hónappal később a *Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetségének* kassai kongresszusa, melyen a történelmi idők kapujában álló fiatalok «Az *Ifjúság Szava*» című kiadványukban meghirdették a kisebbségi ifjúság szociális, népi-nemzeti megoldásokat sürgető reformtervezetét.

Ennek a magára talált öntudatos nemzetkisebbségi hangnak kifejezője lett a felvidéki magyarság utolsó kisebbségi szemléje, az *Új Szellem,* mely Szvatkó Pál szerkesztésében 1937 tavaszától csaknem a felszabadulásig, kéthetenként, rendszeresen megjelent. Az Új Szellemnek rendkívül fontos nemzetpolitikai szerepe volt az utolsó hónapokban, annál is inkább, mert 1938 januárjában már nem jelenik meg többé a Magyar Írás és a kisebbségi irodalom tudományos szemléje, a Nemzeti Kultura csak az 1938. évi könyvnapon jelentkezik újra.

*

1938 a felvidéki magyar szellemi élét megpezsdül. A közeli megoldást sejtető történelmi világhelyzet kétségtelen kihatással van az írók magatartására, a szellemi megmozdulások hangjára és átütő erejére. Ugyan ekkor már bázisok nélkül áll a kisebbségi irodalom. Mégis erőteljes szellemi elevenség észlelhető, s az utolsó hónapokban a közhangulat grafikonja magasra ível, mint a kisebbségi öntudat idején, az újarcú magyarság lelkes napjaiban. Innen kezdve a felvidéki irodalom, mely az egyéni kísérletek éveinek elején Pest felé fordult, hogy onnan szellemi és gazdasági támogatást nyerjen, s amely 1935 táján mintha az önállóság útjára térne, mert ebben látja a felvidéki magyar népcsoport kibontakozásának szellemi biztosítékát, 1938 lázasan rohanó eseményei közepette háttérbe szorul és átadja helyét a

felvidéki magyar politikának, mely az Egyesült Magyar Párt megteremtésével (1936) végrehajtja a nemzetrész egységesítésének történelmi feladatát.

Ugyanakkor tehát, midőn a cseh elnyomatás alól szabaduló népcsoportok ügye az európai sorskérdések első vonalába kerül, a felvidéki magyar irodalom végleg elhallgat és dermedtségéből mindmáig nem éledt fel.

*

Az esztéták éber figyelemmel kisérik az elcsendesülő irodalom útját és annak okait keresik, miért némul el a Szellem harcos kiállásának óráján az irodalmi élet. *Szvatkó* már 1937 őszén nyilatkozik a kérdésről a nyitrai antológia IV. kötetében. «Az *1925-től 1930-ig tartó fellendülés* – írja Szvatkó – *már csak emlék. A szlovenszkói magyar irodalom vitalitása fogy, ez tagadhatatlan. A kultúraktivitás gyengül, romlik s mi fájdalmasan látjuk az egy helyben topogást, vagy a színvonal alászállását. Talán átmeneti állapot ez a csökkenés, talán csak a lírában van így s nem jelenti a kisebbségi kultúra általános leromlását. Sőt, ha egyszer végleg kialakul majd az új helyzetbe került néprész önálló formája, akkor talán új szellemiség önti el a kiaszott tájakat s lirikusai is új tűzzel indulnak a dalolásba.*»

A felvidéki esztéta megsejtette a történelem mélyén vajudó nagy változást, a lelkek tudatalatti vágyát, melynek valóra váltásától az új felvidéki irodalom kibontakozását is várta az északi magyar szellemiség.

*

A kisebbségi sors szellemtörténeti felosztásának végére érkeztünk. Mielőtt a húsz év alatt termelt sajátos magyar műveltség vázlatos műfaji ismertetéséhez kezdenénk, igyekszünk röviden összefoglalni a felvidéki magyar irodalom mai helyzetét, illetőleg azt az általános felfogást, amit ez a műveltség a visszatért és kívülmaradt felvidéki magyarság számára jelent.

A bécsi döntéssel két részre hullott északi magyarság nagyobb fele, a *visszatért* népcsoport magával hozta a húszéves irodalmi mult és külön szellemi élet hagyományait, hogy önmaga erejéből a történelmi változás után is tovább fejlessze a nehezen fogant felvidéki magyar irodalmat. A Szlovákiában maradt szórvány-magyarság önvédelmi harcában épp így benne foglaltatik a független felvidéki műveltség hite, melynek megtartásáért a hazatért szellemi emberek egyetemlegesen felelősek. Ha most azt vizsgáljuk, milyen úton épülhet tovább ez az irodalom, az ismertetett fejlődés azt mutatja, hogy a kisebbségi író húsz éven át azon fáradozott, hogy az osztálytalan magyar gondolat jegyében megépítse a *városi* és *népi* műveltség hídját. Húsz év után sem közömbös tehát, hogy végeredményben *városi*

vagy *népi* gyökere van-e a felvidéki magyar műveltségnek. A kisebbségi esztéták a legújabb időkig ellentmondó véleményen vannak a kérdésben. *Borsody* István például a történelmi események előestéjén is így ír a problémáról: «*Irodalmi tradíció csak a nyugati kultúrájú városokból meríthető. A felvidéki magyar olvasó szeme előtt e városok művelt polgárai álljanak, akik szellemet és hagyományt őriztek, szeretettel és hittel: lépést tartottak Európával és a műveltség hordozói voltak a hazai tájon.*»

A kérdést napjaink Felvidékjének szellemi alakulása fogja eldönteni. Ha valóban annyira urbánus műveltség volt a felvidéki magyar irodalom, mint ahogy vizsgálóinak nagy része látta, úgy az írók *egyedül és kizárólagosan* felelősek a felvidéki magyar írás elsikkadásáért, vagy szellemi folytonosságáért. De ha ennek a műveltségnek húsz év alatt népi gyökere is sarjadt, úgy a *visszatért* és *kívülmaradt* magyarság egyaránt felelős a felvidéki kultúra további sorsáért. Meggyőződésünk, hogy az északi magyarság szellemi jövendőjét a tiszta népiség, az új, szociális alapokra épített egészséges népi műveltség fogja meghatározni s így a felvidéki irodalom kérdésében is a megújhodó népi öntudaté a végső szó.

[Vákát oldal]

A kisebbségi irodalom húsz éve

1918–1938

A líra

A felvidéki magyar irodalom a lírából indult ki. Ez az a műfaj, amely a kisebbségi kultúra kezdeteiben a területi szellem első értékes megnyilatkozásait kifejezésre juttatja. Ez a háború előtti «*házi irodalom*» epikai hagyományának hiányára vezethető vissza. A líra közvetlenségével és hangulati elemeivel egyébként is közelebb áll a forrongó kisebbségi lélekhez, mint az előzményeket kívánó epika, mely csak akkor jelentkezik a felvidéki irodalom láthatárán, amikor a népcsoport már megfelelő élményanyag felett rendelkezik.

A kisebbségi líra hazafias költőin keresztül rokonságot tart az államfordulat előtti évek költészetével. Valódi értékei azonban a kisebbségi sorsban sarjadnak, ez virágoztatja ki, ez emeli az északi magyar irodalom élére.

A NEMZETI KÖLTŐK

A sorsfordulón halálos merevség köt le minden alkotóerőt. Az általános levertség méretei oly nagyok, hogy az indulásnál a Szellem minden tenniakarása összetörik a letargia bilincseiben. Ez a «fekete őszök» ideje,

melyben az elnémult magyarság lelkét gyökértelen lírai sóhajok verik fel. Nem véletlen, hogy a «prevrat» a bánatos nemzeti költők kora lett, akik az elszakított magyarság roppant fájdalmának hangjait szólaltatták meg.

A kisebbségi lírát tehát a nemzeti szellem lirikusai vezették be. Fájdalom, reménykedés, regényes ábrándozás, szociális tudat, népiség és rajongó faji lelkesedés hangzik fel lantjukon. Szerepük időnként döntő hatással van az irodalmi fejlődésre. Az első évtizedben a Kezdet és a Kisebbségi Öntudat éveiben ők a felvidéki magyar társadalom hangadói. Tárgykörük szerint különülnek három csoportra. Az elsőbe a régi nemzedék, a másodikba a romantikus faji szemlélet, a harmadik csoportba a kisebbségi magyar élet költői tartoznak.

1. A régi nemzedék

Az első csoportot a békeidők lirikusai vezetik be. A kisebbségi élet két évtizede alatt hozzáhasonulnak az új életformához, de alkalmazkodó készségük csak formai jellegű. Átmentett szemléletükkel kívül helyezkednek a kisebbségi életen és békebeli magyar mentálitásukon alig változtat valamit az új élet problematikája. Ide sorolható *Telek A. Sándor*, *Szeredai-Gruber* Károly, *Jankovics* Marcell, *Kersék* János, *Sárosi* Árpád, *Rév* József, *Mészáros* József és lirikumai révén *Sziklay* Ferenc.

Telek A. Sándor a legkonzervatívabb felvidéki lirikus. Költészetét állandó Petőfi-hatás jellemzi. A költő jellegzetes Petőfi-tanítvány s a petőfieskedők műkedvelő gátlásait nem tudja levetkőzni. Nánay Béla a Debreceni Szemlében (1929) «népdal-ritmusú» lirikusnak mondja. Inkább nevezhető a késő magyar romantika költőjének; egy a húszmilliós magyarságról ábrándozók közül, akiknél a Milleneummal lezárul a magyar történelem.

A háború előtti kisvárosi irodalom talajából nőtt ki. Első kötete *(Felhős ég alatt)* még 1910-ben jelent meg. A kisebbségi sorsban a *Törköly* József szenátornak ajánlott «*Egyre borúsabb napok*» lírájában mutatkozik be. Lemondó költészetet tükröz az első kisebbségi kötet, nagybeteg letargia hangzik a versekből. Kispolgári bánat ez, a talaját vesztett, multért sóvárgó kisember panasza, a felvidéki kisváros hangja, sötét színekkel bevont kisebbségi Szabolcska-líra. Ez a hang mindvégig uralkodó jellege az egyhúrú költőnek, aki a dolgozó ember lemondó dalaival egyre a magyar holnapot várja.

Telek A. Sándor lírája szomorú ember költészete. A csüggedő végvári magyar költő dalaiban túlzott érzelgősség, korszerűtlen wertherizmus nyilatkozik. Képeinek hangulata összeolvad, sok az azonos motívum, megszokott kifejezés. Világa nem a kisebbségi költő, az elesett magyarságot sirató kis-

ember lezárt világa, melyben mindenki mástól elkülönülten éli a versek szerzője a kényszerű életformát.

Rimaszombati asztalosmester és költő. Művei: *Felhős ég alatt* (1910), *Egy morzsa történelem* (Rimaszombat, 1922), *Egyre borúsabb napok* (Rimaszombat 1922), *Őrtűz* (Rimaszombat, 1928), *Isten tenyerén* (Rimaszombat, 1937).

Szeredai-Gruber Károly egyetlen verskötetét (Knidoszi lány, 1929) a pozsonyi Toldy Kör adta ki. Elmult békeévek hangulati lírája szólal meg verseiben. Szerelmi dalai alig érzékelhető sejtelmes vágyak, esztétizáló hangulatok. Egészében rajongó líra, mélyről fakadó természetimádat, szín, íz, zeneiség.

1886-ban született Pozsonyban. Államtudományi doktorátust szerzett, majd bölcseletet hallgatott Budapesten. Mint Pozsony város alkönyvtárosa érte meg a megszállást. 1919-ben a Tavasz szerkesztője, majd a Híradó belső munkatársa és színikritikusa lett. Művei: *Ez Pozsony* (Zenés vígjáték, 1912), *A knidoszi lány* (Pozsony, 1929).

Jankovics Marcell lírával indult mozgalmas közéleti pályájára s ahhoz élete alkonyán sem vált hűtlenné. Egyetlen kisebbségi verskötetét a Toldy-Kör adta ki, melynek évtizedeken keresztül vezetője volt. (Hulló levelek, 1930.)

A költő álmokba temetkezik a jelen sívársága elől és a mult fényénél megtér az ősi mitoszhoz, hogy annak erejével felidézze letünt fiatalságát. Drámai tisztaság él ebben a sajátos faji költészetben, mely mélységes nacionalizmusa mellett a magyar európéer közvetlenségéről is tanuságot tesz. Rímkészsége, szóképei és hasonlatai minden finomságuk mellett sem fedik mindenkor a költő szándékát, az anyag és az elgondolás harcában az epikus Jankovics alul marad. Ő a régi nemzedék legjellemzőbb nemzeti lirikusa.

1874-ben született Gardospusztán. Ügyvéd, majd 1905-től két cikluson keresztül a füleki kerület függetlenségi képviselője. Az államfordulat után a pozsonyi Toldy-Kör elnöke. Művei: *Búzavirág* (Versek, Pozsony, 1894), *Versek* (Pozsony, 1903), *Úttalan utakon* (utirajz, Pozsony, 1903), *Sasfészek* (utirajz, Pozsony, 1906), *Kisbarátom könyve* (ifj. regény, Budapest, 1911), *Álmatlan éjszakák* (elb., Pozsony, 1921), *Az udvari bolond* (elb, Pozsony, 1926), *Magyar porszemek* (elb., Pozsony, 1926), *Hulló levelek* (líra, Pozsony, 1930), *Hangok a távolból* (elb., Budapest, 1935), *Húsz év Pozsonyban* (elb., Budapest, 1939), *Egy század legendái* (regény, Budapest, 1939).

Kersék János a háború előtti szalónköltészetből öregedett a kisebbségi sorsba, melyben emlékköltészetnél többet nem adott. Lírája inkább illik a francia vitrínek világába, mint az élet-halál harcát vívó kisebbségi irodalomba. Költészete szűk skálájú biedermeier-líra, melyet nyelve és cizellált-

sága sem tud rokonszenvessé tenni. Élete alkonyán maga is belátja, hogy nem tudott beilleszkedni a kisebbségi életbe és hattyúdalában (Templomcsend, 1927) az öreg regős szerepét vállalja, aki egymáshoz szólítja a szétforgácsolt magyarságot. Formaérzéke külön elismerést érdemel.

Lévai költő és kultúrpolitikus volt. Egész élete egybeforrott Léva művelődésével. Művei: *Muzsikálnak* (Budapest, 1913), *Aranyerdőből kifelé* (Budapest, 1913), *Csitri* (Léva, 1921), *Templomcsend* (Léva, 1927).

Sárosi Árpád ötvenhárom éves volt, amikor elindult a kisebbségi útra. Háború előtt legismertebb neve a területi lírának. A megszállás után egy, a jószándékú műkedvelők közül. Ő sem illeszkedett be sohasem az új életbe. A békebeli vidéki költő averziójával tért vissza emlékei közé s a természet örök szépségeinek szemlélete közben megfeledkezik a Jelenről, mely szintén megfeledkezett róla. Legtalálóbb jellemzését *Sziklay* Ferenc adta a költő posztumusz kötetének előszavában: «Minden korhangulat átzúg szeizmográf érzékenységű lelkén, de csak egyet tart meg vezetőfonálnak életében és költészetében, a szépség, a jóság, hit és szeretet mindenekfelettvalóságát és ebből származó örök optimizmusát.» Sárosi Árpád elvonult vidékiességében is optimista költő maradt. Kevesek közül való, aki a kisebbségi sorsban is zavartalanul folytatta régi életmódját. Formaérzéke csiszolt, a költészetről való esztétikai hite emelkedett volt.

1865-ben született Kassán, ahol rendőrkapitányi rangot ért el. A háború előtt széleskörű publicisztikai munkásságot fejtett ki. 1930-ban halt meg. Művei: *Költemények* (1887), *Ifjú évek* (Kassa, 1891), Teréz (Kassa, 1901), *Én már elindultam* (Kassa, 1918), *Áldozom a napnak (Kassa, 1930).*

Sziklay Ferenc, a felvidéki magyarság kiváló kultúrpolitikusa és regényírója, úri kedvtelésnek tekinti a lírát. Mindvégig megmarad halkhangú vidéki költőnek, finom művészetét érett bölcselkedés ötvözi. Versei az Új Auróra, Prágai Magyar Hírlap és Magyar Írás hasábjain jelennek meg, egyrészük kéziratban a szerző birtokában. Lírájának nyomai 1903-ig vezethetők vissza. Dalaiban jelentős szerepet játszanak a háborús élmények (Sereth mentén). A sorsfordulón lázas viaskodás hullámzik át lelkén. Az élők nem tudták megállítani a végzetet, a fájdalom mélypontján a holtakhoz fordul, akik hűek maradtak a kiadott parancshoz (A holtak beszélnek). A későbbi polihisztor már ekkor jelentkezik, okát megkapó tömörséggel magyarázza *Én* című versében.

Sziklay, a regényíró elsősorban epikus tehetség. Ez teszi indokolttá állandó kapcsolatait az elbeszélő költészettel. Első epikuma 1913-ban lát napvilágot *A császár bora* címmel. Az Arany-hatás alatt írt kis elbeszélőköltményben népies közvetlenséggel jeleníti meg a kuruc-labanc világ derűs epizódját. Ez az epikus hajlam a *Szonettkoszorú* verseiben is megnyilvánul, ahol gyermekkori emlékek érzelmi líráját énekli meg.

Kéziratban maradt epikai munkája az *Új Pokol* (diabolika komédia 12 énekben). A felvidéki magyar költészet szellemes szatírája, Dante Poklának szerkezete nyomán. Mint maga írja a szatíra végszavában: «Magamnak írtam ezt a versezetet, jó volt felszabadulásnak a lelki komplexek alól, melyek megszálltak, hogy el kellett búcsúznom a szlovenszkói irodalmi élettől.»

Az elmúlás bölcselkedője Sziklay. Megáll a félúton, sátrat ver a jóságnak, hogy megpihenjenek benne a fiatal rajongók. Megállt, de érzi, megtette kötelességét:

Én megálltam. Felütöm sátram,
Szürke senki már nem lehetek.
(Félúton)

Rezignált bölcselkedés, rajongó honszerelem, csendes emlékezések, ez Sziklay Ferenc költészete. Középszerű, technikában ügyes, őszinte férfilíra. Önálló verskötetet nem adott ki.

Rév József és *Mészáros* József a kisebbségi költészet két nyíltszívű mesterembere meleghangú hazafias lírát művel. Előbbi kisvárosi lírikus, két versfüzetet hagyott hátra, *Készülődöm* és *Dalol a csend* címmel. Mészáros József a vérségi líra szenvedélyes hangú népi dalnoka. Versei *Véreimnek* és *Az égő Kárpátok alatt* című füzetekben jelentek meg.

A régi nemzedék költői megőrizték a háború előtti területi költészet hagyományait s ebből a lezárt keretből a kisebbségi sors éveiben sem emelkedtek ki. Költészetük, mely egyébként semilyen hatással nem volt a kisebbségi líra fejlődésére, csak egy szempontból érdemel említést, összekötötte a Multat a Jelennel, a kisebbségi sorssal és azon túl a Jövővel, az újra magyar élettel, melynek visszatértét nem szüntek hirdetni.

2. A regényesek

Mielőtt a kisebbségi sors megállapodna, lázas viaskodó, csodaváró évek következtek el a felvidéki magyarság lelki világában. Az elszakított nemzetrész sokáig nem tudta elképzelni külön életét a magyar közösségen kívül. Kétségbeesett várakozás feküdte meg a közhangulatot, melyből a kurucos ellenállás, regényes sejtetések, büszke faji vallomások és elfinomult ábrándok színeiben virágzott ki az északi magyarság faji romanticizmusa. *Merényi* Gyula, *Ölvedi* László, *Urr* Ida, *Kelembéri* Sándor hangadói ennek a

szemléletnek, mely előkészítette a népi magyarságköltészet és a mécsi krisztusi humánum talaját.

Merényi Gyula, a «bánatköltő», a legtragikusabb kisebbségi poéta volt. Ő az első, aki maradéktalanul kifejezi az új magyar tragikumot, akinek legegyénibb érzése is kapcsolatos a vezetők nélkül hagyott népcsoport érzésvilágával. Lírája 1920-ban, az összeomlás káoszában születik és megszakad, mielőtt új fordulatot venne a kisebbségi élet. Két verskötetet hagyott hátra. Az elsőben (Rosa Mystica, 1920) szerelmi, a másodikban (Halál alléja, 1921) hazafias líráját foglalta össze.

Szerelmi költészete szonettformából született. Színes, átélt hangulati líra. *Myllitá*hoz, az örök ideálhoz szólanak a versek, akit a «babiloni mitosz» elszánt szeretetével keres és nem leli többé csak az emlék birodalmában, különös ábrándok elmosódó sziluettjeként (A mosolya ittmaradt). Olyan ez a költészet, mint idegen költők trópusi tájairól szóló dallamos fordítás. Tömör színek, bizarr meglátások ébredeznek benne. Idegen és elvont, nem vall rokonságot a korszak vergődő magyar lelkiségével. Mylitta, a dalok asszonya, úgy hat a mesterkélt érzelmi félhomályban, mint Léda kispolgári mása, aki mindvégig beváltatlan igéret marad űzött életútján. Mylitta egy a rajongó költővel, aki így dalol róla:

Véredben a vérem muzsikál,
Az arcodban magamat nézem,
Ha igézlek, magam igézem.
(Mylittát áltatom)

Ez a felfokozott érzelgős hang vigasztalan őszi lírában nyer enyhülést. Sápadt testvérnek érzi az őszt, elsuhan mellette lombjukat vesztő sárguló fák alatt, s Ady-epigonok évszaka őt is megigézi a ki nem mondott szépségek áhitatával. (Sápadt fiú az ősz.) Fekete fák, havas felvidéki éjek, a szülőváros sápadt holdja, opálos kisvárosi esték kisérik a sorsa elől menekvő beteg költőt. Ebben a sejtelmes szomorúságban lemond az ábrándokról. Szerény komorsága megnyugvást lelne egy halk szerelemben (Kell nékem egy csendes szerelem).

Végzetét már szerelmi dalaiban is sejteti. Hazafias lírájában pedig a «*halálos magyarság*» költőjévé válik, aki sajátos érzelmi véralkata révén a kisebbségi életforma kezdeteinek első tudatos poétája lett. Lelkén átviharzik az elzuhanó magyar élet, melyben vissza nem térő ábrándok adnak végső találkozót (1920). Az egységes magyar föld összeomlásának lírikusa ő. Riadtan jajdul az egyszerre lett éjszakában a Magyar Vátesz mélységes fájdalmával:

Vakok a csillagok felettünk,
Messzina sír az éjszakában,
S szeretni végkép elfeledtünk.
(1920)

Merényi nem távozik a menekvők vonataival (A magyar vonat). Helyt áll, bár tudja, hogy ziháló tüdeje nem éri meg a történelmi fordulót. Tüdőbajának elhatalmasodásával párhuzamosan mélyül halál-költészete. Lírája kitágul s az előbb még érzelgős Holbein kép a kisebbségi végzet haláltáncává torzul. A Költő elindul a Halál felé (Útban a Golgotára) és végzetében elárvult népe fájdul.

Merényi Gyula kiforratlan magyar torzó maradt. Nyomorból, félreértésekből, kevés örömből, annál több csalódásból és gyilkos betegségből összetett 31 éve nem volt alkalmas a lelkében vajúdó nagy magyar törekvések beváltására, szellemi megrögzítésére. Áldatlan körülményei következtében nem fejlődhetett képzett költővé sem, autodidaktának pedig nem volt eléggé eredeti és szokszínű. Tehát nem volt jelentős költő, mégis nagy lélek, mélyen érző, vergődő magyar szellem. Az államfordulat magyar fájdalmának, lelki elesettségének leghűbb kifejezője.

Kassán született 1894-ben. Itt végezte középiskoláit, 1913-ban a bécsi kereskedelmi akadémián abszolvált. 1918-ban a harctérre megy. Az összeomlás után jogi, orvosi és filozófiai tanulmányokat folytat. 1919 után a Kassai Ujság, Kassai Napló, majd 1923-ban a Prágai Magyar Hirlap munkatársa. 1925-ben halt meg Prágában. Művei: *Rosa Mystica* (versek, Kassa, 1920), *A Halál alléja* (versek, Kassa, 1921), *Korona és dollár* (dráma három felvonásban, színrekerült a kassai Nemzeti Színházban 1922 ápr. 19-én, könyvalakban Kassa, 1922), kéziratos drámatöredékei: *Csóktalanok, A Gyönyör*.

Merényi Gyula halálos magyarságának végszavainál tűnt fel *Ölvedi* László, a kisebbségi romantikus költő. Amit az elhagyatott népcsoport önmagában még nem tisztázott, s vezetői még nem fogalmaztak meg, azt a kisebbségi Tinódi regényes sejtésekben tudomására adta, a kisebbségi magyarság nemzeti kötelességeit.

Három verskötettel írta be nevét a felvidéki magyar lírába és mindháromnak őszinte sikere volt. Költőjük bámulatosan rövid idő alatt a nyugatfelvidéki magyarság legnépszerűbb lirikusa lett. Közkedveltségére jellemző, hogy a komáromi *Jókai-Egyesület* 1924-ben szerzői estet rendez az alig 21 éves költő tiszteletére, akit ezt előzően a *Magyar Tudományos Akadémia* a Farkas-Resskó irodalmi díjjal tüntet ki. Ez a szeretet halála után is megmaradt a nyugatfelvidéki társadalomban. 1932 őszén országos emlékünnepélyt rendeztek a fiatalon elhúnyt poéta emlékezetére s az emlék-

ünnepen *Jankovics* Marcell, a pozsonyi Toldy-kör elnöke meghatóan búcsúztatta a kisebbségi romantika költőjét. «*Poéta volt* – mondotta – *a szétesett, szétszaggatott, feljajduló magyarság költője. Dala nem az ész, a szív költészete. Hangja nem hipermodern zene, ősi magyar muzsika. A szépség és igazság szeretője volt. A Bányász énekében az ő lelke villog a Davy-mécsben, égő láng, egyetlen biztos tűz. Magyarságát, mint ő mondja, titkos, néma vétkét hordozta magában ez a Nyugatot a magyar földdel átívelő, a magyar hitvallásnak barátokat kereső, törhetetlen szellem.*» A búcsúztató a kisebbségi irodalom és szellemi élet legtisztább búcsúzója volt a költőtől, aki a Bányász énekében (1923) meggyujtotta a fajiság regényes fényét, hogy összetartásra szólítson az elsötétült magyar láthatáron.

*

Már első kötete a kész költőt mutatja be, a 19 éves fiatal lírájában. A *Valakire várunk* romantikus képeit gondolati egység fűzi össze a későbbi versekkel és utolsó kötetében, a *Múzsákban* éppúgy megtaláljuk elfinomult magyar lelkületét, mint az első vallomások forró átéltségében.

A kisebbségi helyzet teljes felméréséig nem jutott el, az egyetemes magyar lelkiség irredentája lett, aki nagyritkán ébred önmaga érzelmeire (Vágyak szekerén, Episztolák). Néha átsiklik a Petőfi-líra érzelmi vonalára, de ez sem ügyes hatáskeltés nála, hanem éppúgy jellemből és életkörülményekből fakad, mint nagy elődjénél. (Vallomás.) Ő az első, aki az ellentállás, hősi voltát meghirdette (Ha rózsa lesz a sapkám mellett), aki maradéktalan szeretettel hajol az elárvult kisebbségi arc fölé:

Édes véreim, könnyes magyarok,
Taposott tarlón fonnyadt virágok.
(A bús testvérekhez.)

Az öntudattá emelkedett magyar hitvallás a Múzsák esztétizáló keretében – utolsó verseiben – elmélyülő gondolati hátteret nyert. Ez a fiatal költő legegységesebb műve, megállapodás, ahonnan a szellemi kibontakozás távlatai nyílnak. Nyelvében retorikus dikció ez – jegyzi meg egyik bírálója, – de megállapodott férfihang. A tíz költeményt egységbe fűzi a közvetlenség érzelme és a szellem ereje. Alaphangulata itt is a magyar fájdalom és a megújhodás hite, de ezen túl rajongás az esztétikai Szép iránt és egyetemes emberi hang, mely nem képzeleg többé hiú ábrándokon. A versek szimbolizmusának életíze van. Sajnos, a hirtelen halál megszakította a végkifejlést.

Ölvedi László Pest követe és hangja volt kisebbségi területen a fejlő-

dés első korszakában. Két magyarságot átfogó, rendíthetetlen faji optimista, akit csak pillanatokra tudott megkísérteni a katasztrófák szele. Vezérlő eszményei a magyar reformnemzedék nagyjai voltak. Ezek sorsában döbben rajongásig szeretett népe lelki összeomlására. Ebből a felismerésből ered költészetének küldetéses, végvári ideológiája. Kurucos motívumokkal átszőtt lángoló dalokban hirdette, hogy az új idők lantosa kíván lenni, aféle kisebbségi Tinódi, aki aranykort varázsol a csüggedők, a kishitűek elé. Ezt a missziót teljességében betöltötte. Több lett mint költő és ifjúsági vezér, szimboluma lett a szellem eszközeivel szembeszálló magyarságnak, az összeomlás romjai alól felemelkedő új nemzedéknek.

Ennek az átütőerejű, regényeshajlamú költészetnek azonban súlyos szerkezeti gátlásai voltak. Nyelve nem képes követni lírája gondolati hullámzását s a formai nehézségekben gyakran elsikkad a költemények harmóniája. Hazafias lírája a mítosz határán jár egy olyan korban, amikor az irredenta országszerte virágjában volt. Mégsem tudott összmagyar viszonylatban elismert költővé válni, mint évtizeddel később *Mécs*, s ennek okát közismert kifejezései, állandó jelzői, ismétlődő hangulati sallangjai használatában leljük, melyek lerontották a versek művészi értékét. Formai szempontból sohasem állapodott meg, rímeiben mindvégig bizonytalanságok voltak, szóképzései eredetieskedők. Ezeket a gátlásokat leszámítva, mégis művészi kifejezője volt *a csodaváró magyarság* korhangulatának, a vezetők nélkül maradt magyar kisebbségnek, mely szokatlan lelkesedéssel ünnepelte ifju dalnokát és maradéktalanul megőrizte nevét a népcsoport legnagyobb egyéniségei sorában.

1903-ban született Érsekújvárott. Budapesten bölcsészeti doktorátust szerzett. Jelentős publicisztikai mukásságot fejtett ki a pozsonyi Hiradóban, Pásztortűz-ben, Élet-ben és Napkelet-ben. 1929-ben halt meg. Művei: *Valakit várunk* (Budapest, 1922), *A bányász éneke* (Berlin, 1923), *A Múzsák* (Érsekújvár, 1928).

A kisebbségi líra legérdekesebb hangulati költője: *Urr* Ida. Benne excellál a felvidéki szimbolizmus hangban, kifejezésben, színkeverésben egyaránt. Irredenta hazafias lírából fogant sajátos női költészete, mely hosszú fejlődés után a szociális líra határához érkezett. *Szenes* Erzsi mellett a felvidéki költészet vezető női lirikusa, s erre a magaslatra fokozatosan, szinte kötetenként ért el. Az indulásban még túlzott szerepet játszanak az érzelgős hangulatok, melyek áradó szentimentalizmusban (Akácok mellett jártam), vagy balladás merengésekben (Az élet harangozik) jelentkeznek. Később szívesen szólaltatja meg a búcsúzás dalait (Lepergett a nyár, Őszi vers), s első dalain általában a lemondó érzelmek uralkodnak. Fejlődést jelent a szeretetnek mint asszonyi indítéknak bekapcsolása, s ez gyökerében átalakítja az előbb még merengő költészetet.

Fejlődésének második fázisában a csend dalait énekli meg, melyek erős parnasszista hatásról tanuskodnak.

Enyém a csend s a csendé én vagyok,
Vigyázzunk, hogy ne bántson senki sem,
Úszunk a selymes, fodros, halk vizen...
(Szonettek a csendről.)

Ezekben a szonettekben eljut az öncélú lírához, melynek vonalát lírai époszának *(Kormozott lámpással)* képeiben merészen átlépi. Kifinomult lirikumot ad prózában, mely elvontságában öncélú kísérletként hat. Helyenként Klábundot érezzük erős tónusai mögött, másutt a századforduló kisvárosi romantikájának sekélyes utait járja.

A költőnő első őszinte sikere az 1930-ban megjelent *Szent Pokol* című verskötet. A fővárosi kritika egyhangú elismeréssel fogadta, s az egybehangzó dícséretek sorából kiemelkedik a Literatura birálójának megjegyzése: „Acélkemény gondolatok páncéljában büszkélkedve, egyedülvalóan halad végig az életen a költő, aki Szlovenszkó magyar poétái közül az élen halad. ”

Az új versekben végzetes magányt érez maga körül a költőasszony, melynek dekadens gátlásait művészi határozottsággal győzi le. Nem kíván közelébe senkit, bár tudatában emberek és színek hiánya él:

Nagy forróság a forróságom,
Belém olvadnak fák, napok,
Bennem akarnak összeégni,
De én senkit sem akarok.
(Szent Pokol.)

Ez a hiányérzet vezeti szociális meglátások felé. Utolsó kötete *(Nincs kenyér)* már a kenyérharc jegyében indul, amit mindennél, még a szeretetnél is hatalmasabbnak tart. A nincstelenség lírájában álomvágyak és a való élet harcai ütköznek meg, s az ebből támadt eredő egy új reálizmus körvonalait sejteti:

Nincs kenyerem és nagyon sok a vágyam,
Kenyér nélkül virrasztok éjszaka,
Oly andalító mámorként zuhog
Szívem fölé a friss kenyér dala.
(A kenyértelenség mezője.)

A szociális képek sorában olykor még feltűnik egy-egy Ady hatásról tanuskodó hazafias vers, egészében azonban letérést mutat ez a líra a szociális világhelyzet arculatának megmutatása felé. Lázongás észlelhető a hangulati elemek mélyén, s az előbb még ábrándos hang meréssszé, maivá, követelővé érik. *Neubauer* Pál 1936-ban Urr Ida költészetének átalakulásáról cikkezve, érdekesen határozza meg annak előzményeit és lefolyását. «Míg az indulás – írja – a Zokogások címet viselte, addig a Szent Pokolban már jelentkezett a költő, aki ebben az új verskötetben kiteljesedést mutat. Nincs kenyér, ezért nincs élet, szerelem, hit, reménység, csak sötét éjszaka van.»

Urr Ida szimbolizmusa, érzékenysége a természet iránt, csiszolt hangulatvilága és szociális női öntudata egyedülálló jelensége a kisebbségi lírának. A Parnasse világszerte lezajlott művészi forradalmának halk utórezgése ez a költészet, melyet sajátságai – kimutatható kapcsolatok nélkül is – közel hoznak Heredia dalaihoz, a trópusok parnasszistájához. Nyelvi készsége, dalszerűen rugalmas rímtechnikája a hivatott művész ismertetőjeleit viseli, lélektanisága pedig méltóan ötvözi ennek a minden ízében egyéni és női lírának tisztult esztétikai szellemét. Urr ida még nem befejezett jelenség, s így az egyetemes magyar költészet is sokat vár még tőle.

1906-ban született Kassán. Tanulmányait Budapesten végezte, ahol orvosi oklevelet nyert. Jelenleg Budapesten él, mint orvosnő. Művei: Zokogások (Budapest, 1923), Bíborkehely (Pécs, 1925), Kormozott lámpással (lírai eposz, Budapest, 1927), Szent Pokol (Budapest, 1930), Nincs kenyér (Pozsony, 1935).

Kelembéri Sándor öntudatos nemzeti lírával mutatkozott be. Mindkét kötete a fajiságról tesz hitet, az első (Az ősz szerelmese) még műkedvelő hangulatokban, a második (Alusznak a falvak), – mely tulajdonképeni líráját jelenti – a népiség erejével. Ezt a sokat idézett kötetet, melyet annak idején a kassai cseh ügyészség el is kobozott «a nehéz századok kínjától agyongyötört» parasztnak ajánlja, mert benne látja a magyar jövő egyetlen reményét. Válságban van a kisebbségi magyar falu, történelmi időt él a kisebbségi magyarság, hogy fennmaradjon, meg kell akadályozni a népi tömegek további sorvadását.

Líráját két adottság jellemzi. Az első sajátosan kisebbségi, keretében az új történelmi viszonyok közé zárt faji tömb minden bajával, örömével és romantikájával. Másik tulajdonsága, hogy szociális lírájában a pusztulásra ítélt magyar agrártömegek hivatott szószólója lesz, akiben évszázados paraszti fájdalom szűrődik le megoldást követelő, sokszínű férfilírává. Két verskötete között rendkívülit fejlődött. *Az ősz szerelmese* dilettáns, félszeg irredenta lírájából egy elnyomott nép drámai valóságköltészete fakad, az *Alusznak a falvak* átélt, őszinte művészetében. Ez a körülmény ígéret a költő

további fejlődésére is. A rímmel avatottan bánik, verseinek szabályos lüktetésük, szerkezetük van, ha kötött formában énekli meg mondanivalóját. Széles távlatokat átfogó gondolatainak viszont sokkal megfelelőbb a kötetlen forma, az élet áramával sodródó szabadvers. Ügyelnie kell egyes képzetek használatára, egyéniségének meg nem felelő tárgykörök mellőzésére.

1902-ben született Kelembéren, Sárosmegyében. Középiskoláit Eperjesen, a gazdasági akadémiát Debrecenben végezte. A Prágai Magyar Hírlap, majd a pozsonyi Új Hírek belső munkatársa. Művei: *Az ősz szerelmese* (Debrecen 1925), *Alusznak a falvak* (Kassa 1930), szociálpolitikai cikkek.

A nemzeti romantika költőit, mint méltatásuk is mutatja, egyedül a kisebbségi sorsba hullott népcsoport iránti hazafias lelkesedés közös motivuma fogja össze. Ezen túl az idesorolt négy költő négy külön egyéniség, akik különböző időszakok szemléletének jegyeit hordozzák. A letargikus *Merényi* és a csodátváró *Ölvedi* László, a parnasszista *Urr* Ida és a népi vonalra lépő *Kelembéri* különböző életfelfogások hirdetői s ez a másság kifejezésben, tárgyakban és formai sajátságokban is mutatkozik. Mégis együvé sorolja őket az irodalmi felosztás, mert egyben mindnyájan egyetértenek s ez a regényes *népi-nemzeti* hit, mely szállást készít a kisebbségi hazafias lírának.

3. A kisebbségi hazafias líra

Ebbe a csoportba két jelentős költő, néhány műkedvelő és a kisebbségi élet utolsó szakában jelentkező paraszti őstehetségek tartoznak. Névszerint *Győry* Dezső és *Tamás* Lajos, ifj. *Bolyky* János, *Aixinger* László, *Iczinger* Ferenc, *Borka* Géza, *Agády* Zsigmond, *Sass* János, *Csontos* Vilmos és *Veres* Vilmos parasztköltők.

Költészetük átalakító hatással van a felvidéki magyar líra további fejlődésére. *Győry* és *Tamás* megfogalmazzák a kisebbségi sorsba hullott magyar tömb új magyar álláspontját, s a lírán átszűrt szemléletet a népi költők sajátos színekkel gazdagítják.

*

Győry Dezső

A kisebbségi hazafias líra vezéregyénisége *Győry* Dezső volt. A felvidéki magyar irodalomban betöltött szerepe kettős. Az első kizárólagosan irodalmi, a második szellemtörténeti és később politikai. Költészetében először bontakozik ki – művészi fokon – a kisebbségi élet sajátos lelki arca és új magyar szemlélete, melyet szellemi mozgalmának az «újarcú» magyarságszemléletnek tengelyébe állított s amelyet később indokolatlanul megtagadott álláspontjának és elveinek feladásával.

Az «*újarcú magyarság*» költője volt. A kisebbségi öntudat éveiben vátesze és szellemi vezére annak az ifjúságnak, amely az «első szlovákiai magyar nemzedék» nagy tettekre kötelező szerepét vállalta. Élete és költészete elválaszthatatlanok. Kölcsönös emelkedésük a művész és a hazafi megkapó harmóniáját képezte. Az «új» Győry és faji költészete közötti űr szembetűnő diszharmóniája pedig az általa képviselt költészet elsikkadásával járt. Útja híres kötetéig, az *Újarcú-magyarokig* magasba ívelő nemzeti akarat, innen a *Hol a költő?*-ig vajúdó, belső viaskodás, amit *A hegyek árnyékában,* utolsó verseiben a meghasonlott művész letörése követ.

1900-ban született Rimaszombatban. Az államfordulat után hosszabb külföldi tanulmányutat tett Német- és Olaszországban. Hazatérve, kapcsolatokat keresett a kisebbségi ifjúsági mozgalmakkal, közben egyideig az amerikai Imca losonci titkára volt. Irodalmi szereplése a losonci Madách-kör működésével veszi kezdetét, melynek alapításában *Simándy* Pállal, *Darkó* Istvánnal és *Gérecz* Ödönnel együtt részt vett. Ujságíró, publicista és költő lett. Előbb a Kassai Napló munkatársa és szerkesztője, később a Prágai Magyar Hírlap belső munkatársa. 1924 és 1929 között egyik vezető szellemi irányítója a kisebbségi magyar ifjúsági mozgalmaknak. A Sarló 1928 decemberében, a prágai Magyar Akadémikusok Köre röviddel később nagyszabású szerzői estet rendezett tiszteletére. 1932 tavaszán a Prágai Magyar Hírlaptól kiválva, a Magyar Ujság pozsonyi magyarnyelvű kormánylap felelős szerkesztője lett. Művei: *Hangulatok* (Galánta 1921), *Százados adósság* (Rimaszombat 1924), *A láthatatlan gárda* (Rimaszombat 1927), *Újarcú magyarok* (Berlin 1927), *Hol a költő?* (Kassa 1932),' *A hegyek árnyékában* (Pozsony 1935).

Lírája három, élesen elkülönülő időszakra oszlik. Az első korszak a «*Hangulatok*» megjelenésétől a *Százados adósságig* (1924) tart. Ez a kialakuló költő kora friss képekkel, elvek nélkül. A második fejlődési fázis az «újarcú» Győry a *Százados adósság* (1924), a *Láthatatlan gárda* (1927) és az *Újarcú magyarok* (1927) tükrében. A zárókorszak a meghasonlott em-

ber lírája a *Hol a költő?* (1932) töprengő viaskodásában és *A hegyek árnyékában* (1935) problémáktól menekvő kulörlokáljában.

Az induló költő.

1921 nyarán jelentéktelen versfüzetet ad ki a galántai, *Mátyusföldi Lapok* nyomdája. «*Hangulatok és gondolatok versben és prózában*» címe a füzetnek, mely alcímében jelzi a vegyes műfajú kötet jellegét. «*Írott emlékei egy lírai útnak*» – mondja az útleírások és lírikusok keverékéről, mely formai és gondolati szempontból jellegzetes műkedvelő munka, ébredező tehetség félszeg jelentkezése. Útleírásai a romantikus német kisvárosok világáról számolnak be élénk színekkel, túlzott érzelmi aláfestéssel. A szövegközti lírai mellékletek, az első Győry-versek, könnyed szárnypróbálgatások, fiatalosan bölcselkedők.

Az «Újarcú-magyarság» költője.

A kisebbségi sors első korszakának végén jelenik meg a *Százados adósság*. A felvidéki magyarok még a halálos letargia utórezgéseinek hatása alatt élnek. *Merényi* Gyula az imént búcsúzott, *Telek* A. Sándor bejelenti a meddőnek vélt küzdelem feladását, *Ölvedi* László romantikus hangja csak a múlt felé szól, hogy onnan merítsen erőt a sivár jelenhez. «*Régen várt dalok*»-kal érkezik a költő s úgy érzi, hogy verseiben a tudat alatt élő reménykedést énekli meg, mely erőt és kitartást nyújt a szétforgácsolt magyar tömegeknek.

Lelki tartalmat kell adni a kornak, vallja a költő, mert ősi kúriákon, hallgatag magyarok lelkében nincs elég erő a kisebbségi jövő elindítására (Ősz a kúriában). A megfosztott magyar erdőn új dalt énekel; az önbecsülés, szeretet és egymástbecsülés dalát (Ének a magyar erdőn). Bejelenti harcát a tisztább és magyarabb magyar életért:

Az én életem nem a magam élte,
Magasabb célok szolgája a dal,
És ezt szolgálja minden igaz érzés,
Amely még magyar,
Napot hívő, szent, erős, fiatal...
(Hitvallások hídján.)

Nem áll meg a jelképeknél. Nyíltan hitet tesz a faji ellenállás kötelességéről, amit csak ifjúság válthat valósággá. (Csatamód.) Néha még elő-

veszik a régi emlékek, nyári avar alatt sápadt magyarok tűnnek szeme elé s megüli lelkét az összeomlás súlya. (Összeomlás.) A nagyrakötelezettség útja tárul szeme elé, könnyel, tékozlással, duhaj szenvedéllyel járt út, melyre a százados adósság kényszeríti:

Százados adósság fizetődik bennem,
Elvállalom, állom.
Hajdu-harcosénál gyöngébb már a vállam,
Birtokot úsztató ükömnél megvertebb
A sorsom.
De az indult ősnedv bennem ért virágbal
(Százados adósság.)

Látja az új nemzedék útját, melyen végzetes harcot vív a Szellem és az Anyag. (Az örök harc.) Új elmélet születik a költő lelkében, egyszerű és mindent átfogó. A kisebbségi magyarság osztatlan egységének hite, melyről lakonikus rövidséggel az elhivatottak szaván nyilatkozik:

Mert úr, paraszt, szegény és gazdag egyek:
Hogy egy rögből és lélekből születtek,
Egyek gesztusban, vágyakban, alakban:
Magyarok. Ámen. Megmásíthatatlan.
(Új hit felé.)

A láthatatlan gárda már ennek a kisebbségi kollektívumnak költészetét tükrözi. A poéta megmagyarázza a népi közösség szerepét, mely több életet, szebbet és jobbat biztosít majd a magyarnak (Magyar egység, zászlókibontáskor.) A «láthatatlan gárda» megtalálja útját. Győry előtt feltárul a kisebbségi láthatár. Szózatot küld a változott történelmi helyzetbe zuhant milliós magyar tömböknek. Jelzi, hogy visszavonhatatlanul elindult a vállalt küldetés beváltására. (János szava a három Jordánnál – a magyar kisebbségeknek.)

Ezt a küldetést a prágai magyar főiskolás ifjúságnak ajánlott *Újarcú magyarok* című híres verskötetében fejtette ki a költő. Ez a kötet nemcsak irodalmi esemény, hanem az öntudatra ébredt harcos magyarság első irodalmi bejelentése is. Az újarcú szemléletet a magyar falu zsánerképei vezetik be. (Egyik nagyapám, másik nagyapám, A magyar falu.) A Móricz Zsigmondnak ajánlott *Újarcú magyarok* ciklus szól a kisebbségi fiatalok rendeltetéséről. A megrekedt ifjúságnak, a gazdasági és szellemi szakadékba zuhant új magyar fiataloknak ajánlja a címadó verset, az Újarcú magyarokat, mely az általa kezdeményezett szellemi misszió alapköve lett. Ez a vers

az első kisebbségi nemzedék szociális, népi öntudatának bejelentése, az «újarcú» fiataloké, akiknek útmutatás a rendeltetésük:

Nagy próbáknak ideje jött ránk, nagy sorsok omoltak a sárba,
Szent, új, komoly fiatal arcok változtak át a végzet parancsára,
Mássá,
Mint voltak, akiktől lettek ők is,
Változott szent, szomorú arcok,
Kik bűnhődünk az apák vétkeért.

(Újarcú magyarok.)

A költő megmutatja önmagát, magában a magyar élet nagy nyomorúságát. Nem prédikál jóságot, szépséget. Sorsa, rendeltetése más. A jövő prédikátorának készül a kisebbségi sors sivár keretében, melyben minden bomlik, minden pusztul. A fiatalokhoz fordul, akik még erősek az eljövendő győzelemre. Hozzájuk címezi az új magatartást. Emberfölötti akarattal, mindenek fölé emelni a magyar tudatot, mert ez több, mint a mult és jelen, ez a jövendő alapja, melyért az új kisebbségi nemzedék felelős. *Újarcú magyarnak lenni eszerint annyit tesz, mint küzdeni és szenvedni, hirdetni a magyar igét, vállalni – szótlan akarattal – a kisebbségi életet és azt szociális tartalommal megtölteni.*

Az «*újarcúság*» a kisebbségi nemzedék révén a felvidéki magyar társadalom gyökeréig leért. 1928 tavaszán Győry több, mint a népcsoport első költője. Szózata megujhódást igér és szemléletét vakon vállalja a mögéje csatlakozott ifjúság.

A meghasonlott költő.

Győry túlméretezte azt a szerepet, amit magára vállalt és ép úgy nem volt tisztában a kisebbségi társadalom életfelfogásával sem, mely szózatok mellé mindenkor reálpolitikát; eszmei forrongások mellé óvatos építőmunkát követelt. Ezt az alapelvet kétszeresen nem vette figyelembe az «*újarcú*» költő. Előbb talajtalan, rajongó ideológiát hirdetett, később a maga példájával döntötte romba az általános lelkesedést.

Amikor elhagyja a kisebbségi szellemi élet porondját, társadalma megdöbbenve fogadta az indokolatlan meghasonlást. Mielőtt a szakítás megtörténne, a költő szaggatott vonallal jelzi a visszavonulás útját a *Hol a költő?* verseiben. A harmincéves korosztály jelentését írja, mely Isten parancsára állt vigyázzban háború és forradalmak alatt, de most sem üzenet, sem pótlás, ereje fogytán, inaszakadottan:

Igen, még vár és várja a raportot,
Jelentkezhetem, már tűzheted az érmet,
Mindent megtettem, a legtöbbet: élek.
(Harmincévesek jelentik.)

Ez a vitézségi érem sohasem lett kitűzve. A költő összeomlik önmagában, mielőtt bekövetkeznék a történelmi őrségváltás. Tehetetlen fájdalom, önkínzó fölény szállja meg élete éjszakáján, melyen újrakezdés helyett a lemondás és felszámolás álláspontjára helyezkedett. Új állásfoglalásának nincs gondolati háttere, lélektani magyarázata. A költő menekvését nem indokolja többé a meghasonlott korosztály drámai jelentése:

A költő sír, sír egész éjszakán át,
A mocsárban nincs igaz terebély,
S ronda iszapban nem robban a gránát,
Kinek? Ezeknek, kívánatos szókkal,
Ágáljon kint a hordófronton? Á,
Inkább dermed a néma milliókkal!
(Hol a költő?)

A kisebbségi irodalom köreiben sokat cikkeznek ezidőtájt az európai költészet válságáról. A költő elvonul – hangzik az általános jelszó – szembeszegül az új világképpel, ellentmond mindannak, ami erőszakolt, vagy kerékkötője a szabad gondolatnak. A Felvidéken, inkább mint másutt, kérő vagy vádoló szóval fordulnak a költők Európához, mely veszni hagyja az európai gondolatot. *Mécs, Vozári, Szenes* Erzsi és *Győry* különböző formában vetik fel a gondolatot. Mécs Istenben látja a lelkek válságából kivezető utat, istenhittel vigasztalni az idők sodrában elhulló embert. Szenes Erzsi a dávoszi jéghegyek közül az asszonyköltő riadt szavával figyelmeztet, *Vozári* Dezső az európai költő «sirámát» küldi 1936-ban a világ felé s az írástudók összefogását hirdetve, emléket állít a szellem szabadsága hőseinek.

Győryt a válság óráján éri a meghasonlás. Az általa vallott regényes szemléletből kiábrándultan, magánosan, búcsúzóban hangzik el ajkáról a vallomás. A költő nemcsak hitét veszti szebb jövőt hirdető szózatának, de hitét veszi fiataljainak is, akik – kisebbségi sorsban először – eszményien humanisták, emelkedetten szociális, népi magyarok akartak lenni. A költő mögött ül a sötét gond, lirájának roppant zaklatottsága. És ebben az értelmezésben a Hol a költő? nemcsak a vajúdó korszellem tartozéka, hanem kíméletlen önvallomás, az elfáradó emberről, akit felőröl a száguldó Század.

A hegyek árnyékában három évi kínos hallgatás után tisztázni kívánta

a költőt. Mentesíteni a reá háruló lelki felelősségtől. A felvidéki tájról szólanak a versek, annak középeurópai magyar emberéről, emlékeiről és életformájáról. A versek íróját meglepik néha az emlékezés alanyi pillanatai (Hegyi szél a Dunánál) és ilyenkor ilyen hangok is megcsendülnek lantján:

Ez a föld átkom és szerelmem
Tájak és népek találkozója.
(Hegyvidék.)

1935 után elszórt, apró lirikumok jelzik az egykori kiteljesedett költészet nyomait. A bécsi döntés táján pedig ismét visszakanyarodik a zaklatott költő útja, és Győry ujra hitet tesz az általa egyszer már meghirdetett eszmények mellett. A jövő meg fogja mutatni, nyílik-e újabb fejezet, újabb fejlődés művészetében.

Győry lírája műfajilag két részre oszlik: *hazafias* és *szerelmi* költészetre.

Hazafias lírájában a háború előtti magyar középosztály gondtalanságát, a háború utáni középrétegek ábrándos csodavárását szembeszegezte a kisebbségi sorssal, melyben már-már holtpontra jut a magyar tudat. Ezért ajánl számvetést a multtal, ezért foglalkoztatja a *Kisebbségi Géniusz* sorsa, ezért hirdeti az osztályok fölötti magyarság korszerű jelszavát. Új magyar fanatizmust követelt, amikor megalkotta a magyarabb magyar, a szociális kisebbségi magyarság lírai szemléletét az újarcúság fogalmában. Népi szemléletét, mely az *Ady–Móricz–Szabó* Dezső irány átéléséből és az új történelmi helyzet józan felismeréséből fakadt, fiataljai közül is sokan félreértették. Szólamban s nem lényegben fogadták el. A körülötte keletkező ideológiai magány meghasonlásának közvetlen előkészítője lett s amikor szabódezsői mozdulattal megtagadja önmagát, nem egy hiú pártpolitikai ellenfele örvendezett szellemi bukásán, melyből önmaga erejéből kiemelkedett.

Líráját elemezve *Schöpflin* Aladár jelentősnek mondja Ady hatását Győry költészetében. Az epigonság vádja esztétikai túlzás lenne, mely a Győry-líra teljes ismeretével nem tartható fenn. Mint a kisebbségi költők legtöbbje, Győry is átment bizonyos Ady-hatáson, mely azonban nem kifejezésbeli vagy technikai síkon mutatkozott meg, hanem az új magyar szemlélet harcos megvallásában, amiről egyébként még 1924-ben ezeket írja Schöpflin: «Elindult benne az a sejtelmes folyamat, amelyből valamikor világfelfogás lesz». Jellemző, hogy Győry már kezdő poéta korában szuggesztív hatást tesz bírálóira. *Sziklay* 1922-ben, a Százados adósság kéziratát olvasva, így jellemzi Győryt: «Alig élt még húsz tavaszt és az ifjúság lángihletében megtalálta az igaz szót». *Móricz* Zsigmond az Újarcú magyarok megjelenésekor, 1928 márciusában lelkesülten jelenti: «Nem láttam még Szlovenszkóból

olyan költőt, aki ennyire a mai modern kultúrélet rajongója volna. Benne van a magyar bánat egész régi skálája, de valami új erővel, az új szociális és emberi célok felé irányuló arccal és szívvel. Csak Ady élte ennyire magyar voltát, ilyen kínlódva, ilyen verejtékesen, ennyire sorsküldötten.»

Szerelmi költészete mindvégig epizód-jellegű. A Százados adósságban még visszatérő motívum, a Láthatatlan gárdában és Újarcú magyarokban feloldódik a kinyilatkoztatások tűzében, hogy halvány körvonalakban rajzolódjék elő a Hol a költő? természeti képeiben és A hegyek árnyékában emlékköltészetében. Nem mozog elvont magaslatokon, megható tiszta vallomás, ahogy ő mondja: «vádirat a polgári materializmus ellen».

Mécs mellett a felvidéki líra legkiválóbb formaművésze. Kötött formából indult ki és gondolati hullámzása kényszeríti a szabadvers útjára, de a kötetlen formákban is belső lüktetés, határozott törvényszerűség érzik. Ez téríti vissza a rímes megoldáshoz, amit szimbolikájának zeneisége is megkövetel. Súlyos lélektani törése ellenére is legmarkánsabb lírai kifejezője a kisebbségi magyar szellemnek. Az általa megfogalmazott nemzeti gondolat a kisebbségi öntudat éveiben küldetésérzetet ébresztett a felvidéki magyar középosztályban, őszinte faji lelkesedést a kisebbségi fiatalokban és elismerést keltett a népi tömegek iránt, akiknek sorsát elsőnek ő azonosította a nemzeti lélek fogalmával.

Tamás Lajos.

A kisebbségi irodalom lírai forrongása csúcspontján van, amikor megjelenik a Mécs–Győry–Tamás felvidéki költőtriász harmadik tagja, *Tamás* Lajos.

A jóság, a megnyugvó kispolgári emberszeretet dalait hozza, melyek hídat képeznek Mécs szociális humánuma és Győry rajongó faji koncepciója között. A kispolgárság énekese – mint *Mezei* Gábor találóan mondja – a kisebbségi kultúra elkövetkező munkáskorszakának költője. Poéta és hétköznapi szürke polgár egy alakban.

1903-ban született Szereden. Középiskolai tanulmányait Pozsonyban végezte, diplomát a budapesti közgazdasági egyetemen szerzett. Előbb hivatalnok, majd ujságíró és költő lett. Művei: *Jóságom sátora* (Berlin 1927), *Üvegen keresztül* (Pozsony 1929), *Fonál mentén* (Pozsony 1932), *Hamuszínű ég alatt* (Budapest 1935).

Már első kötete (Jóságom sátora) meghatározta egyéniségét. A kispolgári testvériség szózatával érkezik, de mosolyra nevelt jósága mögött könnyes arc húzódik meg:

A kisváros követként küldött
Sugarat lopni bús falakra,
Arcom: a mosoly gyermek arca,
Mit könnyes múltunk nevelt kínnal.
(Kisváros követe.)

Külön fejezet a költő tavaszimádata. A Győrynél még csak motívumszerű alaphangulat nála feloldja a kispolgári líra egykedvűségét. (Május a dajkám.) Ezzel a tavasztsürgető hittel hadakozik a maga szomorúsága ellen, amit véletlennek tulajdonít, végzetes áron megváltott komolyságnak.

Nem akartam komolyságot,
A gyászszegélyes lomha lepke,
Véletlenül szállt a szívemre.
(Koraérett komolyságom.)

A költőt állandóan foglalkoztatja a legnagyobb kérdés, nemzete sorsának megoldatlansága. (A legnagyobb kérdés.) Értékmérőt keres a kisebbségi sorsban s ezt a magunk embersége hitében határozza meg. (Kisebbek lettünk.) Súlyos kétségei vannak a jelen és jövő határán járó népével szemben (Dolgozni), de egészséges szemléletére jellemzően érzelmi attitűd helyett a munka eszményét állítja a nemzeti újjáépítés tengelyébe s erről a költészetbe oldott kisebbségi reálpolitikáról így énekel:

Kő kőre kerül – oszlop oszlopra.
Építünk magyarok! Ha fáj a szíved is odabenn,
Csak a szerszámot tartsd jól kezedben,
Még lakni fogsz, ahol most por emészti tüdődet,
A házban!
(Építünk.)

Ez a ház a jövő magyarságának háza. Tamás a történelembe néz és meglátja a magyar népcsoport útját, mely kiáll és kiszabadítja magát a kisebbségi élet szorítójából. A bejelentett kisebbségi munka tehát nem érzelmi harc, komoly készülés a jövőre, amelynek legfelelősebb énekese az északi magyar költők között.

Mint Győry, ő is megénekli az összetartozás dalait. Sőt eljut a kisebbségi szerelem képzetéhez, mely az elszakított magyarság nagy magánossága idején ébredezik benne. Megvallásában egyszerű és határozott:

Magunk vagyunk két dísztelen szálfa a szélben,
S a gyökereink összefonódnak a sziklák alatt,
A mélyben.

(Két szálfa az éjben.)

Hivatásáról a kispolgár modorán gondolkodik. A költő nem hazudhat, a szív ütemére, az őszinteség nyelvén kell szólnia. (Nem hazudhatok.) Nem titkolja, beletartozik a sorsát átfogó szürkeségbe. Szolid robotosa a mindennapoknak, aki fokozott óvatossággal szemléli környezetét:

Vigyázz a szóra – mások hallják.
Vigyázz kezedre – mások nézik.
Vigyázz léptedre – mások mérik.
Nem vagy magad, a nagy hálón, hogy ki ne hulj,
Fonál mentén kell élni.

(Fonál mentén.)

A felvidéki líra költőire jellemző szociális tudat csak legújabb verseiben lép előtérbe (Több az élet). Helyzetképei akaratlanul is visszaszorítják az egyhangúság partjai közé, hamuszínű ég alá, ahol minden leegyszerűsödik és nagy rajongások helyett parányi tettekben érik az új élet. (Hamuszínű ég alatt.)

Tamás Lajos kiegyensúlyozott költő, alázatos lélek, gondolkodó kispolgár. A mindennapok síkján mozog a józan ember értékelméletével. Lírája zökkenők nélkül egyhangúan halad hármas tárgykörében. Gondolati lírát, kisebbségi és szerelmi verseket ír, ez utóbbit oly szórványosan, hogy szerelmi költészetéről külön szólani nem lehet.

Probléma-költészetének alapja a felvidéki kisváros. Ennek a televényében a kispolgári helyzet. «Eszmeköre – mint *Gál* János írja 1927-ben a Napkelet hasábjain – ritkán vet nagyobb hullámot, formanyelve gazdagabb változatosságot nem mutat.» Az egyetemes emberi kitölti nála az ábrándok és rajongások területét. Igaza van *Aradi* Zsoltnak, aki a Pásztortüz-ben (1929) így emlékezik meg róla: «Ha Mécs László odafenn a mindenkihez szóló szeretet prófétája, Győry Dezső a Kisebbségi Géniusz harcosa, akkor Tamás Lajos, az önmagának daloló szeretetember, a felvidéki lelkületnek sajátos énekese, aki sok meggyötörtetés után csak egyben látja az igaz ember értékét, a munkában».

Hazafias lírája a kisebbségi élet jellegzetes formáiban lép elénk. Kisebbségi költő, nem azért, mert kivételes történelmi vagy faji küldetést érezne, – ez utóbbit a felvidéki véralkat költői magyarázatával minden időkre lezártnak tartja (Örökségem), – hanem mert józan komolysággal

hisz a történelem magasságaiba emelkedő területi sorsközösségben, melyet az osztályember szemével szemlél.

Szerelmi verseiben nyugalom és elégedettség tanyáz forrongások és merengések nélkül. Egy nevezőre hozott, végsőkig leegyszerűsített őszinteség, mégis vonzó, férfias és emelkedett.

Lírája értékeit 1936-ban találó tömörséggel vázolja *Sziklay* Ferenc: «A poéta erényei a jóság, szerénység, szelídség, lázadástalan komoly értékítélet, az élet megmaradt kis örömeinek nagyrabecsülése». Ehhez a rapszódikus rangsorhoz hozzáadva Tamás kispolgári humánumának őszinteségét, elcsendesülő kisebbségi verseinek újszerű higgadtságát, *korszerű tiszta költészetnek* kell mondanunk ezt a lírát, mely bár hangsúlyozottan osztály-jellegű, mégis – s a bécsi döntés után még inkább – legmaradandóbb kifejezője a hegyvidéki magyar léleknek. Képei és nyelve nem állnak arányban verseinek technikai megoldásával, ezen a téren még sok kivánnivalót hagy hátra. Szerepe összekötő a költőtriász másik két tagja, Mécs és Győry között. Híd az újarcúság missziója és a krisztusi humánum között, korszerű nemzetkisebbségi hang.

Ifj. *Bolyky* János, Győry-hatás alatt, Ölvedi László regényes nemzeti hitével jelentkezik. Ezt a csodaváró hangot később veszteglő várakozás váltja fel. Szemlélete még kialakulatlan, küzd a faji mitosz helyes fogalmazásával. Szociális érzéke elmélyül a kisebbségi sors képeiben. Legújabb versein a népi-nemzeti felfogás teljesedik ki:

Elegyesen, ősi egységben,
Mint érc a hegyben, nedv a fában,
Benned népem öröktől éltem.
(Költő és népe.)

Még igen messze van attól, hogy végleges bírálatot mondhassunk róla. Állandó kísérlet, küzdelem az anyaggal, tisztázatlan képzetek sora és számtalan jele a feltörő tehetségnek: ez ifj. Bolyky János, Ölvedi László nyugat-felvidéki követője. Tárgykörének bővülésétől lírája elmélyülését várjuk.

1897-ben született Nucfalván. Mérnök, földbirtokos és lírikus. A világháborúban megrokkant, a kisebbségi sorsban a Magyar Család folyóirat szerkesztője. Művei: *Csodavárók* (Érsekújvár 1932), *Veszteglő mozdonyon* (Érsekújvár 1935), *Költő és népe* (Érsekújvár 1936).

Aixinger László pozsonyi kulturpolitikus. Versei az Új Auróra, Prágai Magyar Hirlap és a Hiradó hasábjain jelentek meg időnként. Elmélkedő, alanyi dalok. Önálló kötetet nem adott ki.

Inczinger Ferenc, kisebbségi papköltő, vallásos nemzeti verseket írt, kispolgári felfogásban. Verskötete «*Más az imádságom*» (Kassa 1924).

A kisebbségi sorsban kifejtett önzetlen kultur- és népnevelő munkája révén idesorolható a régi nemzedék házi költője, a komáromi *Borka* Géza is. Verseket, lírai fordításokat, több tankönyvet, ifjúsági színdarabot, sőt két operettet is írt. Letargikus magyarság-féltés jellemzi költeményeit.

1930 táján új áramlat indul a kisebbségi falu felől. A küzdelmes paraszti élet útvesztőjéről a kisebbségi közvélemény elé viszi a felcsatlakozó népi művelődés lírai jelentését. A népi költők Nyugatfelvidékről származnak, ahol változatlan egységben él a kisebbségi parasztság, ahol erőteljesen kibontakozik a paraszti tömegek szociális magyar öntudata. Ennek a szemléletnek kifejezői a felvidéki őstehetség-költők: Agárdy Zsigmond, Veres Vilmos *(Üzent a föld),* Sass János *(Szomorú napok, Meggyónt nekem a föld)* és Csontos Vilmos *(Üzentek értem).*

A humanista költők

A kisebbségi sorsba sodort népcsoport szellemi védőfegyvere a humánum lett. Olyan fajta tisztult emberiesség és szociális együttérzés, mely magyar nyelvterületen kizárólag a kisebbségi társadalmakban kristályosodott ki. A felvidéki líra hazafias hulláma után ez az egyetemes emberi tudat szállja meg a népcsoport költőit, akik sajátos kisebbségi életfelfogással áldoznak a humánizmus eszményének. Újabb fejlődési állomást jelent az európai humánum bevonulása, mely Mécs László költészetében a felvidéki líra kiteljesedéséhez vezet.

A humanista költők nem alkotnak egységes csoportot. Gondolatviláguk és művészetük tekintetében jelentős eltérések vannak közöttük s ez szerepüket és az irodalmi értékelés alapján elfoglalt helyüket is meghatározza. Három különálló csoportot alkotnak. Az elsőbe az európai humánizmus költői tartoznak *(Márai* Sándor, *Komlós* Aladár, *Vozári* Dezső, *Juhász* Árpád, *Sebesi* Ernő és *Simon* Menyhért). Vizsgálódásunk másik tárgyköre *Mécs* László krisztusi humánumának lírai elemzése. Végül megemlékezünk a felvidéki humanista költészet műkedvelőiről *(N. Jaczkó* Olga, *Magyar* József, *Klimits* Lajos és *Sólyom* Lajos).

AZ EURÓPAI HUMÁNUM KÖLTŐI.

Az idetartozó költők a kisebbségi sors átértékeléséből kiindulva elértek az emberiesség európai meghatározásához. Szemléletük ideológiai rokonsá-

got tart a klasszikus felvilágosodás eszméivel. Az egyetemes gondolatok mélyén azonban képekben és színekben meghúzódik az új történelmi helyzet, melyet ennek az eszmei humánumnak jegyében vállaltak.

A felvidéki humanista költők közül *Márai* Sándor és *Komlós* Aladár korán elhagyták a kisebbségi területet. Képességeik a fővárosban bontakoznak ki s így a többiektől eltérően csak lírájuk felvidéki előjátékát ismertetjük.

Márai Sándor Kassáról indult. Mint felvidéki költő egyetlen verskötettel (Emberi hang, Kassa, 1922) gazdagítja a kisebbségi lírát. Már a szellemi fejlődés első korszakában eltávozott a kisebbségi élet harcainak földjéről, de első eszmélései ide kötik, tisztult művészi álláspontja ebből az életformából sarjad. A költő-Márai a fölényes értelmiségi és az emberibb életet sóvárgó alázatos ember szavával köszönt be. Találóan írja az első versekről 1925 őszén *Kárpáti* Aurél: «Verseiben kiderül, hogy e blazirt és fölényes ember lelke mélyén ott élnek egy naiv ember minden igényei és vágyai. Jóság és egyszerűség vágya. Undor a háború és pénz iránt». Az Emberi hang a háborús emlékektől elvonuló emberibb költészet bejelentése. Képeiben és formakészségében még tisztázódás. Szemléletében viszont már jelen van az európai ember minden adottsága, emberi hite, mélyen szántó műveltsége, fölényes gesztusa. A felvidéki költő pesti prózai kibontakozása zökkenő nélkül történt. Kivételes tehetsége a főváros lüktető irodalmi életében egészében megtárul és előkelő helyet biztosít az egykori kisebbségi humanistának. Évtizedes távlatból nem is tarthatjuk többé sajátosan felvidékinek az elszármazott írót, aki időközben gyökeret vert a központi irodalom nagyjai között. Mégis megemlékezünk irodalmi munkássága előjeléről s ennek magyarázata nemcsak az, hogy európai humanizmusában határozott kisebbségi szemlélet is jelentkezett, hanem az is, hogy magával vitte az északi táj területi, szellemi jellegét, mely pályája ívelésével arányosan csökkent, elveszett belőle. «Mikor Szlovenszkóról eljött – írja 1935-ben *Marék* Antal – megvolt benne az az esztétikai, etikai és világnézeti komplexum, amit ideálizmus neve alatt foglalhatunk össze. Ez az idealizmus nem jelentett árnyideológiát, ez benne élt annak a felvidéki városnak lelkiségében, mely visszavonhatatlanul elveszett számára az idők folyamán.» Ez a magyarázata annak, hogy epikája már semmi vonatkozást nem mutat fel a kisebbségi irodalommal s így ezzel külön nem foglalkozunk.

Komlós Aladár szintén egyetlen verskötettel tartozik a felvidéki humanista lírába. Ez a szerény lírai gyüjtemény *Voltam poéta én is* címmel 1921-ben Rimaszombatban hagyta el a sajtót. Alcíme szerint: *Egy félbemaradt költő versei és vallomásai.* Prózával vegyes líra. A prózai részekben költői felfogásának sajátosságait boncolgatja a későbbi esztéta modorán. Versei a századvég hangulatát viselik magukon. Kisebbségi helyzetképek,

zsánerképek (Züllött diák verse) erősen aláhúzott, érzékies szerelmi versek (Gyujtogatás). Háborús élményeit egyhangúság, könnyed bölcselkedés jellemzi (A fogoly kiáll a kórház kapujába).

Komlós Aladár tanár és esztéta. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárt végezte. 1910-ben Losoncon jelentette meg a *Darvas* János és *Begyáts* Aladár társaságában írt *Bontakozó szárnyak* című verskötetet. Művei: *Voltam poéta én is* (Losonc, 1921), *Zsidók a válaszúton* (Losonc, évsz. nélk.), *A néma őrült arca* (Budapest, 1931).

Vozári Dezső a legnyugatosabb felvidéki költő. A földhöz és kisebbségi világhoz csak közvetett kapcsolatok fűzik. A költő hazája Európa, ennek lelkét, gondolatvilágát, modorosságát és enervált fölényét érzékelteti. Első verseiben szonettformát használ. Ezek a versek mélységes érzelmi szomorúságtól áthatottak, őszinték és emberiek. Tiszta egyszerűségük nagyritkán később is felkísért:

Ember vagyok, csak törpe, nem titán.
Kis életem körül szeges palánk.
Kelek és fekszem. Folytatom vitám.
(Chanson triste)

Ebből a kisebbségi életszomorúságból kiáltani szeretne az Igaz Ember felé, akivel megértetné problémáktól terhes sorsát. *Szalatnai* Rezső, első részletes ismertetője mondja 1932-ben a költő idegállapotáról és életformájáról: «A kávéház, a nagyvárosi kávéház Vozári számára rousseaui vágymező, a természet és a természetes világ, ahol kivirul urbánus űzöttsége és megpihen, mint egy szuverén». Ez az űzöttség problémaköltészetén is átüt (Rab vagy). Tárgyaival egyébként felelőtlenül bánik. A városi költő fölényével mérlegeli a világot, melynek irama – szerinte – nem tűr megállást és elnézést. Nem egyszer költői feldolgozásra alkalmatlan tárgyakat is megénekel (Ének a fürdőkádban, Kozmetika). Lírája sok rokon vonást mutat Sebesivei, de ennél sötétebben látó, elevenebb és nyugtalanabb. *Bellyei* mondja róla kéziratos irodalomtörténetében: «a kozmopolita nagypolgári könnyelműség és a fenyegető szociális lelkiismeretesség keveredik lírájában». Ez a szociális hang az európai költő szabadságérzetéből, megoldást követelő tisztult eszményiségéből és önmaga világpolgáriasságának motívumaiból tevődik össze. Uralkodó jellemvonása a *szabadság utáni vágy,* melynek drámai kinyilatkoztatását adja az európai költő sirámában (1936). *Szvatkó* Szabó Bélát tartja Villon felvidéki rokonának, Vozári merészebb, önmagával hasonlítja össze a kóbor költőt, aki csillagok felé mutatott, mint ő és mámoros ujját épp úgy véresre sebezte a lant, mint késői utódja lelkét a modern élet. (A pillanat rapszódiája.) Újabb versein ideges dekadencia hullámzik át. Ebben

a fejlődési étapban már minden szálat megszakít a kisebbségi sorssal, melyhez annyi köze van, mint a felvidéki tájon átutazó nyugati bankárnak, akit mesterien rajzol meg egyetlen kisebbségi versében. Vozári, a városi költő, a gépkorszak dalnoka menekül a kisebbségi életformától és menekvése közben elér az egyetlen kiúthoz, a szerelemhez, amit a modern epikureisták modorán fog fel. *Szalatnai* úgy véli, hogy kifejezésmódjában a Nyugat-nemzedék szókészlete keveredik. Ennek nyomait néhol megtaláljuk, bár Vozáry annyira magános költő, hogy ez nála hatásnélküliséget is jelent. Sokan eleve dekadensnek könyvelték el. Korai lenne a költő dekadenciájáról vitatkozni. Letöröttsége a városi költő otthontalansága. Modernsége néha nem több magáraöltött póznál, egyéniségétől idegen elemek felesleges halmozásánál. Szókészletében is sok még a költőietlen elem, mindez azonban még nem dekadencia, amit utolsó kötetében, a *Szebb a sziréna* (1935) dalaiban azzal is bebizonyít, hogy kimutatja, mennyire érdekli a nemzedék-kérdés, a meghasonló harmincévesek fölényes álcinizmusa és belső törése. Ebben közeli rokona a *Hol a költő?*-t író Győry Dezsőnek, akivel együtt hasztalan keres megnyugvást jövőt kémlelő lelke.

Vozári nem kisebbségi költő. Lelke nem rezonál a faji küzdelemre. Torzó, de forrongásaiban is nagyvonalú lirikus. Versei a szellemi tisztázódás ihletében születnek. A Költő szerepe a szellemáramlatokat bevezető elfinomult cinikusoké, akiknek fölénye alatt művészek humánuma rejtőzik. Rímelése és formakészsége kiválóan fejlett. Szonettjei a felvidéki líra legsikerültebb alkotásai közé tartoznak.

1904-ben született Iglón. Orvosi pályára készült, majd hírlapíró, lirikus és műfordító lett. A Prágai Magyar Hírlap, majd a pozsonyi Magyar Ujság munkatársa. Művei: *Őszi köszöntés* (Kassa, 1921), *Fekete zászló* (Kassa, 1922), *Szebb a sziréna* (Pozsony, 1935). *Szlovák költők lírai antológiája* (évsz. nélk.).

Juhász Árpád egyetlen verskötetet adott ki az államfordulat után (Búcsúzó, 1928). Megfáradt ember vallomásait mondja el, aki beteg keserűséggel idézi a multat. Megvalósulatlan vágyak, beváltatlan ígéretek, el nem ért ábrándok világában kering. Mindent nagyon céltalannak és véresnek tart s ez az állandósuló sötét tudat elakasztja képzeletét. Rímelése nem emelkedik az átlag fölé. Képei, kifejezésmódja nem nyujtanak újat. A kisebbségi líra fejlődésében szerepe nem volt.

Ha Vozári a kisebbségi sors legjellemzőbb européerje, az eperjesi *Sebesi* Ernő bizonyára a legkülönösebb kisebbségi lírikus, akit mindenben a természetestől eltérő patológikus lelkivilág érdekel. A kisebbségi gondolatkört ő is csak érinteni tudja, átélni nem. A három nyelven «gyűlölködő» utcák megráznak benne valamit, amiről nem tud számot adni. Jellemző lírájára, hogy állandóan foglalkozik az Isten-kérdéssel. A modern ember

félő tiszteletével sejtésszerűen vallja meg hitét, mely nagy bizonytalanságok között érett meg benne. (Hajnali vizió.) Sebesi századának bonyolult embere, aki csömört érez magával és az élettel szemben és mizantróp hangulataiban közel sodródik a halálhoz (Nocturno), vagy az emberi küzdelmeket némán megmosolygó tünődéshez (A végső szó). Ha hivatásának hite megszállja, gyermekien egyszerű tud lenni. Szereti a szonett formát, mely természeti verseiben művészi összhangot teremt.

A fáknak lombja szemünk előtt felnő,
S virágot tüz hajába mint delnő,
Misztérium ez, mint a szerelem.

(Tavasz.)

Összegezve: felszínen járó költő, ügyes meglátásokkal, merész képekkel, meg nem emésztett modernséggel. Képei, gondolatai és technikai készsége a területi átlagon felül emelik líráját.

1893-ban született Sebes-Kelemesen, Eperjes mellett. Orvosi tanulmányokat folytatott a budapesti és pozsonyi egyetemen. Novellista, lírikus és drámaíró. Művei: *Csönd karján* (Eperjes 1919), *Öklös fohász* (Bécs 1921), *A vihar elvonul* (Eperjes 1928), *Végső szó* (Eperjes 1929), *Számadás* (Eperjes 1934). Novellakötete: *Megrúgott emberek* (Kassa 1929). Könyvalakban megjelent drámája: *Félemberek* (Kassa 1924).

Simon Menyhért az egyetemes emberi humánum vidéki költője. Eljövendő eszményi társadalomról ábrándozik, mely új irányt szab a fejlődésnek s az emberszeretet hitével összefogja a szembenálló népeket. Költészete a háborúban meghasonlott lélek rajongása a világbéke iránt. Ez magyarázza lírájának túlzott optimizmusát, melyet nem tud elhihetővé tenni. Lírájában hosszú időn át a szabadvers az irányadó. Költeményeinek nagy része prózában feloldott lírikum. Eszményeivel maga sincs tisztában. A mai élet formáinak tagadása közben kilendül a kisebbségi helyzet talajáról a Komjáthy-líra fellengős magaslatai felé. Mégis igaz őszinteség, kiforrott szociális tudat és bátor nemzeti hang töltik el legújabb verseit, melyek a kibontakozás bíztató körvonalait rajzolják elénk.

1897-ben született Bátyun. Jogi doktorátust szerzett Budapesten. 1921 óta újságíró. Előbb a Kassai Ujság munkatársa, majd a Kárpáti Híradó főszerkesztője. 1932-ben Darkó Istvánnal megalapította a Magyar Írás szépirodalmi folyóiratot. Művei: *Hitetlenek testvérisége* (Kassa 1922), *Emberhez szent utunk* (Munkács 1923), *Szivet, csak szivet* (Munkács 1924), *Életünk lényege* (Munkács 1927), *Kisebbségi ének* (Munkács 1937).

Mécs László

Ha volt költő, akit százezrek tudatalatti vágya várt, ez Mécs. Érkezésekor halálos kétségbeesés, fellegekben járó romantikus csodavárás és köztük mindenre kész módszerével az emigráns irodalom, melynek végső, bomlasztó rohama akkor semmisül meg, amikor Mécs megkongatja a kisebbség felett lírája szeretetharangját.

Kortörténeti szükség volt eljövetele. Bizonyítja ezt a Hajnali harangszó és az első szavalóestek forró sikerétől a legújabb versekig minden sor, szó és kritikai nyilatkozat, mely másfélévtized alatt a költőről elhangzott.

1895-ben született Hernádszentistványban. A teológiát Kassán, bölcsészetet Pesten végezte, ahol 1915-ben *Andor* József közli első verseit az Élet hasábjain. 1918-ban szentelték fel, utána rövid ideig Kassán tanárkodott, majd a jászói premontrei rend helyettes könyvtárosa lett. Innen került a nagykaposi, később a királyhelmeci plébániára. Művei: Hajnali harangszó (Ungvár 1923, II. kiadás Budapest 1932), Rabszolgák énekelnek (Berlin 1925), Vigasztaló (Berlin 1927), Az ember és árnyéka (Kassa 1930), Üveglegenda (Budapest 1931), Bolond Istók bábszínháza (költő egy verse illusztrációkkal) (Budapest 1932), Legyen világosság (Budapest 1933), Válogatott költeményei (Budapest 1934), Fehéren és kéken (Budapest 1937), Élőket nézek (Budapest 1938).

Mécs László a felvidéki magyar irodalom legismertebb neve, az összmagyarság egyik legnagyobb élő költői egyénisége. Lírai fejlődése egyenletes. A Hajnali harangszó szociális hangját a Rabszolgák énekelnek átélt keserűsége és szívemberi jósága, a Vigasztaló kiforrott keresztényi humánumát az Ember és árnyéka gyermeki hite, az Üveglegenda elvont művészetét, a Legyen világosság világnézetek fölé emelkedő emberi lírája követi, hogy a Fehéren és kéken az országok feletti Róma, az Élőket nézek pedig a megújhódott nemzeti hit szavának nyilvánítsa Mécs humánumát. Ebben a problémaköri felosztásban Mécs belső kibontakozása három indulás keretében jelentkezik. A Hajnali harangszó és a Rabszolgák énekelnek szociális líra, forrongó, megoldást sürgető férfihang. A Vígasztaló, az Ember és árnyéka és az Üveglegenda hányódás, a hit, egyetemes szeretet és elfínomult művészet távlatai között. A hívő ember oldja meg a Kéken és fehéren vallomásaiban a költő problematikáját és az Élőket nézek kisebbségi verseivel teljessé teszi a mécsi verset. A költő hite az ember őszinteségére és a papköltő megállapodott krisztusi hitvallására épül. A szociális poétából így alakul ki az esztéta-humanistán leszűrődve: a *korszerű keresztény költő.*

Lírájának központi érzése a *szeretet.* A szeretet nála több, mint foga-

lom vagy érzésforma, az élők egyedüli helyes magatartása ez, mely magyaraztot ad kezdetre, létezésre és elmúlásra (Genézis). Ebből a piétista fogalmazásból ered a Költő tökéletes eszmei függetlensége. Mécs ellenkezően mindazokkal, akik az idők folyamán a legkülönbözőbb szellemi és formai hatások kimutatásával igyekeztek megindokolni tömegsikerét, szenvedélyes kutatója a szokatlannak, mindennapitól eltérőnek. *Agárdy* László 1925-ben a *Hajdúföld*ben helyesen állapítja meg: «csaknem szokatlan az a merészség, a megszokottnak mellőzése tárgyban, hangban és előadásban, ami nála jelentkezik».

Embernek lenni az emberekkel – ez a legszentebb öncél és legigazabb hivatás szemében (Ember leszek az emberekkel). Sikerül-e, vagy nem, nem az ő dolga, sorsáért Isten felelős (Siratnak engem a fák). Az élet rohanó kocsiján szemébe vigyorog a halál (Rohanás a tavaszba), de ő már látja a célt, mert meglátta a Férfit, aki vérét adta mindenkiért:

nézése száz tavaszt igért,
markába népek sorsa fért,
folyton szivébe nyult s a vért,
a vért lendítve szórta széjel
(Megláttam a Férfit).

A mélységes emberi szeretet a *Rabszolgák énekelnek* verseiben szociális tudattá mélyül. A költő 1926-ban nyilatkozik az *Élet* hasábjain lírája szociális emberségéről és felejthetetlen szavakkal áldoz környezetének, hivatásának, a dolgozóknak: «1920-ban nagykaposi plébános lettem. Innen kezdődik költészetem igazi nagy kiteljesedése és a való élettel való állandó kapcsolata, élménygazdagsága. Érintkezésbe jutottam a paraszttal, a szegényekkel. Eljártam lakodalmaikra, keresztelőikre. Beteget látogattam, temettem, egyszóval megismertem az élet ezernyi gondját, mikor a rendi élet elefántcsonttornyából kiállítottak a dús eseményű világba». Ez a Rabszolgák énekelnek költőjének gyökeret eresztett hivatásérzéke, egyszerű szava életről és önmagáról. A szociális ember és a szeretet-költő tanuságtétele.

Szociális humánuma átmeneti jellegű. Híd a világkereszténység megvallása felé. Mielőtt még az egyetemes katolikum elnyomná forrongó szociális tudatát, kettősség ébred benne, a *kollektív* és *egyéni* ember küzdelme. Ezt a küzdelmet a lényét átfogó mélységes vallásosság motiválja meg. «Evangéliumhirdető, de vallomása nemcsak katolikusoknak szól.»

Harmadik verskötete, a *Vigasztaló* (Berlin 1927) a szívember szerepében mutatja be Mécset, aki a mindenütt szenvedő Ember vigasztalására határozza magát. Amilyen tiszta és egyszerű a küldetés, ép oly egyszerű eszközökkel vallja:

Én nem vagyok hős s hőst kell végigjátszanom,
S én játszadozom, ennyi az egész.
(Csak ennyi az egész.)

A Vigasztaló a kiforrott humanista költő alkotása. Nincs más célja Mécsnek, csak vígasztalni. Dalokat küldeni valakinek vagy mindenkinek, meglelni azokat, akik megértik (Valakinek, mindenkinek, aki szeret). Az Isten közelsége hatja át lelkét, mely nagyon nehéz, telve van «*bús ember-ország*» gondjaival (Megváltás után 1925-ben).

A költő őszinteségének útján újabb lépést jelent az *Ember és árnyéka* ihletett lírája. Új színekkel bővül Mécs szemlélete. Különösen egyéni érzéseiből ad többet, mint más köteteiben. Így az anyai szeretetről szóló költészetben világviszonylatban is előkelő hely illetné meg a Királyfi három bánata szintétikus, örök emberi mélységét. *Just* Béla úgy látja, hogy az új kötet azért jelent fordulópontot Mécs pályáján, mert a Költő letért misztikus irányba, azaz «gondolatai metafizikai síkban mozognak, vagy a valóságból kiindulva kozmikus látásmódja átívelteti a gondolatot egy képzeleti világba».

Ezt a misztikumot nem látjuk ilyen határozott formában megnyilvánulni. Mécs képzeletvilága kibővült, hogy új elemeket fogadjon magába, melyek lelki fejlődésével arányosan spirituális természetűek és kötetlenségüket legjobban a való világból való kiemelkedésük jellemzi. Mindez azonban még nem jelent misztikumot, a költő formákat romboló eszmei harca ez, mellyel a mindennapok fölé akar emelkedni.

A maga eszmei forradalmát a formában is keresztül viszi. A Rabszolgák énekelnek nehéz veretű sorait felváltja a leegyszerűsített vers, melyben kiváló formaművésznek bizonyul Mécs. Ütemérzékéről és rímtechnikájáról sikerült jellemzést ad *Just* a *Magyar Néplap* 1930. évi november 9-i számában: «Gyakran felszabadítja a verssorokat, elmaradnak a rímek is, hogy azután egy következő versszakban az alliterációk zenéje és asszonánsok összecsengése új színt és árnyalatot adjon a versnek». Legjellemzőbb sajátsága az új kötetnek a négyütemű verssorok hosszú lüktetése, mely ezután állandósul a költő lírájában.

Szeredai lelki leszűrődést, vallomást tapasztal, *Aradi* Zsolt a gyermeki költőt látja meg az Ember és árnyéka verseiben. «Ezek a versek – írja – egy, örökké az emberek felé mosolygó gyermekarcot tükröznek, akit Jézus kézenfogott és mutogatja néki a világ vanitásait. Mécs, a nagy gyermek, szent naivitással szemléli az élet dolgait és az eredmény, amit ebből a szemléletből lekövetkeztet, a Gyermek törhetetlen hite, a megtalálható igazságok reménye.»

Valahol lenni kell egy világnak:
A viharban világító virágnak,
Szagos örömnek szirmával üzent,
Hiszek!

(Örök Kolumbus.)

Az *Üveglegenda* elzárkózás a való élettől, beérkezés a teljes költészet világába, vagy mint *Fábry* mondja a *Korparancs*ban, «törékeny fínom áru a kenyértelenség, a munkanélküliség idején».

Ebből az eszményi világból a *Legyen világosság* valóságköltészete ragadja ki. Riportot ír a bodrogközi kunyhóról, ahova bevette magát a Nyomor (Költői riport a társadalom szívéről), az Ismeretlen Katonáról (Hajtók szemével nézve), a maga űzött népéről (Az Isten játszik) és vádbeszédet tart a fiatalok védelmében, akik kivertjei az életnek és kizárattak a szeretetből, s akikért «valaki felelős» (Vád és védőbeszéd).

Ebben a szerepkörben a *felelősség* költője lesz Mécs, aki legtisztább hivatását az elsikkadók megmentésében látja. Több ez idealizmusnál, hite az Isten által megszentelt kegyeletes életnek, melyből új élet fogan: *krisztusi,* tehát szenvedésekben megtisztult és *emberi,* gyengeségekkel teli, Isten kegyelme elé boruló. Mécs tetőpontra ér az így magyarázott emberi hitben. Útján sorban elmaradnak mellőle a véges élet keretei hogy a nagy találkozásnál csak hárman legyenek: *Isten, Költő és a Lét,* elesettek kegyelmet kérő, jóságot sóvárgó élete.

Így érkezik el a *Fehéren és kéken* lírájához. Az örök ünnepek hangja él a Költő szavaiban s a küldetés pátoszát a hívő ember természetimádata cizellálja. (Szél az embert gordonkának nézte.) Az új kötetben újból megleli a valóságos élet problémáit. Kortárs részvétével hajlik a szenvedők fölé. Katekizmusként tartja a tömegek elé hitét (Hajrá. Tempó, Aztán Hová?). *Korfordulóhoz ért minden* – hirdeti a Költő, – éhes emberek között Krisztus jár, a Kor és az Ember között ott áll az Isten és elvész az, aki most nem hisz, mert a rohanó élet egyetlen megtartó szentsége ez. Mindenütt találkozik az Úrral. *Adyt* követi a párizsi úton, de benne nem az ősz kegyelme muzsikál. Az Úr kegyelmével vértezett ezen az úton, ahol forró párizsi nyárban meglátja az önmagában elvetélt korszellemet (Egy hulla ment az izzó bulleváron). A költő Isten küldötteként járja a nyomorgók útját (Májusi legenda). Kis helyzetképekben, mint parányi vízcseppben elébetárul az elnyomottak nyomorúsága (Vaskó János és becses családja), kik mind a «Jézus által igért nagy nyarat» várják. Most tisztázza nemzeti szemléletét, mely egyszerű és határozott, mint minden, amiben Mécs hisz.

Én a magyarságom soha nem tagadtam,
De soha nem is kérkedtem vele.
(Civis romanus sum.)

A nagy történelmi változásra, a felvidéki föld szabadulására elsőnek Mécs rezonál a visszacsatolt terület költői közül. *Élőket nézek* kötetében végleg megoldja a költészete körül felmerült problémákat és félreérthetetlenül igazolja lírája végső két kitevőjét: *Isten*t és a *Szeretet*et (Élőket nézek, Az Isten ma is fiatal). Ez a kötet viszont sokszínűen megszólaló *kisebbségi* tudatot is sugároz. Drámaian őszinték Mécs megkésett kisebbségi versei. Friss zamatjuk, életes lüktetésük kevés szóval, klasszikus tömörséggel tárja fel a megszenvedett sorsot (Nem megyek Rodostóba). A másodrendű állampolgár kél életre a kisebbségi Mécsben (A kegyelmes úr sírt) s a megszilárdult humanista szemlélet fényénél, mintegy előre érezve az eljövendő világomlást, megsiratja a régi Európát:

A népek lelke ház volt, béke – kék,
Kristályból s benn szólt a testvéri nóta.
(Siratófal.)

Mécs László *humanista* költő, mert életformának vallja az embertestvériséget. *Katolikus* költő, mert hite mélyén az örök katolikus gondolat áll őrt. *Szociális* költő, mert a valóság tükrében látja az élet jogtalan elváltozásait és azokra a krisztusi etika szellemében mutat rá. Művész, mert a tiszta eszmének tud élni a zavaros korban és elvi függetlenségét nem elvonatkoztatott kategóriákban, hanem a mindennapok harcaiban vallja. Elvi szilárdsága mellett határozott gyermeki derű is jellemzi, mely az erkölcsi alapon álló költők bizonyítéka.

Szociális költészetében félúton maradt s bár általános felfogás szerint Mécs elsőrendű érdeme az igazi költészet és a szociális eszme egységbe foglalása, úgy érezzük, hogy az a szociális tartalom, melynek kifejtése a *Rabszolgák énekelnek* első részében kezdődött, még mindig nem mutatkozik meg a maga teljességében.

A *nemzeti* gondolat – bár az Élőket nézek kisebbségi versei igazolják jelenlétét – csak tónusa, motivuma, de nem lényege művészetének, mert a mécsi humánum áldozattal jár. Vállalása ez a Jövő társadalmát szólintgató. magános költői hangnak, mely másfél évtized után is ép oly tiszta, mint az. indulás «hajnali harangszava».

Vallásos lírája alkotja óvrje lényegét. A világrend felett tanakodó, ingatag emberiséggel szemben áll a Költő robusztus, átfogó, őskeresztény hite, mellyel útat kíván mutatni az eltévedt kortársaknak. Jellemző erre a hitre,

hogy külső megjelenési formáiban a természet és az ember viszonyának egészen új, sokszor transzcedens köntösében jelentkezik, hogy a mindenek felett álló krisztusi szociálizmus modern megvilágításával igazolja ennek a hitvallásnak örök időszerűségét.

Mécs lírája tárgyaiban kiszélesedett, technikában megizmosodott, élményekben átélt, leszűrődött életfolyam. Nyelve modern költői nyelv. Rímelése bámulatosan rugalmas, a felvidéki lírában egyedülállóan művészi. Szóhasználatát korszerű szóképzés és széles skálájú képalkotás jellemzik, ez utóbbi néhol barokkosan cirádás.

Útja kora előtt járó, krisztusi egyszerűséggel hirdetett humanista út. Nem valljuk Mécs befejezettségét, mert ez a költő további fejlődését lezárná. Mécs pedig adós a katolikum és a szeretet megoldott kérdésein kívül a *népi, magyar* és *egyetemes, szociális* tudat végső magyarázatával. Költészetének barokk jellege, mely formai szempontból is vitatható, fejlődésében szerepet nem játszott, mert a kereszténység mécsi értelmezése kizárja a formai barokk elmélyülést. Mécs elért a világkereszténység magaslatára és annak, európai viszonylatban is, legkiválóbb lírikusai közé emelkedett. Küldetése korok és népek ellentéteit egyenlítő időtlen krisztusi szeretet, melynek az európai népek éjszakáján legtisztább költői fogalmazását adta.

*

A humanista líra műkedvelői kisigényű, otthonias hangulatú lírikusok. Ilyen *N. Jaczkó* Olga, a vallásos *Magyar* József, a szociális hangulatú *Klimits* Lajos (Rohan az élet, Pozsony 1928, Kacagj Bajazzo! Pozsony 1932), *Willant* Henrik és a közvetlen, élményi lírát művelő *Sólyom* Lajos (Zúg a tenger, Léva 1928, A mi Janus-arcunk, Pozsony 1930).

A KISEBBSÉGI L'ART POUR L'ART

Az öncélú lírát nem a kisebbségi sors termelte ki. Mégis találkozunk olyan költőkkel, akiknek művészetében a költői öncélúság az iránytadó jelleg s ez teszi jellemzővé lírájukat. Ilyenek: *Darvas* János, *Ásguthy* Erzsébet, *Páll* Miklós, *Wimberger* Anna, *Reményi* József, *Petneházy* Ferenc és *Szombathy* Viktor.

Darvas János esztétikai hangulatú, szonett és dal határán mozgó versekkel mutatkozik be (A szép szerelme, Mindent én akarok). Tulajdonképeni líráját az Elsüllyedt világ (1929) versei teszik, melyekben borongós hangulatok mellett (Csöndje tetszhalálnak, Halálos éj) újjongó életimádat (Fák tavaszi násza) és elfínomult, illuziónista helyzetképek (Add nekem a szerelmedet) váltakoznak. Hegyország hangja címmel szlovák költők remekbe készült műfordításait állította össze.

Darvas egyike a felvidéki líra legkiválóbb formaművészeinek. Rímelése és ütemérzéke szabatos, szóképei esztétikai iskolázottságot árulnak el. Érdeklődési köre viszont igen kisméretű, egyetemes problémák felvetéséhez nem érkezik el.

1891-ben született Losoncon, ujságíró és költő. A Prágai Magyar Hírlap, legújabban pedig a Magyarország belső munkatársa. Művei: *A csönd felé* (Kolozsvár 1914), *Szerelmes szonettek* (Igló 1923), *Elsüllyedt világ* (Pozsony 1929), *A láthatatlan ellenség* (regény, Prága 1932), *Hegyország hangja,* szlovák lírai antológia (Tornalja 1935).

Ásguthy Erzsébet a modern asszony érzésvilágát szólaltatja meg egyetlen verskötetében. Szerelmi költészete könnyed érzésekből indul ki, erős vívódáson esik át és lehiggad a megállapodott szerelemben (Este). Indulása drámai vonalon is biztató. Megfigyelései plasztikusak, rímtechnikája rutinos művészt sejtet.

1904-ben született Eperjesen, költőnő és drámaíró. Művei: *Most én táncolok a kötelen* (1935 Budapest), *Az üres bölcső* (évsz. nélk.), *Gázmérgezés a Domb-utcában* (drámai életkép néhai Simor Miklós társaságában, bemutatók: Pécs 1937, Budapest 1938).

Páll Miklós a felvidéki l'art pour l'art kispolgár képviselője. Merengő lírájában szonettformát használ (Játék, csak furcsa játék, Köszönet). Hazafias költészete helyzetképekben él (Rodostói levél, Kurucbeszéd tábortűz mellett). Verselése még nem alakult ki, nyelvében sok a disszonancia, színei egyhangúak, borongók.

1901-ben született Győrött. Pozsonyi könyvkereskedő és lírikus. Verskötete 1929-ben Pozsonyban jelent meg «*Úton*» címmel.

Wimberger Anna jellegzetes otthonköltészetet művel *(Versek,* Pozsony 1930). Újabban prózával is foglalkozik *(Aranykert,* regény Pozsony 1939).

Reményi József, a kiváló esztéta és regényíró, a magyar resentiment, a hazavágyás verseit énekli meg *(Idegenben,* Budapest 1934).

Petneházy Ferenc inkább mint műfordító érdemel említést. Szórványos verseit közvetlen költőiség és formaérzék jellemzik.

A regényíró *Szombathy* Viktor *Ezüstantenna* (Rimaszombat 1928) című versfüzetében a fiatalság könnyed érzelemvilágáról számol be. Lírája epizódszerű, az író fejlődésében nem játszott szerepet.

A kisebbségi l'art pour l'art műkedvelői: *Páter* Zoltán, *Rössler* Mária Irén és *Szentpéteri* Piroska.

A felvidéki szociális költészet

A kisebbségi sorsba került ember alaptermészete a humánum, megkülönböztető jele a szociális érzék. Ez a motívum önmagában még nem tenné indokolttá a kifejezetten szociális költők külön csoportosítását. A megkülönböztetésnek lélektani magyarázata van. A naturálizmus határvonalán járó szociális költő nemcsak érzésben, hangulatban, vagy hagyományban éli a területi sorsot, de annak szociális öntudattal rendelkező figyelője, aki még nem lázít, csak felmér és mutatja a követendő utat. Ez a módszertani különbség választja el a forradalmi költőtől, akivel szemben mindenkor tudatosan megvallja nemzeti voltát. A szociális költők sorát *Jarnó* József nyitja meg, kívüle idetartoznak még *Bólya* Lajos, *Erdőházi* Hugó, *Szenes* Erzsi, *Mihályi* Ödön, *B. Palotai* Boris és *Sáfáry* László.

Jarnó József magyarszocialista költő volt. Lélekelemző és kollektív ember, az osztálytalan dolgozó magyarság kifejezője. Szokatlan szimbolika és szigorú önbírálat jellemzi szociális, vallásos és szerelmi verseit, lírája minden ízében problémaköltészet. Szerelmi dalaiban régmult nagy boldogságokat idéz a jelen komor adottságai közé (Szomorú vers) s ez a lemondó fáradtság indítja a magyar sors névtelen hőseinek megéneklésére. (Csatázó Nagy György). Istent az üldözött ember tusakodó hitével keresi, védelmet kér tőle és megnyugvást keres benne (Gyónom az Istennek). Küldetésével nincs tisztában. Tudat alatt érzi, hogy sokan vannak, akik vigasztalást és mentséget keresnek benne, de menedéket keres a költő is, mert álmait megsemmisítették a napok, melyek másnak terített asztallal kínálkoztak (Panaszos írás, A megfeszített izmok siratása).

Jarnó a korát előző ember, a magyar vátesz félreértettségével járta a kisebbségi életutat és ez a belső viaskodás lírájából is kihangzik. Két verskötetéből csak következtetnünk lehet a bontakozó költőre, aki lírájából csak szemelvényeket, szemléletéből csak vázlatokat adott, melyek kitöltetlenül maradtak korai halálával. Formaérzéke és esztétikai hite sokatigérően mutatkozik meg hátrahagyott verseiben. Félbeszakadt éneke az új magyar jövőt hirdető szociálistáé, akit a kisebbségi sors való képe csak pillanatokra tudott megihletni.

1904-ben született Budapesten. Középiskolai tanulmányai után Kassára került, ahol széleskörű kulturális munkát fejtett ki. Kereskedelmi úton halt meg Beyruthban, váltólázban 1934-ben. Művei: *Prometheusz* (Líra, Kassa 1924), *Önarckép* (Líra, Kassa 1927), *Szakadó kötelek* (Kassa évsz. nélk.), *Börtön* (Regény, Budapest 1928). *Gyár* (regény, Budapest 1930), *Magyar miniatürök* (elb. Kassa 1931).

Bólya Lajos bölcselkedő szociális költő, sok fiatalos rajongás és kiforrott humánum jelentkezik lírájában. Újabb verseiben eljut az emberközösség tudatáig, megérti a szociális ember korparancsát és megénekli a szeretet végtelen nagyszerűségét (Örömriadó). Lírája igéretes indulás, fokozatosan fejlődő tehetség, biztos hangú vallomása. Formailag még nem állapodott meg, többnyire a szabadvers területén mozog, képei és kifejezésmódja iskolázott ízlésről tanuskodnak. Rímtechnikája még fogyatékos.

1905-ben született Kolosnémán. Tanulmányainak elvégzése után Nyitrán telepedett meg és a bíróságnál helyezkedett el. Művei: *Felégetett hidak* (Komárom 1930), *Erő* (Komárom 1931), *Örömriadó* (Komárom 1935).

Erdőházi Hugó első verseit még orátióknak mondja: «az emberről, hitről, nyugtalan órákról és más mérhetetlen kincsekről». Később a reálista költő poézisét szólaltatja meg, melyből a természet pantheista rajongása fakad legújabb verseiben (Életkének életről). Szociális hite forradalmi keserűséggel kutatja a kisebbségi sors nyomorát, (Raport) melyből a dolgozó testvériség dalaival keres kiutat a *Legyen szüret* naturalista verseiben. Amikor meddő forrongások után meglepi a szeretet magánya, mélységes közvetlenséggel fordul a gyermek felé, aki megéri a tisztább emberi élet kiteljesedését (Gyermekkel találkoztam).

Erdőházi a probléma- és propagandaköltészeten át eljut a megállapodáshoz, az eljövendő emberibb élet szeretetéhez. Amíg ide érkezik, állandó formai zűrzavaron keresztül vezet útja, versei néhol teljesen a próza határán mozognak, máskor szabályosan csendülnek fel. Hasonlatai nem mindig kifejezőek, lírája egészén sok dekadens elem uralkodik, mely lerontja a problématikájának költői hatását.

1908-ban született Komáromban. Tanító és költő, a Komáromi Lapok volt munkatársa. Művei: *Jóspercekben* (Komárom 1928), *Térkép* (Komárom 1931), *Legyen szüret* (Komárom 1932), *Életkének életről* (Komárom 1934), *Leánypolgári* (regény, Komárom 1937).

Szenes Erzsi a kisebbségi líra legkiválóbb női képviselője az európai asszony érzésvilágát szólaltatja meg. A kisebbségi Sapphot nem hatják meg a mindennapok élményei. Fölényes értelmi magasból nézi az életet. Dalaiban a szeretetre vágyó női lélek mellett, az élet valódi értelmét kutató tünődő asszony is jelentkezik. Lírájában az érzelmi és gondolati szemlélet teljes összhangját találjuk. Első versei (Selyemgombolyag), még a szeretet első élményeiről szólnak. Ezek helyét a racionálista asszony tölti be a Fehér kendő szellemi lírájában, aki él, mert gondolkodik, gondolkodik mert érez Így jut el az asszonyköltő rutinos vallomásához, a Szerelmet és halált énekelek intuitív női művészetéhez. Képeiben és kifejezésmódjában a kisebbségi líra eddig járatlan területeit is bevilágítja. Egyszerű halk vallomások váltják ki egy-egy drámai meglátását. Képeinek látszólagos nyugalma alatt szünte-

len háborgás érzik. A Halál és a Költőnő kapcsolata egészen sajátos. Remek helyzetképpel magyarázza az emberi sors végzetes tehetetlenségét, de megvallja, nem fél a haláltól, mert ösztönösen hiszi az életet (Jéghegyek között). Szerelmi lírája a nagy érzelmi lángolásokból megmaradt emlékek halk felújításában finomul el, a modern asszony ihletes hangulataiban (Emléked).

Szenes Erzsi lírája érzelmileg összetett, kifejezésben leegyszerűsödött őszinte művészet. Meghaladja a felvidéki női líra maximumát és olyan értékekkel rendelkezik, mint kevés férfiköltő a kisebbségi lírában. Sallangok nélkül vallja az életet, kifejezésmódja csiszolt, emelkedett, de kissé enervált, legújabb versein már erős prózai befolyás mutatkozik, mely talán elbeszélő keretben oldódik fel.

1907-ben született Rajecen. Nagymihályon él, ujságíró és költő. Művei: *Selyemgombolyag* (Kassa 1924), *Fehér kendő* (Budapest 1927), *Szerelmet és halált énekelek* (Budapest 1936).

Mihályi Ödön szélsőséges szociális lírája az értelmiségi ember forrongásaiban jelentkezett. Ez a forradalmi attitüd később a szeretet hangulataiban elcsendesedik és magányos, szomorú költészet lesz. Formai szabadossága alapjában őszinte költészetét erőltetetté, mesterkéltté tette. Halála meggátolta sokszínű mondanivalójának végső kifejtését.

1900-ban született Bogdányban. Földbirtokos és költő volt, tragikus módon halt meg 1929-ben. Művei: *Márciusi tribün* (Kassa 1922), *Galambot várok* (Pozsony 1928), *Felszökő föld* (posztumusz kötet, Budapest 1931).

Palotai Boris lendületes érzelmi lírája (Tavaszi áradás) szociális síkon mélyül el második kötetében (Valaminek a végén), melynek alaphangulata a párjátvesztett asszony szomorúsága (Páromnak). Ez a bánatos alaphang a dolgozó asszony helyzetképeiben. (Arcok tussal) kiegyensúlyozott korszerű lírává érik. Lírája jellegzetesen női költészet, szociális tónusokkal.

1904-ben született Nagyváradon. Kassára ment férjhez és itt fejtette ki irodalmi munkásságát. Művei: *Tavaszi áradás* (líra Kassa 1926), *Valaminek a végén* (líra Kassa 1929), *Péter* (ifj. regény Budapest 1933), *Csillag és kenyér* (líra 1936).

Sáfáry László, a legfiatalabb költőnemzedék tagja, Simon Andor modorán merész szociális költészetet vall. Nyugatosan impresszionista, friss színekkel, erős naturálizmussal, formai szabadossággal.

1912-ben született Munkácson. Tanulmányait Budapesten végezte, ahol 1933-ban Kórus címmel rövidéletű expresszionista folyóiratot indított, újabban népszínpadi tanulmányokat folytat. Művei: *Lendület* (Munkács 1931), *Verhovina* (Munkács 1935).

A forradalmi költők

A kisebbségi forradalmi líra elképzelt, romantikus proletár-szemléletből született. Az idetartozó költők a fizikai dolgozók egyoldalu társadalomszemléletének lírai tükrét adják. Az általános nemzetközi magatartás alól, csak a nyomorba döntött kisebbségi falu világából származó népi lírikusok *(Morvay* Gyula, *Sellyei* József) és a felvidéki líra neokatolikus kisebbségi forradalmárja *Kossányi* József képeznek kivételt. Idesoroljuk *Forbát* Imrét, *Földes* Sándort, *Reininger* Józsefet, *Kazsimir* Károlyt, *Prerau* Margotot és az említett *Morvay* Gyulát, *Sellyei* Józsefet és *Kossányi* Józsefet.

Forbát Imre az emigráns irodalom alkonyán jelentkezett túlfűtött szélsőséges lírával, melynek irányított jellegét művészi törekvéseivel nem tudta összeegyeztetni. További fejlődésében enyhül a költő forradalmi lázongása, színei festőibbek, hangja nyugodtabb, de utolsó kötete újra a kollektív lírikusé, aki mindenütt a szociális nyomor képeit látja és hadat üzen a polgári műveltség szépségeinek. Verstechnikája különleges költői tehetségről ad számot. Szeszélyes lírikus, kész széttörni a legtökéletesebb formát, ha túláradó érzelmei így kívánják, viszont hajlandó a legszenvedélyesebb osztálylírát is szonettformába rendezni. Csalódott költő. Lélektani törése kétségtelen, a költői küldetésről homályos képzetei vannak. Versformája szonett és szabadvers, nyelve széles skálájú irodalmi nyelv, amit gyakran lerontanak művészietlen kitételei.

1898-ban született Bökönyén. Orvosi tanulmányait Prágában végezte, majd fogorvos lett Mährisch Ostrauban. Művei: *Versek* (Bécs 1922), *Vándordal* (Érsekújvár 1923), *Favágók* (Pozsony 1930).

Földes Sándor a háborutól és forradalmaktól megtépett fáradt költő mezében lép közönsége elé és lázadó lírája évtizedes fejlődés után tompított hangulati költészetté kristályosodik. Első két kötetében fogalmi és érzelmi zűrzavar uralkodik, a versek írója súlyos eszmei és erkölcsi gátlásokkal küzd, melyektől legújabban verseiben sem mentesül egészen. Rímelésről Földesnél nem beszélhetünk. Lírája versformába tördelt próza.

Komáromi szocialista költő és ujságíró. Művei: *Emberország* (Komárom 1922), *Tömeg* (Komárom 1923), *Én öltelek meg?* (színi jelenetek Komárom 1926), *Némák indulója* (Komárom 1935).

Morvay Gyula a kisebbségi zsellérség költője versben és prózában a felvidéki magyar falu elfojtott sorsát szemlélteti, mely ellen forradalmi erővel lázad. Lírája kortünete az elsikkadó kisebbségi parasztsorsnak. Figyelemreméltó sajátos jelenség, tagadhatatlan költői érzékkel, formakészséggel.

1905-ben született Pereden. Tardoskeddi tanító, költő és regényíró.

Művei: *Forróra fülledt a talaj* (Pozsony 1930), *Magamig ért a sor* (Pozsony 1933), *Új holnap felé* (líra évsz. nélk.), *Emberek a majorban* (regény Pozsony 1936).

A szakszervezeti líra propagandaköltői *Reininger* József *(Hozsanna ember* Pozsony 1929), *Kazsimir* Károly (Uj tüzek Kassa 1933) és *Prerau* Margot (Versek évsz. nélk.). Irányzatos költészetüktől távol áll *Sellyei* József, a felvidéki prózában jólismert vágsellyei parasztíró, aki egyetlen verskötetében közvetlen szociális lírikusnak mutatkozik. (Farsang legénye Vágsellye 1934).

Szabadossága idesorolja, de művészi hite és kifejezésmódja különállást biztosít a szélsőséges forradalmi líra legeredetibb képviselőjének, *Szabó* Bélának. Szabó szomorú költő, magános, szeretetrevágyó ember. Szociális indulata is borongós keserűség, drámai kitörésekkel. Nem igér semmit, sőt a tárgyi pozitivumokat is tagadja, szkepszis lesz úrrá költészetén, de dekadenciájában is művészi és kifejező, akiről nem tudjuk, nem lesz-e késői meglepetése a felvidéki magyar lírának. Verselése ezidőszerint még sok kívánnivalót hagy maga után. Szóképeiben sok a mesterkélt vonás, de a kifejezések mélyén művészi meglátások érnek. Szvatkó Szabó Béla kóbor lírájában kisebbségi Villon érkezését sejti. A költő még nem érdemelte ki ezt a tisztességet, de kétségtelen, hogy különös lírai fogalmazása új hangot, új motívumokat hozott a kisebbségi költészetbe.

Nagymihályi költő és regényíró. Művei: *Felszakadt gondolatok* (Nagymihály 1928), *Éhes vagyok* (Nagymihály 1931), *Pipacs* (évsz. nélk.), *Érett szegénység* (Nagymihály 1935), *Ezra elindul* (regény Pozsony 1935).

A forradalmi költők csoportjának nemzeti és keresztény képviselője a neokatolikus *Kossányi* József. Merészhangú, merőben új mondanivalóját két világ küszöbén énekli meg: a legmélyebbről érzett hazaszeretet és az Istenben való mélységes megnyugvás hitét egyaránt megtaláljuk lírájában. Élményi költészetet nyujt, melynek gyökerei a kifosztott kisebbségi magyar falu nyomorába nyúlnak vissza. Orvosa a magyar falu hangtalan halódásának. Emberi szava nem tud nyugodtan rezonálni az elébetáruló vérlázító képekre. Ide forradalmi hang kell, a lázadó költő igazságot követelő szózata. Ezért lesz Kossányi keresztény forradalmár, a megoldást követelő, elnyomott népcsoport szociális kiáltásának vádoló visszhangja. A magyarságszemlélet lírai vonalán érkezik el a pusztuló magyar faluhoz. A forgatagba hullott világ lázas körképében (Krízisek éjszakáit élik a lelkek), az emberiséget átható gyötrő bizonytalanságban a költő hangja lelkiismeretté válik, (Láttam a világot) és meghirdeti a magyar glóbusz négy tája felé a kisebbségi falu megmentésének kötelességét (Éjféli kiáltás). Ez Kossányi József magyar kisebbségi forradalma, költői életprogramja. Látnoki szeme sallang nélkül állítja a magyarság elé a falvak költői szociográfiáját. Megdöbbenünk

klasszikus tömörségű helyzetképein, meglátásain, tisztult, korszerű radikalizmusán. Nagy reménysége a költő a felvidéki lírának. Néhol még mesterkéltnek hangzik egy-egy szóképe, túlzottnak egy meglátása, egészében mégis tudatos és egészséges szociális líra ez, melyben a paraszti sorsok végzetes harca és a küldetéses emberi élet vágya nyilvánul meg. Szociális költészetében szabad verset, elmélkedő lírájában kötött formát használ, mindkettőt művészi erővel. Kossányi a szociális nemzeti költészet első megrázó hatásu bejelentője a felvidéki magyar költészetben.

1908-ban született Komáromban. Szentpéteri, majd komáromi tanító és költő. Művei: *Máglyák* (Komárom 1929), *Éjféli kiáltás* (Komárom 1933).

Az epika

A felvidéki magyar irodalomnak nincs epikai hagyománya. Ebből következik, hogy a háborúelőtti prózai kezdeményezések épúgy nélkülözték a művészi és szellemi színvonalat, mint a békeidők szalonköltészete. Ez a laikus irodalom még indulási alapot sem nyujtott a tehetségek számára, egészében jelentéktelenül szórványos. Néha ugyan betör egy-egy kivételes tehetség a fővárosi irodalomba, de Mikszáth példájára el is vész a házi irodalom számára, mellyel kapcsolatai megszakadnak. Írók és kiadók, epikai és történelmi hagyomány nélkül indultak a kisebbségi sorsba. A felvidéki magyar próza két évtizede alatt sem tudott kibontakozni, s ahogy nem született meg az idegen uralmat felmérő Kisebbségi Regény, épúgy nem formálódott ki a felvidéki próza sajátos arca, külön egyénisége.

A kisebbségi próza a legújabb időkig öncélú kísérlet, műkedvelő jelleggel, kevés maradandó értékű írással. Fejlődése nem egyenletes, hiányzanak az átfogó nagy tehetségek, hiányzik a népi erő, a területi tudat. Általános tünet, hogy az írók sorsuktól távoleső kérdéseket dolgoznak fel. Egyetemes társadalmi problémák, szociális világáramlatok kötik le figyelmüket, népcsoportjuk iránt csak elvétve mutatják ki az összetartozandóság érzését.

Ezért nem is lehet párhuzamot vonni a külön történelmi hagyomány és népnyelv televényéből gazdaggá nőtt erdélyi magyar irodalommal, mely ugyanez idő alatt a magyar szellemi élet első vonalába küzdötte fel magát. A felvidéki írók világosan látják a két külön kisebbségi műveltség alakulását és maguk is rámutatnak azokra a megkülönböztető vonásokra, melyek a két prózairodalom természetét meghatározzák. «A szlovenszkói írók előadásai derültek, külsőleg is idealizálók – olvassuk 1928 tavaszán a Prágai Magyar Hirlapban –, az erdélyiek írásai tele vannak balladai homállyal

és expresszionista stilizálással. Nálunk nagy szerepet játszik a dekoratív elem, mely a mesealkotásba túl sok egyénieskedést visz. Az erdélyiek a dekoráció helyett a szerkezetben erősek, szeretik a sötét színeket, a diszharmóniát. A mi multbanéző adomázó epikai nyugalmunkkal és derűnkkel szemben az erdélyi írókban tragikai feszültséget és dinamikát találunk. A mi íróink embertípusokat rajzolnak, az erdélyiek majdnem mindig székelytípusokat.» A felszínes jellemzéshez hozzátehetjük, hogy az erdélyi irodalom a népiség jegyében indul és oda tér vissza, a felvidéki magyar próza csak időnként foglalkozik a néppel, lényegében városi kinövésű kispolgár irodalom, melyből egyesek európai, mások naturalista, megint mások propaganda irodalmat igyekeztek kialakítani az elmult húsz év folyamán.

Egységes vezetés híján csoportokra tagozódtak az írók. A konzervatívek előtt az anyaországi irodalom volt az irányadó. A magukat haladóknak nevező irodalmárok a bécsi emigránsgárdát fogadták el értékmérőül. Kezdetben rengeteg a selejtes. Az írás hisztériája megszállja a felvidéki kisvárost, sehol ennyi mesterember és laikus, mint 1924 és 30 között a Felvidéken. Irányokra hullik szét a kezdő gárda, mindenki újat, meglepőt, olykor excentrikusat akar adni, vagy szembekerülve a szélsőségekkel, elbástyázza magát a nemzeti konzervativizmus szűk korlátjai között. A vajudó európai szellem minden fázisát megleljük a legnyugatibb magyar őrhely másfélévtizedes külön prózai fejlődésében, anélkül, hogy a különféle irányok kitermelnék a regényírás valódi formáit. A harmincas évek kritikai tisztító hulláma megrostálja ezt a vegyes halmazállapotú gárdát, mely a kezdet éveiben a felvidéki regényírók és elbeszélők rétegét jelenti. Az idősebb nemzedék mögé felcsatlakozik a kisebbségi konzervatívek csoportja, az emigráns írók mögött a mérsékelten haladó szociális írók tünnek fel s a két tábort olykor összeköti a felvidéki humanista írók csoportja.

A felvidéki epika forr, kibontakozási vonala nehezen határozható meg. Lehet, hogy visszafordul az anyaországi irodalom szemléletéhez, épúgy lehetséges, hogy kialakítja sajátos területi arculatát, bár erre a visszatérés után sokkal kevesebb lehetőség mutatkozik, mint a kisebbségi sorsban. Ha létalapjait visszanyeri, humanista területi műveltség sarjad belőle, a felvidékiség prózai kifejezése.

Konzervatív nemzeti írók

A kisebbségi írók első csoportját a konzervatív nemzeti írók alkotják. Nem voltak hivatásos szellemi emberek, szépirodalmi tevékenységüket az új történelmi helyzet váltotta ki belőlük. Írásaikban a magyar mult, a klasszi-

kus hagyományok szelleme él a felvidéki kisváros helyzetképeiben. Ilyenek: *Jankovics* Marcell, *Alapy* Gyula, *Dienes* Adorján, *Rácz* Pál, *Sziklay* Ferenc, *Toma* István, *Mondy* Miklós, *Madame sans Gêne*, *Péchyné*, *Bartóky* Erzsébet, *Tichy* Kálmán, *Zerdahelyi* József, *Földes* György, *Farkas* István, *Ozorai* József és *Szmrecsányi* Géza.

A felvidéki kultúrpolitika «old great man»-je, *Jankovics* Marcell a kisebbségi sors első hónapjaiban Álmatlan éjszakák címmel elbeszéléssorozatot írt a Tavasz-ban. A később könyvalakban is kiadott novelláskötet mélyen érző művészlélek alanyi vallomásait mondja el. A polihisztor Jankovics, aki 1922–28 között az Új Aurora-almanach társszerkesztője és közel két évtizedig a Toldy-kör elnöke, továbbra is kitart a szubjektív írásmodornál, lírai hangulatok prózai keretben való feloldásánál. Ilyen jellegű az Udvari bolond (1926) és a Magyar Porszemek (1928) című novelláskötetei, melyekből a külföldet járt ember tudatos európaisága és a nemzetéért aggódó író forró hazafiassága szólal meg. Utolsó két kötetét: Hangok a távolból (1935) és Húsz év Pozsonyban (1939) is ez az alaptónus jellemzi. Előbbiben útiemlékek csiszolt gyüjteményét mondja el a képzett elbeszélő modorán, utóbbi hangulatos egyéni beszámoló a húszéves kisebbségi sorsról, melyet a maga világának zárt keretei között vészelt át. Benedek Marcell a felvidéki próza legjobb elbeszélőjének tartja Jankovicsot. Valóban vérbeli elbeszélő, a maga szemével látott esztétikai világ formaművésze, aki jól gördülő stílusa, tapasztalati bölcsessége mellett sem elemez és nem néz az új sorsban született áramlatok mélyére, hanem a gentry-ideológia szemszögéből érzelmi gesztussal, megjegyzés nélkül hagyja a kisebbségi életforma fejlődését.

Alapy Gyula, a kiváló komáromi monográfus történelmi elbeszéléseket ír egyetlen novellás kötetében (Magyar dicsőség 1928). Elbeszélései a felvidéki mult történelmi pillanatait ábrázolják Jókai hatás alatt, történelmi ízzel és alapossággal, de minden különösebb irodalmi érték nélkül.

Komáromban született 1872-ben. Budapesten bölcseleti doktorátust szerzett, Komárom vármegye főlevéltárosa és könyvtárnoka lett. A Jókai egyesület elnöke, publicista és író, a Nemzeti Kultúra tudományos szemle alapítója. 1936-ban halt meg Komáromban. Művei: *Költemények* (1885), *Asszonyok* (1897), *Gyulai Rudolf élete és működése* (tanulmány 1907), *Komárom megye és az utolsó nemesi fölkelés* (tan. 1910), *Kultsár István* (tan. 1911), *Bűbájosok és boszorkányok Komárom megyében* (tan. 1911), *Komárom megye levéltárának középkori levelei* (tan. 1917), *Az illetőség jogvitája* (1924), *Jókai emlékkönyv* (1925), *A szülőföld Jókai regényeiben* (1925), *A Jókai-egyesület 15 éve* (1926), *Kultsár István és könyvtára* (tan. 1928), *A hazajáró lélek* (színmű 1925), *Magyar dicsőség* (elb. 1928).

Dienes Adorján helytörténeti elbeszélésgyüjteményt hozott össze *Regélő*

romok című monográfiájában, mely a felvidéki várak történelmének és mondáinak első irodalmi összefoglalása. Egyéb írásai közül említést érdemel a *Végrendelet húgom számára* közvetlen hangjával, a *Dani bácsi esetei* elbeszélésgyüjtemény jóízű népi humorával.

1872-ben született Nagykövesden. Pápai kamarás, plébános és író. Művei: *Törekvések* (évsz. nélk.), *Nagykövesd százéves temploma* (évsz. nélk.), *Végrendelet húgom számára* (elb.), *Dani bácsi esetei* (elb.), *Regélő romok* (1934).

Rácz Pál, a kisebbségi irodalom egyik legjobb novellaírója első elbeszéléskötetét 1921-ben adta ki Rongyszedő és más elbeszélések címmel. Ezekből a genreképekből nőtt ki a Furcsa emberek című újabb novelláskötet, mely az élet alulmaradottait mutatja be gorkiji keretben, naturalista erővel. Mint regényíró három jelentős regényt írt. Az első: *A könyvnyitó asszony* ötletregény, a második: *A szomorú ember* lélektani korrajz, a gentry és vármegyei hivatalnokosztály elemzése, széthulló, egységnélküli valószínűtlen történet keretében. A harmadik regény: *Hangyaboly*, mint kisebbségi regénykísérlet érdemel említést. Három fiatal lélek szerelmi történetének rajzában rámutat a kisebbségi sors tűrhetetlen szenvedéseire. Hősében a kisebbségi íróban elnagyolt literary Böjthe Jánost ad, akit reménytelen szerelem köt Annához, az elszegényedett törzsökös magyar család utolsó sarjához. A falu őserejével és indulataival áll közéjük Márton, az író barátja, aki elhódítja tőle Annát. Megrázóan egyszerű Rácz mondanivalója, mégis összesűrítette benne a kisebbségi helyzet tragikumát, az elzuhanó falut, a kisebbségi író számkivetettségét, a feltörekvő kíméletlen többségi rétegek jellemrajzát.

Rácz Pál írásaira korán felfigyelt a kisebbségi társadalom. A Furcsa emberek drámaiságát megjelenésekor eseménynek tartották, a Szomorú emberről kritikusai kijelentik, hogy élet és hitvallás. Az író legjellemzőbb vonása a megszokottól eltérő rendkívüli élmények, különös emberi sajátságok keresése. Innen van, hogy ennek a törekvésnek és a minden írásában felbukkanó ötletszerűségnek gyakran alárendeli a szerkezetet. Jellemzéseiben külső indítékokra támaszkodik, történeteiben sok a felesleges bonyodalom. Mint elbeszélő a műfaj egyik leghivatottabb művelője a felvidéki prózában.

1888-ban született Munkácson. Tanulmányait itt és Szatmáron végezte. Polgári iskolai tanár, publicista és regényíró lett. Ungváron él, a Kárpáti Magyar Hirlap szerkesztője. Művei: *Bereg vármegye földrajza és történelme* (1910), *A rongyszedő* (Ungvár 1921), *Furcsa emberek* (Ungvár 1924), *A könyvnyitó asszony* (Berlin 1926), *A szomorú ember* (Kassa 1928). *Hangyaboly* (Arad 1934), *A bányarém* (Kolozsvár 1933), *A gép* (Prága 1934).

Sziklay Ferenc egyike a kisebbségi irodalom legkiválóbb kultúrpolitikusainak. Mint a szövetkezett ellenzéki pártok kultúrreferense nagyszabásu öntudatosító munkát fejtett ki a megszállás alatt. Vidéki ismeretterjesztő és

tudományos előadásainak száma megközelíti a kétszázat s a kassai Kazinczy Társaság kulturális és kiadói eredménye is nagyrészt az ő nevéhez fűződnek.

Irodalomtörténeti munkákkal kezdte írói pályafutását. (A magyar tragédia fejlődése, Arany János magyar verselése stb.). Első hosszabb elbeszélő műve az Alhambra, háborus szerelmi történet a Tavasz hasábjain jelent meg 1920-ban. Első igazi regénye a Hangzatka (1924) a felvidéki magyar irodalom időrendben kiadott első regénye, Csermák Antal a híres magyar zeneszerző és hegedűművész tragikus szerelmét mondja el. A virtuóz jelleme nincs teljesen kielemezve, a regény végkifejlése pedig kissé elsietettnek tűnik. Ez a körülmény azonban nem bontja meg az első felvidéki regény egységét, mely sokoldaluan megvilágítva kitünő korrajzi környezetben állítja az olvasó elé a magyarrá fejlődő híres művészt. A Hangzatkát a Fekete ember (1926) című ifjúsági regény követte, ezt az író első utópista regénye A világ ura (1929), mely Flammarion A világ vége című regényére emlékeztet. 1932-ben jelent meg A jöttment című társadalmi regénye, melyben egy fiatal tanár-ember két iskolai évének történetében a világégés kapujában álló felvidéki város életét ábrázolta.

Kövy Ernő fiatal helyettes-tanárt első állomáshelyén, az országos vidéki gimnáziumban sorozatos csalódások érik. Csalódik tanártársaiban, akik nem állanak hivatásuk magaslatán, szellemi törekvéseit ismételten elgáncsoló igazgatójában és a kisváros középosztályában, mely elzárkózik előle. A kevesek közül akiket megkedvel, hárman jutnak el érzésvilágáig: Brodszky festőművész, akivel őszinte barátságot köt, Csurilláné, akit gyorsan hamvadó érzéki fellángolással megszeret és Welden Tilla, a pozsonyi polgárlány, akit a körülmények elszakítanak tőle. A két iskolaév elszáll a fiatal tanár felett, akit rendes tanári képesítéssel az ország másik felébe helyeznek át.

Ennyi történik csupán Sziklay regényében, de nem is ezen van a hangsúly, hanem a korképen, melyben a szerző a háboruelőtti felvidéki társadalom felszínalatti faji küzdelmét világította meg: a mileneumi ábrándos magyarság és a feltörekvő titkos pánszlávizmus harcát. A regény hőse azzal a lesujtó tudattal távozik az ország átellenes vidékére, hogy a magyarság nem akar tudomást venni a léte ellen irányuló maffiáról s ezen a ponton A jöttment alapgondolata találkozik az Elnémult harangok-éval, melyre a regény egyik hőse is hivatkozik. A Jöttment cselekménye minden szálával a főhős köré fonódik, eleven, egyenletes és fordulatos. Jellemrajzai meglepően mélyek, a tragikuma felé rohanó kort pártatlan művészieséggel és emberismerettel örökítette meg. Ez az író legsikerültebb elbeszélő műve, mely reális emberábrázolásával, kerek szerkezetével, esztétikai finomságaival és választékos nyelvével új fejezetet nyit Sziklay Ferenc prózai kibontakozásának útján.

Az író a kisebbségi sorsban még egy fantáziaregényt alkotott Hová?

címmel, mely a gépkorszak igájába hajló ember perszíflázsa és a természethez megtérő lélek dícsérete. Bátor vallomás a szeretet és a szellem örök jogaiért, a kettő találkozásában az örök Harmóniáért, amit az író az élet lényegének tart.

Sziklay Ferenc regényírói fejlődése fokról-fokra emelkedő egyenletes pálya. Ami a Hangzatkában még csak külsőség, A világ urában már motívummá válik, hogy a Jöttment-ben már lelkiséget fejezzen ki, mely az utolsó regény elképzelt világát áthatja. Regényei magukon viselik a kisebbségi regényirodalom lassu erjedésének minden jelét. A Hangzatka még memoár-írás. A fekete emberben a történelem felé fordul, innen az utópiák terére siklik képzelete, hogy társadalmi regényének rajzában szembenézzen az új élettel. Nyelve tiszta magyar irodalmi nyelv, jellemei a szellem világában születtek meg és sokoldalúan vannak kiképezve. A gondolat és a forma-még vívják harcukat a regényekben, melyeknek szellemi szintjén már kibontakozott az író szellemi álláspontja.

1883-ban született Aranyidán. Tanulmányait Kassán és Kolozsvárott végezte. Tanár, majd 1920-ban hírlapíró lett, az Esti Ujság politikai napilap szerkesztője, majd 1922-ben a szövetkezett ellenzéki magyar pártok kultúrreferense, a kassai Kazinczy Társaság szellemi irányítója. Művei: *A magyar tragédia fejlődése* (Kolozsvár 1906), *János vitéz és Toldy* (1912), *Arany János magyar verselése* (Fehértemplom 1912), *A császár bora* (Fehértemplom 1912), *Alhambra* (Pozsony 1920), *Hangzatka* (Berlin 1924), *A fekete ember* (Berlin 1925), *A világ ura* (Kassa 1929), *A jöttment* (Kassa 1932), *Hová?* (Kassa 1924), *Kassa* (városkép, Kassa 1938).

Bellyei kéziratos irodalomtörténetében korszerűtlen katolikusoknak tartja Toma Istvánt és Mondy Miklóst. *Toma* István 1925-ben adta ki Kálváriázók című elbeszéléskötetét, melyet 1928-ban Ha a köd eloszlik című kis regénye követett. Fordulatos, lebilincselő, elbeszélő művei át vannak szőve a katolicizmus etikájával, mindent ennek mérlegén értékel és regisztrál.

Katolikus egyházi író. 1911 és 1915 között az Élet irodalmi és nyomdai r.-t. egyik vezetője. A prevrat után jött a Felvidékre, ahol élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki. Művei: *Kálváriázók* (Berlin 1925), *Ha a köd eloszlik* (Kassa 1928).

Mondy Miklós a kisebbségi irodalom pap-írója még vallásosabb és elmélyülőbb, mint Toma István. Írásaiban sok szószéki pátoszt és hitbuzgalmi jelleget érzünk, mely elbeszéléseinek szerkezetét megtöri. A kisebbségi sors alkonyán megírta a Ruténföld adomáit: Beszélnek a Kárpátok című elbeszéléskötetében.

Fancsikai görögkatolikus plébános, az Új Szív és a Kárpáti Figyelő folyóiratok volt szerkesztője. Művei: *Krisztussal Krisztusért* (1927), *Beszélnek a Kárpátok* (Ungvár 1937).

A nemzeti konzervatívek gárdájához két asszonyíró tartozik. *Szkalosné* Járossy Erzsébet, írónevén *Madame Sans Gêne,* a Felvidék korán eltávozott kisebbségi George Sandja és *Péchyné* Bartóky Erzsébet, a Nagyasszony című folyóirat szerkesztője. Madame Sans Gêne egyetlen regénye Nélkületek? címmel 1924-ben jelent meg az írónő pátriájában, Rozsnyón. Feminista szellemben megírt kisvárosi történet, ügyes jellemrajzokkal. P. Bartóky Erzsébet Élethajó utasai (1927) című finom női írásával hagyott nyomot a kisebbségi prózán.

Tichy Kálmán rozsnyói múzeumigazgató inkább tudományos irodalommal foglalkozik, mint elbeszélő kisigényü. Feldolgozta a vezetése alatt álló rozsnyói levéltár adatait és azokat értékes monográfiákban közreadta (Mikulik József hagyatéka). Befejezte Tichy Gyula Mars rabjai című fantázia regényét. Önálló novellakötete Négy évszak címmel jelent meg.

Zerdahelyi József a legeredetibb felvidéki novellista, népi elbeszéléseinek első gyüjteményét 1934-ben adta ki: Egy tőnek három fakadása címmel. Az egy tő a gömöri föld, melyről a paraszt, a pásztor és az úriember szaván nyilatkozik. Írásai nemcsak novellák, hanem dinamikus drámai életképek, melyekben ősenergiák, csiszolatlan népi ösztönök szabadulnak fel. *Neubauer* Pál szerint nincsenek is témái, mert minden témája ami természet, ember és föld. A népi jellegű irodalmi nyelv első bátorhangu megszólaltatója felvidéki tájon.

1888-ban született Liptózsáron. Kisebbségi politikus, publicista és író, családi nevén Szent-Ivány József, a Szentiváni Kúriák szervezője. Népi novelláira a Nyugat is felfigyelt. Műve: *Egy tőnek három fakadása* (Tornalja 1934).

Földes György a szórványaiban fennmaradt felvidéki történelmi hagyomány regényírója. Mindkét művében ennek a hagyománynak felkutatása, megmutatása a vezérlő szempont s ez teljes mértékben is sikerül a kiváló elbeszélőnek. Kukkónia lelke című csallóközi elbeszéléseiben az itteni nép szokásait, a róluk szóló mondákat, háborús történeteiket és adomáikat mondja el. Bocskay angyalkái című történelmi regényében a pusztuló felvidéki, végvári hajduság korképét adja egy bájos szerelmi történet keretében. Az író történelmi nyelve és leíró modora a felvidéki magyar irodalomban egyedülálló. Ép ily jelentős kortörténeti érzéke is. Jellemrajzai teljeseknek mondhatók.

Nyugalmazott csallóközi árvaszéki ülnök, a Tátra folyóirat volt szerkesztője. Művei: *Kukkónia lelke* (Kassa 1932), *Bocskay angyalkái* (Budapest 1935).

Farkas István mint novellista, regényíró, műfordító és népszínműíró érdemel említést. Lelkek feltámadása című regénye eredeti meglátásokkal átszőtt területi helyzetkép. Szlovák prózai antológiája figyelemreméltó.

1889-ben született Túrócszentmártonban. Polgári iskolai tanár, író és szerkesztő. Művei: *Tizenhétben* (Kassa, 1925), *Lelkek feltámadása* (Kassa, 1926), *Majális* (Ipolyság, 1928), *Szlovák prózai antológia* (Ipolyság, 1926), *Csodálatos vakáció* (Prága, 1932).

A nemzeti konzervatívek írógárdájához tartozik még *Ozorai* József volt érsekujvári ügyvéd Kuruc ősök című kétkötetes történelmi regényével (1928) és *Szmrecsányi* Géza kassai ügyvéd, aki Dobry luft (Jó levegő) címen vidám történeteket mond el, mikszáthi modorban az elmult sárosi világról.

Kisebbségi konzervativek

Mialatt a felvidéki szellemélet előterében az emigránsok és dilettánsok harca folyik, megjelenik az első kisebbségi nemzedék, mely ugyanazzal az elvhűséggel vállalja az új helyzetet, mint a háború előtti írók csoportja, de specifikus, megkülönböztető jelük, hogy kifejezetten *kisebbségiek* s ezt minden alkotásukban kidomborítják. Ide tartoznak: *Szombathy* Viktor, *Marék* Antal, *N. Jaczkó* Olga, *Schalkház* Sára, *Vécsey* Zoltán és a felvidéki irodalom egyik rangelsője, *Darkó* István.

Szombathy Viktor mint ifjúsági író mutatkozott be, majd lírába csapott, végül népi irányt követve kiadja *Én kedves népem* című elbeszélés-kötetét. A palóc tájszólásban írt törülmetszett népi novellák az idegen világban katonáskodó parasztlegények sorsáról számolnak be, a kisebbségi tudat és a sokszínűen patakzó népi humor hangján. Folytatásos regényein kívül *Zöld hegyek balladája* címen regény terjedelmű elbeszélést írt a felvidéki kisváros világáról, ahonnan a hazatérő filmcézár, regényének naiv hőse rezignáltan távozik.

Szombathy vérbeli elbeszélő. Leírásaiban még sok a riportelem, de kifejezőmódjában szín, nyelvében a tiszta népiség értékállománya. Leíró-művészete elbeszéléseiben új utat jelzett a felvidéki próza elé. Nagyobb-szabású regényszerkezetet nehezen tudna kitölteni novella cselekményeivel. Stílusában ezért igen sok a mozaikszerű, mely történeteinek folyamatosságát és szerkezetét gyakran megbontja.

1902-ben született Rimaszombaton. A Magyar Írás volt szerkesztője, a *Szemke* főtitkára, novellista és regényíró. Művei: *Mikulics szárazon és vízen* (1926), *Czirók Pista kalandor lesz* (1927), *Ezüstantenna* (R.-Szombat, 1928), *Én kedves népem* (Kassa, 1931), *Zöld hegyek balladája* (Budapest, 1935), *Különös olasz nyár* (1927), *Fabriczy Félix* (1937).

Marék Antal mint novellista mutatkozott be. *Emberek az óceánon*

című elbeszéléskötetében lélektani tárgyakat dolgoz fel a kezdő író modorán. *Vihar a galambház felett* kisregénye már a regényíró alkotása. Az egy szálból szőtt cselekmény egy pusztuló kúria három ifjú életének sorsát mondja el, akik sorozatos csalódások után elsorvadnak falusi magányukban. A tárgy és feldolgozása erősen biedermeier jellegű, sok naivítással, laza szerkezettel.

A szerző főműve a *Zsákutca* című társadalmi regény, mely egy kúnsági földbirtokos és egy özvegy fiatalasszony szerelméről szól.

Galambos József földbirtokos boldogan él ifjú asszonyával, Olgával. Meglátogatják a kúnsági puszta urát, Nyiri Ferencet, annak tiszasülyi kastélyában. A találkozás végzetes Olgára és Nyirire egyaránt, mert egymásba szeretnek. Galambos hirtelen meghal, Olga a vidéki kisvárosba költözik, ahol elvonultan él. Hosszas lelkitusa után viharos éjszakán kihajt Nyirihez, aki rajongó szeretettel fogadja. Az első hetek szépsége után azonban Olga kénytelen felismerni a szeretett férfi álarca mögött az oligarchát, aki visszaél a zsellérség helyzetével. Az asszony rádöbben elhibázott életére és mivel többé nem térhet vissza a kisvárosba, öngyilkosságot követ el a tűzvész éjszakáján, melyet egy elkeseredett zsellér bosszúja idéz elő.

«Zsákutcában» élnek a hősök, Nyiri és Olga. Vágyuk az elért cél kapujában törik össze: a zsákutca falán. Az író lélektani módszerekkel kiséri nyomon az érzelmi viharzást, mely egymásnak adja és elválasztja a hősöket. Marék nem mutat rá élesebben a történet társadalmi hátterére, mely ott örvénylik a szociális érzésű csupaszív asszony és a maga útját járó földesúr között, aki a természeti adottságokkal elhatárolt tanyavilágban megállítani látszik az Időt. Az író célja elsősorban lélektani regény és nem társadalmi korkép. Ez a törekvés nyilvánul meg a sokoldaluan kiképzett, jól megmotivált alakokon, akiknek összecsapása állandó feszültségben tartja a a cselekményt. Marék írói pályafutásában jelentős szerepet játszik a Zsákutca. A felvidéki kisváros elszármazott írója új televénybe kerül, új problémakörbe, mely élménnyé formálja a kisebbségi szociális tudatot. A történet menetét helyenként még gátolják a stílusban mutatkozó egyenetlenségek, felesleges mellékesemények és a kiforratlan prózai nyelv. Kivált ez utóbbinak letisztulásától függ Marék regényírói kibontakozása.

Losonci, majd pestvidéki orvos, író és publicista. Művei: *Emberek az óceánon* (Losonc, 1927), *Vihar a galambház felett* (Losonc, 1927), *Zsákutca* (Pozsony, 1933).

N. Jaczkó Olga, tarnai görög katolikus papné finomveretű írásokkal jelentkezett a kisebbségi irodalom indulásakor. Azóta keveset hallat magáról. Elbeszélést, lírát és egy kisregényt írt. A novellista Jaczkó Olgát *Csendes mederben* (1924) című kötetének elbeszéléseiből ismerjük meg. Az asszonyi sors legmélyebb problémáit tárja fel bennük: a szerelmes, lemondó, elha-

gyott, emlékező asszony és a maga életén felülemelkedő Anya romantikus, helyzetképeiben. A *Virágzó cseresznyék* novelláiban a magyar falu tiszta hangulatait is megszólaltatja. (Téli esték), regénykísérlete, az *Ispilángi rózsa* (1926) egyszerű szerelmi történet elmosódott alakokkal, érdekes miliő-rajzzal.

Schalkház Sára *Fekete furulya* címen adta ki egyetlen elbeszélésköte-tét. Novellái a mese és történet határán mozognak, szociális színezetűek. Újabb írásaiban a katolikum világszemléletét tükrözi.

1889-ben született Kassán, szociális nővér és írónő. Műve: *Fekete furulya* (Kassa, 1926).

Vécsey Zoltán publicista és regényíró. Széleskörű tudományos fel-készültséggel rendelkező intellektus, kiváló stiliszta, a leíró formának való-ságos polihisztora. Foglalkozik politikai tanulmánnyal *(Új Európa)* önélet-rajz regénnyel *(János pap)* riportregénnyel *(A síró város)* és képességéhez méltatlan bűnügyi regényekkel *(Pater Laurentius titka)* is.

Életének főműve *A síró város,* melyben az államfordulattal összeomló, kisebbségivé váló magyar város tragikumát írta meg, felvidéki írónál szokat-lan politikai őszinteséggel és merészséggel. Művét annakidején elkobozták.

Vécsey nem kimondottan kisebbségi író, az új életforma csak regé-nyes külsőségeiben érdekelte. Sokat foglalkozik önmagával, így *János pap* című regénye jellegzetes Ich-roman, széthulló szerkezettel, túlzott meglátá-sokkal. Belőle válhatott volna a felvidéki magyar kisebbség egyik vezető politikai közírója, ha kisebbségi területen folytatja az *Új Európa* gondolati tömörségével megkezdett utat. Fővárosi talajon nem tudott kibontakozni.

Katolikus pap és gimn. tanár volt Kassán. Szerzetéből kilépve poli-tikai közíró és regényíró lett. Hosszú időn át a Prágai Magyar Hírlap mun-katársa. Művei: *János pap* (Kassa, 1925), *Pater Laurentius titka* (Prága, 1932), *A síró város* (Kassa, 1931). Politikai tanulmánya: *Új Európa* (Kassa, 1929).

Darkó István

«Finom és férfias székely feje nagy magyar bánatok és szép magyar szépségek kesergő tárháza. Különös ember Darkó, székely ember, széles simogatás, megtisztító bánat és könnyfakasztó jóság ömlik beszédéből. A kor szociális problámái finom művészi ruhában sodródnak műveiben, néma nagy szerelmek kísérteties emlékei mellett, mint komor felleg árnya mezei virág fölött.» Így jellemzi *Darkó* Istvánt 1925-ben a felvidéki irodalom másik nagy igérete: *Győry* Dezső. A szertelen, lírai jellemzés körvonalai-

ban adja Darkó írói elemzését. Győry helyesen mutat rá a szociális problémák és lelki szenvedélyek tudatalatti kapcsolatára, ezek mindenkor együtt járnak az író regényeiben. Darkó a két kisebbségből összetett felvidéki író lelkében már a Felvidékhez tartozik, de gondolkodásmódjában, képeiben, stílusában még mindig székely és ez az attitüd határozza meg epikájának különállását.

1902-ben született Szentendrén Budapest mellett, törzsökös székely családból. Tanulmányait Losoncon végezte. Később a Prágai Magyar Hírlap kassai szerkesztője lett. A Kazinczy Társaság keretében széleskörű munkásságot fejtett ki a felvidéki könyvkiadás és a Szemke érdekében, melynek keletfelvidéki, majd lévai titkára lett. A felszabaduláskor meghívták a kassai Rádió élére. Művei: *Két ember, egy árnyék* (Kassa, 1925), *Zuzmara* (Berlin, 1926), *A legnagyobb úr* (Kassa, 1927), *Szakadék* (Kassa, 1928), *Szép ötvöslegény, Ferde torony* (két kisregény, Kassa, 1929), *Égő csipkebokor* (Budapest, 1935), *Deszkaváros* (Kassa, 1938).

Első regénye a Zuzmara, mint az író mondja: regény az ifjúságról. Darkó mesteri kézzel ábrázolja a serdülő kor ingatag világát, melyben a legkülönbözőbb társadalmi rétegek tizenhatévesei eszmélnek az életre. Két ember, egy árnyék elbeszélésköteté két sikerült kisregénnyel folytatta, melyek inkább tartoznak az előbbi műfajba. A szép ötvöslegényben megtér a székely élményforráshoz. Szinte történelmi zamattal meséli Téglás Gábor kolozsvári magyar ötvöslegény szomorú sorsát. A másik kis regény Ferde torony címmel látott napvilágot. Nyugattól ittasult fiatal építész, Bencze Kelemen emeli a tornyot, melyet építése után szétrombol az izgága kispolgári tömeg.

Írói fejlődésének első fejezetét *Szakadék* című regénye jelenti, mely egy leépített katonatiszt tragikumát mondja el.

Béry Balogh Mihály, a terménykereskedővé lett egykori huszárfőhadnagy meglátogatja szülőfaluját. Itt kínos meglepetés éri. Legjobb barátja, Géza, menyaszonyában, Nyékhegyi Zsuzsiban felismeri egy régmult pesti éjszaka könnyűvérű hősnőjét. Géza halálosan szereti a lányt és Mihálynak nincs elég ereje a valóság feltárására, mert közben maga is beleszeret Zsuzsiba. Mihály iránt bizalmatlan kezd lenni a falu egy balul sikerült gazdasági kísérlete miatt. Nyékhegyi bankettet ad, melyen bejelenti lánya és Géza eljegyzését. Mihály feldultan távozik az estélyről és másnap titokban felkeresi Zsuzsit. A búcsúzást meglátja az öreg Nyékhegyi és Géza. Előbbi fegyvert ránt Baloghra és megsebzi. Mihály meghasonlottan hagyja el a falut s a határban leveti magát a robogó vonatról.

Akaratlanul is nemzedékregényt adott a Szakadékban Darkó. Az elsikkadt háborús nemzedék sorsát rajzolta meg, mely kifordított köntösben jelentkezik a prevratot követő évek társadalmi színpadán és nem tud beil-

leszkedni az új idők keretébe. Mihály foglalkozása épúgy lerí érzelmi habitusáról, mint az a megoldatlan vergődés, mely Nyékhegyi Zsuzsival szemben eltölti. A választott férfinak nincs elég lelki ereje ahhoz, hogy barátját boldogtalanná tegye, de a maga helyzetét sem tudja tisztázni a lánnyal szemben, annak határozatlansága miatt. Így Mihály tragikuma befejezett tény a váratlan találkozás pillanatától. Darkó lélektanisága mégis leköt. Mihály elvész, de bukásában magával rántja a történet összes főalakjait. Mihály öngyilkos, Géza boldogtalan lesz, Zsuzsi örökre elveszti az igazi szeretetet, Nyékházyt lánya Jánosz-arcúsága töri meg.

A felvetett kettős problémát, az elsikkadó középrétegek tragikumát és a hősöket mozgató különös szerelmi történetet megoldotta az író, szerkezetileg azonban jelentős kívánnivalókat hagy hátra a regény, mely teljesen a mellékesemények sodrára van építve.

A jellemzésben sokkal sikerültebb munkát végzett Darkó. Béry Balogh Mihály egyéniség. Vergődésében az elmult úri világ gesztusai lázonganak. A hős két társadalom határán jár anélkül, hogy egészen belekapcsolódnék a megváltozott élet forgatagába. Zsuzsi alakja nincs eléggé kielemezve. Hiányzik benne a maga sorsát irányítani akaró nő öntudata, mellyel elejét venné a sorozatos tragédiáknak. Az estélyen színt kellene vallania, ha valóban szereti Mihályt, mégsem teszi, mert nincs tisztában önmagával. Másnap azzal indokolja érzelmi ingadozását, hogy ismét Géza felé közeledik, amit nem tud elhitetni velünk az író, mert minden szavában Mihály iránt érzett szerelme mutatkozik meg. Jelleme kuszált, végleteken mozgó, ami a regény kifejlését is befolyásolja. Sorsát ez a habozás sodorja a tragikum felé s a mindjobban bonyolódó lelki válság, mely a hősnőt hatalmába keríti, kiváló lélektani lehetőségeket nyujt az írónak, melyeket az teljes mértékben kihasznál. A regény többi szereplője a tragikum szempontjából másodrendű.

A *Szakadék* elbeszélő nyelve széles lüktetésű, zamatos prózai nyelv, amit az időrendben utána megjelenő népi novellákban is tapasztalunk.

Kisebbségi sorsregénye, az *Égő csipkebokor* az idegen uralom alá került magyar falu elszegényedett földesurának történetét mondja el. Bódy Gyuri tüdejével pihen a tátrai szanatóriumban, ahonnan faluja hazahívja, hogy politikai vezetője legyen, de ő közben találkozik a miniszterrel, aki többségi pártcélokra szeretné felhasználni. Bódy tévedésből egy magyarul nem tudó gyülekezet előtt mondja el programmbeszédjét s ezzel dicstelen politikai pályafutása véget is ér, de megnyilik szíve övéi iránt és megérti az új történelmi helyzetben szükséges magatartás jelentőségét. A regény céltudatosan felépített egység, színdús leírásokkal, művészi helyzetképekkel, fordulatos meseszövéssel. Tárgya a nehézléptű kisebbségi sors, még egyszer megihleti az írót a *Deszkaváros* történetében. Az új történelmi helyzet valódi tükre, az igazi Kisebbségi Regény azonban Darkó tollából sem születik meg.

Darkó István legfőbb írói értéke *elbeszélő nyelve.* Szókincse, gondolatainak lüktetése, képeinek frissesége, történeteinek tiszta népi vonala olyan eredményeket jelentenek, melyek Tamás Mihály életerős, ízes naturálizmusa elé, a felvidéki magyar próza élére állítják. Jellemzésmódja előbb külsőséges, majd lélektani elemzés, kiváló leíró erővel. Meseszövése folyamatos, a jellemek indulataira épített. Természeti képei megkapnak merész színeikkel, a felvidéki tájra jellemző helyi színezettel. Ezen a ponton mérlegelnünk kell az írót a *területiség* szempontjából is. Darkó felvidékisége, népi öntudatból, nyelvi sajátságokból és képekből fakad, az író szervesen benne él a háború utáni felvidéki véralkatban.

A humanista írók

A nemzeti írók háború előtti és kisebbségi csoportja a magyarság eszményével foglalkozik, a felvidéki próza humanistái, reálisták és naturálisták vegyesen a kisebbségi sors lényegét a kialakuló új emberi tudatban határozzák meg. Érdeklődési körük szerint csoportosulnak *területi* humanistákra *(Tamás* Mihály, *Keller* Imre, *Juhász* Árpád és *Sándor* Imre) és az *európai* humánum képviselőire *(Neubauer* Pál *és Reményi* József).

Tamás Mihály a naturálizmus legkiválóbb felvidéki képviselője. Már első kötetével (Novelláskönyv) kiforrott írót jelez, aki lélektani erővel jeleniti meg elsikkadó kisemberek és bontakozó gyermeki életek sorsát (Szőke). Első kisregénye a *Tavaszi vallomás* voltaképpen szerelmi élmények novellagyüjteménye, a három tavaszi hónap hangulatában. A természet és a fiatalos érzelmek finom lelki egységét a *Szép Angéla háza* kulcsregény erőltetett naturálizmusa megtöri. A sokat vitatott történet, mely megjelenésekor társadalmi botrányt vont maga után, irodalmi vizsgálódásunk szempontjából nem jelentős, a vérszegény, elnagyolt történet nem tartozik Tamás Mihály regényírói eredményei közé.

Irodalmat és sikert jelent viszont a *Mirákulum* kisregény, melyben a fiatal pap és a magyar falu társadalmi harcát írta meg.

Bakos Bálint, a falu új papja összeütközésbe kerül a parasztsággal, mert földjeit nem akarja többé bérbe adni, mint elődje tette. Hiába törekszik ezután, hogy a nép lelkét maga felé irányítsa, az elfordult tőle s a pap üres templomban kénytelen misézni. A plébánián teherbe esik egy fiatal szolgáló, ezzel is a papot gyanúsítják. Bakost elviselhetetlen helyzetéből az árvíz váltja meg, amikor élete kockáztatásával kimenti az árból a szolgálót

és újszülöttét. A nép «mirákulumot» lát a pap önfeláldozásában és leborul lelki nagysága előtt.

Ez a kisregény Tamás Mihály legsikerültebb írása. Sokoldalúan jellemzett ízes naturálista történet az eszményi papról és az öncélú parasztságról, hogy az előbbi győzelmében a tiszta ember felmagasztosulását hirdesse. Kiváló jellemképeket sző a fiatal pap sorsába. Az élnivágyó Tóth Erzsi, a lázadó Tóth János, az öreg egyházfi, a rátarti tiszteletes asszony érzékelhetően élnek és drámaian színezik Bakos Bálint és a nép küzdelmét. Elbeszélő nyelve közvetlen művészi tudatossággal csillan a kisregény leírásaiban. Más kérdés a *tárgy,* illetve annak eredete, helyesebben az esetleges hatások viszonya. A Mirákulum és Móricz Zsigmond Fáklyája a történet bizonyos pontjain igen közel állanak egymáshoz kivált az erkölcsi alapgondolat terén. Viszont ez még nem jogosit fel arra, hogy eszmei vagy tárgyi átvételre következtessünk, mert amikor a párhuzam kérdése lényegében megmutatkoznék, szétválik a két cselekmény fonala. A Fáklya hőse elbukik az elvesztett harc küszöbén, Bakos Bálint diadalmaskodik és a paraszti sorsok fölé nő az önfeláldozásban.

Hosszabb lélegzetű társadalmi regényében a *Két part közt fut a víz* című kisebbségi korrajzban, életrajzregényt ad. Küzdelmes fiatal éveit mondja el benne, a nehezen induló új élet kezdetét, sivár egyetemi éveit és Mária iránti nagy szerelmét, mely küzdő, szociális emberré avatja hősét. A történet mögé szőtt társadalmi háttér feltűnően szubjektív jellegű, az író sajátos egyéni szemszögből látja az új felvidéki életformát. Az államfordulat magyar mozgalmainak szerepe így teljesen átköltött, egyéni ízű s ez rossz fényt vet a történetre is. Jellemzései itt is kiválóak, különösen megkapó Mária, a hősnő, aki a Tavaszi vallomás rohanó, fiatalos lendülete után a kiteljesülő asszony tónusaiban jelentkezik. Időrendben legújabb elbeszélő munkája a *Sziklán cserje* novelláskötet tárgyaiban és felfogásában az előző kötetek utját járja.

Tamás Mihály kivételes elbeszélő tehetsége a felvidéki prózának. Vérbeli naturálista. Az életet nem a lelki mozgatóerők összjátékában, hanem az érzelmek és indulatok külső megnyilatkozásaiban figyeli. A létezés színtétikus fogalma nála a szerelem. Mindent ennek az érzésnek rendel alá. Jellemeit, társadalmi rajzait, helyzetképeit ebből szövi és következteti le. Az is jellemző az íróra, hogy a legmerészebb leírást elfinomult hangulatok vagy lélekelemző részek követik, melyek révén harmonikussá válik a művek szerkezete. A szociális érzéssel, mely nagyritkán elemi erővel feltör benne, keveset foglalkozik. Sokkal inkább éli a maga túlméretezett érzelmi világát, mintsem elérkezne a szociális ember szemléletéhez. Így Tamás humánuma nem kisebbségi vagy szociális humánum, hanem a tisztább és színdúsabb élet érzelmi humánizmusa. Az író az így értelmezett élet romantikusa lesz,

melyben töretlenül hisz, mert őszinte remény élteti az emberek kis boldogságaival szemben. Szereti az embert, annak könnyű problémáival, szívesen ábrázolja küzdéseit és rajongásait. Naturalizmusára kétségtelen hatással volt az irány általános korszelleme, melyet az érző ember ideálizmusában oldott fel. Néha oly erős színeket használ, mint *Klábund* vagy Stefan *Zweig,* máskor öncélúan problémátlan, mint *Schnitzler.* Meseszövésében még nem állapodott meg teljesen. A cselekmény nem a szereplők jellemeihez igazodik nála. Váratlan motívumok különös, sokszor indokolatlan mellékesemények vezetik történeteit az érzelmekre épített világnak, melynek kiváló ismerője, bátorhangú kutatója.

1897-ben született Beregszászon. 1921-ben szerzett oklevelet a budapesti műegyetemen. Ezt 1928-ban Brünnben nosztrifikáltatta. A Tátra irodalmi folyóirat szerkesztője volt. Művei: *Novelláskönyv* (Kassa, 1922), *Tavaszi vallomás* (Berlin, 1923), *A szép Angéla háza* (Pozsony, 1927), *Mirákulum* (Kassa, 1933), *Két part közt fut a víz* (Budapest, 1936), *Sziklán cserje* (Kassa, 1937).

Keller Imre, a felvidéki irodalom egyik legjellemzőbb humanistája, mint esztéta, irodalomtörténész és regényíró fejtett ki széleskörű munkásságot. *Irodalmi mozaikok* című tanulmánysorozata a kisebbségi irodalom első jelentős esszé-gyűjteménye. Az író életműve a *Chopin élete és szerelme* című zenetörténeti tanulmány, a felvidéki magyar irodalom legjobb esztétikai munkája. Részletesen foglalkozik Chopin lelkiségével, a zeneszerzőre ható korszellemmel, regényes életrajzát, lelki berendezését és zenei elemzését adja. Társadalmi regénye, *Tisztán egy életen át* a kisebbségi irodalom korán elhunyt tragikus költőjének, *Merényi* Gyulának eszményített életrajza.

Az államfordulat előtt a kassai leánygimnázium igazgatója volt. A csehek állásából elbocsájtották, hosszú ideig nagy nyomorban élt. Később a Kassai Ujság belső munkatársa és színikritikusa lett. Művei: *A hideg szemmel nézett antiszemitizmus* (Rimaszombat, 1922), *Erotika és modernség* (Kassa, 1923), *Irodalmi mozaikok* (Kassa, 1926), *Chopin élete és szerelme* (Kassa, 1931), *Tisztán egy életen át* (Kassa, 1936).

Juhász Árpád, a kisváros regényírója *Úri kaszinó* című regényével mutatkozott be.

A vidéki város úri kaszinó létesítését határozza el, melynek vezetésére a másodvirágzását élő szépasszonyt és húgát kérik fel. A városka nyugalmát felkavarja az asszony és kihívja maga ellen a feleségek ostromát. A történet szenvedő hőse a fiatal lány, aki mindenáron férjhez szeretne menni, de kísérletei nem sikerülnek. Véletlenül útjába kerül a fővárosi festő, aki portrézni jött a vidékre. A hiszékeny lány elfogadja a léha férfi udvarlását, de mikor a festő szó nélkül eltünik, öngyilkos lesz.

A regényben határozott drámaiság jelentkezik, mely a selejtes írásmodor ellenére is figyelemre méltó. Alakjai viszont vértelen fantázialények.

Juhász szeret ötletekre építeni történeteket, mint azt a *Hamlet, dán királyfi* modern, nagykapitalista keretbe átállított meséje mutatja, de meg tudja találni a sajátosan területi motívumokat is, így a *Murin ház* című társadalmi irányregényében. Az író folyamatos elbeszélő, regényeinek szerkezete átlagos. Jellemzései külsőlegesek. Írásaiban kevés a helyi vonatkozás, meseszövésében sok a sablon.

Hírlapíró és publicista volt, egyidőben a kárpátaljai magyar színtársulat, később a kassai Rádió magyar osztályának igazgatója volt. Művei: *Gobelin* (Kassa, 1913), *Aranypohár* (Kassa, 1916), *Úri kaszinó* (Kassa, 1926), *Búcsúzó* (Kassa, 1928), *Hamlet, dán királyfi* (Kassa, 1929), *Murin ház* (Kassa, 1932).

Sándor Imre első írásai a Nyugat hasábjain jelentek meg. Később színműírással is foglalkozott, valódi terrénuma azonban a próza. Elbeszélésben erősebb, mint regényben. *Asszonyok* című elbeszéléskötete a kisebbségi irodalom első éveiben meglepetésnek számított. *Lángoló út* című szerelmi regényét Barta Lajos adta ki az Írók kiadóvállalata akció keretében.

1892-ben született Pápán, a Prágai Magyar Hírlap belső munkatársa volt. Művei: *Boldogság* (Budapest, 1918), *Asszonyok* (Kassa, 1920), *A lángoló út* (Pozsony, 1928).

A felvidéki magyar irodalomnak legnyugatosabb publicistája és regényírója kétségkívül *Neubauer* Pál. Művei nagyrészt német nyelven jelentek meg. Ilyen első jelentős prózai kísérlete a *Marie* című regény, érdekes szerelmi háromszög története. Az író a lélektani problémák szakembere. Magyar nyelven kiadott *Mi közöm hozzá?* című kétkötetes regénye is lélektani elemzés. Hőse Stüssel Mátyás, a nyugati kultúrák és forradalmak eszméivel kacérkodó középosztályi ember, akinek lelki forrongásában a háború utáni értelmiség gyökértelenségére és szellemi díszharmoniájára mutatott rá. A regényt a fővárosi kritika is őszinte elismeréssel fogadta. Az *Új Kor* Dosztojevszkyre emlékeztető írást lát benne, a *Pester Lloyd* az egyén és a kollektívum közötti, művészi erővel ábrázolt roppant küzdelmet emeli ki, a *Nemzeti Ujság* a felvidéki irodalom kiforrott művének, a lázadó európai és a művész vallomásának mondja a regényt.

Neubauer Pál az európai író típusa a felvidéki irodalomban. Szerepe hasonló Máraiéhoz, de ő kisebbségi területen bontakozott ki. Filozófiai iskolázottsága kétségtelen s ez igen sokszor a meseszövés rovására megy, mert problématikája annyira zsufolt, gondolatokkal és szemléletekkel terhes, hogy ezek miatt háttérbe szorul a regényeket mozgató külső történés. A Neubauer-írásokra jellemző, hogy mint Thomas Mann Varázshegyében, az ő regényeiben is alig történik valami. Szellemi forradalmak játszódnak le

külső események helyett, s ezek mozgatják az eseménytelen mesék hőseit. Az író nem is tartozott teljesen a kisebbségi irodalomba. Ad hoc szerep volt számára a felvidéki magyar író sorsa, annál is inkább, mert elszakíthatatlan szálak kötik a német szellemiséghez; ebből indult ki és ennek thomasmanni és werfeli vonalához tér vissza.

1891-ben született Vágújhelyen. Író és költő, publicista és műkritikus, a Prágai Magyar Hirlap belső munkatársa volt. *Hiányzó fejezet* című regénye az 1936. évi nemzetközi regénypályázat német nagydíját nyerte el. Művei: *Wohin?* (évsz. nélk.), *Marie* (évsz. nélk.), *Mi közöm hozzá?* (Budapest, 1935), *Das fehlende Kapitel* (Berlin, 1937).

Reményi József kivételes szerepet játszik a felvidéki magyar irodalomban. Ő az egyetlen elszármazott, aki a messze távolból is fenntartotta kapcsolatait a felvidéki szellemi élettel. Reményi, az Amerikába sodródott magyar tömegek kiváló megfigyelője. Az első magyar író, aki kimutatja az amerikai magyar kisebbség harcát.

A kisebbségi irodalomban *Jó hinni* című pozsonyi életrajzregényével jelentkezett. Ezt követte amerikai regényciklusa: a négykötetes *Emberek ne sírjatok* és az *Élni kell* című újvilági társadalmi regénye. Amerikai ciklusának *Barth* János elszármazott mérnök és *Szegedy* Anikó, pesti medika a hősei. Barth alakjában, a látszatdemokrácia bilincseiben vergődő, eszmélő intellektuelben önmagát rajzolta az író, az amerikai tömeglélekkel szemben az esztéta és humanista magatartást. Hőse szigetként áll a rohanó amerikai életben, melynek iramát átveszi, de lelki áramába nem kapcsolódik be soha. A hős egy tisztultabb etika képviselője lesz. Az amerikai forgatagból a szellem ábrándjainak földjére menekvő örök európai, aki tudata mélyén visszavágyik a szülőföldjére.

Az amerikai magyarság sorsregényét *Szerelmesek voltak* című életképében alkotta meg Reményi.

Pintér Károly állástalan postahivatalnok szereti Szeder Terust, a gyári munkás lányát, akinek apja nem egyezik bele szerelmükbe. A fiatalok táncversennyel próbálkoznak, hogy annak ezerdolláros díját elnyerjék. Heteken át folyik a verseny, közben meghal Károly apja, mire mindketten hazamennek az özvegyhez. Terus pincérnő lesz, Pintérné pedig egy étterembe kerül szakácsnénak. Károlyt nagynehezen visszaveszik a postára, de rövidesen ismét munkanélküli lesz. Már szinte úgy látszik, hogy a fiatalok boldogsága kibontakozik, amikor Terus eltünik és napok multán holtan találják az országúton, mint az amerikai gengszterek áldozatát. Károly bosszút esküszik ellenük, mámoros fővel találkozik velük, megtámadja őket, mire azok lelövik.

Nagy utat tett meg Reményi az új regény gondolatvilágáig. Az amerikai ciklus könyveiben is az újvilági élet robotja lüktet, meddő sívárság-

gal, de ez múló tragikumként hat ahhoz a mélységes tragédiához viszonyítva, amely a Szerelmesek voltak hőseinél tapasztalható. Ez a regény az amerikai magyar kisebbség szótlan tragédiáinak tiszta tükre. Kár, hogy nem dolgozta fel a két nyelvhatáron imbolygó életek sorsát nagyobbszabású cselekmény keretében. Javára írandó viszont, hogy a kérdést korszerűen, az amerikai magyar munkáslelken keresztül világította meg.

Lesz-e reggel? című irreális utópista regénye a rezignált író szatírája a gépesített társadalomról.

Reményi József humanista író. Humanizmusa az ember lelkiismeretének felébresztésére irányul. Szellemi küzdelem a mindenhol és bármilyen formában jelentkező materiálizmus ellen. Hisz egy felsőbbrendű életformában, mely megváltoztatná a világ sorát. Ezt keresi esztétikája erejével, következetes racionalizmusával, szívjósága igaz-embert kutató humánumával. Regényeiben igen sok a gondolati elem, ez okozza epikai terjengősségét, ami a szerkezet rovására megy. Egyébként kiváló megfigyelő és lélekelemző, alakjait az élet formálta. Regényeiben az amerikai magyar kisebbség első helyzetképét találjuk.

1891-ben született Pozsonyban. 1914-ben a philadelphiai konzulátus másodtitkára, később a clewlandi egyetem magyar előadója. A Magyar Írás folyóirat amerikai szerkesztője volt. Művei: *Akik árnyékban élnek* (Pozsony, 1912), *Éjféli emberek* (Pozsony, évsz. nélk.), *Jó hinni* (Budapest, 1923), *Emberek, ne sírjatok* (Berlin, 1926), *Lesz-e reggel?* (Kassa, 1932), *Idegenben* (Budapest, 1934), *Szerelmesek voltak* (Budapest, 1936).

A felvidéki próza szociális írói

A kisebbségi irodalom, mint arra az ismertetés során rámutattunk, húszéves külön fejlődése alatt a nyugati eszmeáramlatok sodrában mozgott. Ez a hatás különösen a szociális írók csoportjánál figyelhető meg, akik regény vagy elbeszélés formájában tompítottan vagy erősebben érzékeltetett irányzatossággal mutattak a kisebbségi szociális lelkiség kialakításának szükségére.

Aszerint, milyen arányban történt ez, megkülönböztetünk *mérsékelten haladó* és *forradalmi*, illetőleg *emigráns* szociális írókat. Az első csoportba *Lányi* Menyhért, *Bálint* Aladár, *Sebesi* Ernő, *Szenes* Piroska, *Egri* Viktor, *Jarnó* József, *Sáffár* Katalin és *Kovács* Endre neveit soroljuk, a másodikba *Barta* Lajos, *Szucsich* Mária, *Paál* Ferenc, *Kaczér* Illés, *Fábry* Zoltán, *Sellyei* József, *Morvay* Gyula és *Ilku* Pál tartoznak.

1. *A mérsékelt haladók.*

Lányi Menyhért indulásakor sok bíztató jelt adott, amit később nem váltott be. Prózája így lassan elsikkadt, mielőtt még jelentősebb eredményeket ért volna el. *Művirág* című regénye kisvárosi történet. Hősnője Mária, három férfi között vívódik, vágyai egymásután veszendőbe mennek, hogy végül mindent bevonjon a kisváros szürkesége. Apró házak közé beszorított kisemberek tragikuma ez, minden különösebb jelentőség nélkül. Novelláiban friss színekkel festett érzelmi pasztelleket ad. Leírásmódja és jellemábrázolása nem mutat fejlődést.

Kassai író és hírlapíró. A pozsonyi és kassai rádió magyar óráinak keretében több sikerült hangjátékát adták elő. Művei: *Keleti hajós* (Kassa, 1927), *Művirág* (Kassa, 1928).

Bálint Aladár egyetlen regényét a kassai Kazinczy Társaság adta ki *Mudr. Darvas* címmel.

Sebesi Ernő, az ismert költő és színműíró szintén egyetlen novellás-kötettel gazdagítja a felvidéki prózát. *(Megrugott emberek,* 1929.) Az elbeszélések tárgya a háború, melynek káros következményeit, szellemi visszaütéseit ábrázolja.

Szenes Piroska, a felvidéki szociális próza jelentős művelője lélektani tárgyú regényeket ír. *Az utolsó úr* című regénye ötlettörténet a várába zárkozó úrnőről, aki dacolva a haladással, szembeszáll a polgári renddel és bukásában «utolső úr»-ként távozik a vidékről. *Illés* Endre hasonlóságot lát Mikszáth oligarcha romantikájú Beszterce ostromával. Úgy véli, hogy az írónő naturális romantikája néhol T. A. Hoffmann misztikumára is emlékeztet. Ezt az utóbbi megállapítást túlzottnak tartjuk. Az írónő elbeszélő modora távol áll a német misztikus felfogástól. Inkább sok életteli mozgás van a regényben, mely vérbeli elbeszélő benyomását kelti. Szenes Piroska társadalmi regénye *Csillag a homlokán* címmel a Franklin Társulat felvidéki könyvsorozatában jelent meg. Szociális érzésű, érett asszony írása, aki a kis cselédlány súlyos szociális nyomorúságában rámutat társadalmi berendezkedésünk hiányaira és jelzi a segítés módjait. Megható keretet állít a kis cselédlány sorsa köré, aki akaratlan tragikumával *Kosztolányi* Édes Annájára emlékeztet.

Egyszer élünk regénye optimista életkép, *Jedviga kisasszony* című elbeszélés-kötetében naturalista ízű tárgyak sorakoznak fel.

1899-ben született Maros-Szlatinán. Hírlapíró és írónő, a pozsonyi Magyar Ujság munkatársa volt. Művei: *Az utolsó úr* (évsz. nélk.), *Egyszer élünk* (évsz. nélk.), *Jedviga kisasszony* (évsz. nélk.), *Csillag a komlokán* (Budapest, 1935).

Egri Viktor a kisebbségi irodalom egyik legjobb elbeszélője, kiváló

jellemző, súlyos nyelvi gátlásokkal. *Rácsablakos ház* című regényével jelentkezett, melyet a *Pierre találkozása* című nagysikerű novelláskötet követett. Az író sajátságai legjellemzőbben *Demeter megtérése* című kisregényében mutatkoznak.

Demeter rájön anyja és gyámja szerelmére. Elhagyja a szülői házat és egy fakitermelő-vállalat telepének vezetője lesz. Elvonult életet folytat, csak a falu bérlőjének, Fábiánnak családjához látogat el időnként. Megszereti Juditot, a bérlő lányát, de végzetére a lány anyja belészeret. Judit megtudva ezt, szakít Demeterrel, mire az öngyilkosságot akar elkövetni. Hosszas töprengés után meggondolja magát és visszatér a városba anyjához, akinek megbocsájt.

A regény menete zavaros, a tartalmi összefüggések néhol hiányzanak, az író elnagyolt társadalmi képet ad. Érdekessége a felvidéki kulörlokál, mely azonban nélkülözi a kisebbségi jelleget. Meseszövésében indokolatlanul hat a naturálista történet visszás hangulati befejezése. Alakjai sokoldalúan megvilágított egyéniségek.

Fölkél a nap című művét világnézeti regénynek szánta s a háború utáni zűrzavarban sodródó munkásban irányzatos szószólóját mutatja be a szociális vajudásnak. Utolsó regénye, az *Égő föld,* a népvándorlás korából meríti tárgyát. A nomád longobárd nép harcias vezérének, *Alboin*nak sorsáról szól a történet. A király és asszonya, *Rozamunda* alakja eléggé korhű, a történeti keret, Délkeleteurópa népvándorlás-korabeli története alapos előtanulmányokon épül fel, de a gyorsmenetű regény szerkezete széthulló, az író nem képes egységbe fogni a szétágazó történetet.

Egri Viktor szociális érzésű író, erős elképzelő és jellemző készséggel. Átfogó létkérdések foglalkoztatják, de nem jut el azok megoldásáig. Szociális kiállásai részletkérdéseken sikkadnak el, mint fölényesen kezelt tárgyainak nagyrésze és a művek szerkezete sem nyugszik biztos alapokon. Az íróra döntő hatást gyakoroltak a hárorús élmények. Legsúlyosabb kifogásunk az általa használt *prózai nyelv* ellen szól. Nem él a magyar irodalom által meghatározott irodalmi nyelvvel, regényeinek nyelvezete kispolgári köznyelv, mely pongyolaságával lerontja a történetek művészi hatását. Novellában erősebb, mint a határozott szerkezetet követelő regény műfajban. Történelmi érzéke kétségtelen, bár az Égő földben, egyetlen történelmi regényében, sok érzelmi képzetet vegyít a történelem által meghatározott tények közé.

1898-ban született Nagyszombatban. Hírlapíró és publicista, a Prágai Magyar Hírlap munkatársa volt. Művei: *Rácsablakos ház* (Budapest, 1923), *Pierre találkozása* (Berlin, 1926), *Demeter megtérése* (Berlin, 1928, II. kiadás, Kassa, 1935), *Fölkél a nap* (Pozsony, 1928), *Süllyedő partok* (Prága, 1930), *Égő föld* (Budapest, 1937).

Jarnó József első regényét 1925-ben adta ki *Szakadó kötelek* címmel. Utószavában bejelenti, hogy tárgyát ciklusszerűen kívánja megoldani, két részben. Tíz év tragédiájáról szólna az egész, de az elkészült első részt, mely öt év drámai helyzetjelentése, nem követte a másik, az író korai halála miatt. Maga írja viszont: «Igy is be van fejezve. A fiatalembert akartam megrajzolni benne, aki gyerekszobából a háborúba nőtt és a háborúból forradalomba öregedett».

A Szakadó kötelek korkép egy fiatal középiskolás szemszögéből, aki elvi tisztaságában sokkal közelebbről érzi a történelmi napok indítékát, mint az események felszinén hánykódó felnőtt társadalom. Benkő János férfivá érése meghasonlással kezdődik. Egyaránt csalódik kötelességtudásban, szeretetben, polgári életformában, otthonban és forradalomban. Minden összetörik benne, amit eszmélő lelke ideálul maga elé tűzött. A nagy összeomláskor arra döbben, hogy a háború mélyén a nemzet élet-halál problémája izzik. Meglátja a betöltendő hivatást és a forradalmi zűrzavarban is megsejti az új építőmunka útját.

1927-ben *Börtön* című regényével elnyerte a Phanteon irodalmi pályázat díját. A regény itt jelent meg a következő év tavaszán. Hőse, a banktisztviselő, a börtönben ébred élete értelmére, az igaz emberségre. Innen kiszabadulva elvész benne annak emléke és ismét magános szürke emberré válik, aki elvegyül a tömegben. A Börtön már szerkezetet nyujt, jellemző módszerében is tisztulás érezhető. Az író elért a közösség fogalmához, melynek valódi arculatát a nagyüzem keretei között lejátszódó regényében, a *Gyár*ban mutatja be. A gyár története egyetlen munkanap eseményeiben összefoglalható, a regény mégis meghaladja a 300 oldalt. Szerkezete nincs, nem több mozaikszerű, lazán összefüggő elbeszélések sorozatánál.

Életének főműve a *Magyar Miniatürök,* novella-formában megírt irodalmi karcolatok, melyek a magyar irodalom tizenkét kiváló íróját és költőjét életük döntő pillanatában ábrázolják. *Balassi* Bálint, *Virág* Benedek, *Kazinczy* Ferenc, *Vörösmarty* Mihály, *Jókai* Mór, *Heltai* Gáspár, *Csokonai* Vitéz Mihály, *Bacsányi* János, *Katona* József, *Arany* János, *Petőfi* Sándor és *Vajda* János a Miniatürök hősei. Ők jelentik az időnként megujuló magyar szellemi röneszánszt, mely sohasem tud teljes arányaiban kibontakozni, mert a tragikus magyar élet mindenkor megakadályozza. Jellemző erő, korfestés, szerkezet és összhatás szempontjából tökételesek ezek az életképek, melyek Jarnó esetében szellemtörténeti jelentőségűek is. Bennük igazolta nemzeti hitét az író, s ez a hit a Magyar Miniatürök fogalmazásában nem sallangos magyarság, vagy forradalmi attitűd, hanem az időtlen magyar szellem leszűrt vallomása.

Jarnó József lázongó szellem, zaklatott lélek volt. Mint *Szalatnai* Rezső jellemzi: „világnézeti emigráns, kinek írásaiban intellektuális for-

radalmiság élt. Műveinek csak kezdetei, regényének csak témája, elgondolása nagy nála és amikor a kivitelhez, a megírás sodrához ér, elsiklik a nagyság kezéből. Nem annyira eredeti tehetség, mint művelt tagadó." Ehhez a vázlatos jellemrajzhoz hozzátesszük, hogy meseszövés és szerkezet terén valóban lényeges hiányok mutatkoznak nála. A Magyar Miniatűrökben azonban beigazolta, hogy tömören, kevés szóval és művészi fokon is tud jellemezni, ha mondanivalóját rendezi. Élete lázas rohanás volt. A felvidéki magyar író egyetemes emberi kérdésekért, igazabb világrendért vívott meddő küzdelme, mely a szellemi előörsök tiszta tragikumával riaszt a beiruti mementóban.

A szociális prózaírók csoportjához tartoznak még *Sáffár* Katalin és *Kovács* Endre. Előbbi a Franklin Társulat felvidéki könyvsorozatában jelenttette meg *Mégsem történt semmi* című önéletrajzszerű társadalmi regényét. *Kovács* Endre novellista és tanulmányíró *Panoptikum* című novelláskötetében biztos hangú elbeszélőnek mutatkozott.

2. *Emigránsok és forradalmárok.*

Ők alkotják a kisebbségi írók utolsó csoportját. Egyrészük a bécsi emigráns körök nevelése. Mások a sarlós mozgalom hatása alatt fejlődtek ki, merész népi vonalon. Mindnyájukra egyformán jellemző a türelmetlen lázadó hang, a szociális kérdések radikális megoldásának követelése, melynek gyakran irodalmi szempontjaikat is feláldozzák.

Barta Lajos a világháború előtt fővárosi irodalomban és színpadokon jelentős sikereket aratott, így 1916-ban a Nemzeti Színház előadta *Zsuzsi* című darabját. A kisebbségi irodalomban *A sötét ujj* című regényével tűnt fel, melyben az elproletárosodó gazdatársadalom történetét írta meg.

Szabadi Sándor, varsányi gazda úrhatnámságában hintót vesz és elmulatja egész vagyonát. Példáját követi húsz év mulva Bódi Feri, a falu másik módos gazdája, aki váratlan örökségén kívül övéi mindenét elprédálja. Amikor Szabadi nyomorúságában öngyilkos lesz, Bódi Feri, akinek lánya időközben elzüllik a nagyvárosban, elmegy a vidék felett gőgösen uralkodó „Sötét ujj"-ba, az új gyárba, hogy napszámos munkával tengesse elhibázott életét.

Barta Lajos könyve a kapitálizmus vádiratának indul, mely kiforgatja sztatikai helyzetükből a paraszti életeket, de az író nem helyezkedik szélesebb kritikai alapra, regényének nincs társadalmi keresztmetszete. Így történetében, mely duhaj, úrhatnám parasztembereket mutat be, nem tud elhihető alapot adni a regényben vezércikkszerűen elhelyezett propagandaszólamok számára. A regény szerkezetileg sem egységes, a két gazda

története lazán függ össze, ami zavarólag hat az olvasóra. Jellemzésmódja egyoldalú. Alakjai szélsőségekkel vannak motiválva, lélekrajzról nem beszélhetünk.

Barta Lajos volt budapesti író a kommün bukása után Bécsbe emigrált, innen került Pozsonyba. 1927-ben megalapította az *Írók Kiadóvállalatát.* 1929-ben a Sarló-val együtt szerkeszti a rövidéletű *Új szó* című folyóiratot. Művei: *Egyszerű szívek* (Budapest, 1909), *Az ige terjedése* (Budapest, 1916), *Szerelem* (évsz. nélk.), *Tavaszi mámor* (Budapest, 1917), *Zsuzsi* (Budapest, 1917), *Mult* (Bécs, 1920), *A zöld ember* (Bécs, 1920), *Lélek* (Bécs, 1920), *A sötét ujj* (Pozsony, 1928).

Szucsich Mária, Barta Lajos felesége a férje által alapított Írók Kiadóvállalata könyvsorozatban jelentette meg *Tavasztól télig* című impresszionista regényét.

Paál Ferenc a bécsi emigráns irodalom legjellegzetesebb hajtása. Művei közül említésre méltók: *Menekülő pénz* (Bécs, 1929), *Hamu alatt* (Bécs, évsz. nélk.). Ez utóbbi kifejezetten irányregény, a bécsi magyar emigráció szubjektív története.

Kaczér Illés pozsonyi ujságíró és publicista, a haladó politikai mozgalmak szélsőséges híve, egyetlen jelentős regénnyel szerepel a kisebbségi irodalom listáján. Ez *Ikongó nem hal meg* címmel 1936-ban jelent meg Pozsonyban. A regény a világotjáró, üldözött néger szenvedéseinek és öntudatra ébredésének éposza, vérbeli írói munka, bár széteső cselekményt tárgyal. Két faj összehasonlítását teszi az író és regényének megható párhuzamából a meghurcolt négerség kerül ki győztesen, azaz tovább szenved az amerikai kaszt-demokráciában és kínjában is mosolyog. Ez a mosoly – az eljövendő tiszta emberiség bejelentése. Kaczér stílusa még nem bontakozott ki, ezen a téren sok mesterkéltség és idegenszerűség mutatkozik, amit irányzatos felfogása még inkább elmélyít.

1877-ben született Szatmárnémetiben. Író és publicista. A pozsonyi *Magyar Ujság* szerkesztője volt. Művei: *Kafrith, az egyiptomi asszony* (Budapest, 1916), *A király aludni akar* (Budapest, 1917), *A fekete kakas* (Budapest, 1919), *A vak ember tükre* (Budapest, 1922), *Ezüst fuvola* (Kolozsvár, 1923), *Sárkányölő* (Kolozsvár, 1923), *Zsuzsánna és a vének* (Bécs, 1924), *Az álomtelepes* (Bécs, 1924), *Dr. Hulla* (Kassa, 1926), *Ikongó nem hal meg* (Pozsony, 1936).

Fábry Zoltán a legszélsőségesebb politikai publicisták egyike. Az *Út* ideológiai folyóirat volt szerkesztője. Visszavonultan él a Kassa melletti Stósz fürdőhelyen. Művei közül említésre méltó 1934-ben kiadott *Korparancs* című tanulmánykötete, melyben szellemtörténeti dolgozatait gyüjtötte össze. A tanulmányoknak sajátos egyéni hangjuk, túláradó érzelempolitikai alapszínezetük van. (Emberirodalom).

Sellyei József a magyar falu prózai őstehetsége *Elfogyott a föld alóla* című parasztregényével jelentkezett. Szociális képek sorát adja a válságba jutott magyar faluról, melynek népe eddig agyagtárgyak készítésével, fazekasmunkával kereste kenyerét, de az agyag fogyásával fokozatosan hanyatlik gazdasági színtje is. A nyomorba jutott falut tűzvész pusztítja el, de az emberek a végromlásban belátják, hogy rossz volt eddigi élet-formájuk, új életet kezdenek, hogy tisztábbá és igazabbá formálják a romokra épülő új falut.

Sellyei a gondolkodó parasztíró szemével látja a pusztulásból kiemelkedő falut. Regényének nincsenek hősei és mellékszereplői, a szervezetlen paraszti társadalom küzd és szenved a sorsára hagyott kisebbségi falu történetében. Kordokumentum ez a regény, az idegen erőktől elnyomott magyar falu őszinte története, mely szerkezet és jellemző erő híján is emlékezetes eredménye a felvidéki prózának.

1909-ben született Vágsellyén. Elbeszélései felvidéki és erdélyi folyóiratokban jelentek meg. Művei: *Farsang legénye* (Vágsellye, 1934), *Elfogyott a föld alóla* (Pozsony, 1935).

Morvay Gyula a lírájából ismert tardoskeddi tanító *Emberek a majorban* című társadalmi regényét 1936-ban adta ki. A regény tárgya a súlyos szociális bajokkal küzdő zsellértársadalom harca. Történetén erős szakszervezeti befolyás nyilvánul meg.

Ilku Pál kárpátaljai fiatal prózaíró *Lendület* című regénye (1936) az érettségi előtt álló kisebbségi fiatal, szociális lelki fejlődésére mutat rá. A regény kezdő író alkotása, szerkezet nélkül.

Szabó Béla nagymihályi poéta *Ezra elindul* című kétkötetes társadalmi regényében sikertelenül kísérletezett a prózával. A zavaros regénykísérlet egy hányatott sorsú fiatal vidéki forradalmár küzdelmes éveinek rajza.

A felvidéki próza utolsó csoportja az irodalmi fejlődés szempontjából jelentéktelen. Az emigránsok még 1924 táján eljátszották szellemi szerepüket, a forradalmár írók közül pedig egyedül a népi őstehetségek tudtak irodalmilag és szellemileg elfogadható prózai munkákat alkotni, de ezek is inkább lírai vonalon keresik a kibontakozást.

Éposz-szórványok

Az epikai méltatás zárószavában kötelességünk megemlékezni a kisebbségi irodalom egyetlen époszírójáról, *Fülöp* Árpádról, aki mint nyugalmazott ungvári középiskolai tanár 1910 és 1925 között írta művei nagyrészét. Életének főműve, a *Hunyadi-éposz,* mindmáig kiadatlan. *Négyessy* László többízben elismerően nyilatkozott róla. Az éposz alapgondolata: az Úr megvédelmezi a török által veszélyeztetett nyugati keresztény államokat, ha azok a Hunyadiak szavára hallgatnak. Ezen kívül a szerző következő műveiről van tudomásunk: *A Megváltó* (drámai költemény, 1897), *Csíksomlyói nagypénteki misztériumok* (szerző fedezte fel, Régi Magyar Könyvtár III. köt.), *Költemények* (Ungvár, 1911), *Az ember* (drámai költemény), *Kapisztrán* (történelmi színmű), *Betlehem* (színmű 4 felvonásban), *Virág-énekek* (kéziratban).

A felvidéki magyar tudományos irodalom kezdetei

Trianon előtt nem volt tudományos élet a Felvidéken. A kisebbségi sorsban is csak kísérletekről számolhatunk be, mint a területi tudományos művelődés kezdeteiről. A Csehszlovákiának nevezett államtákolmányban nem nyílott alkalom tudományos központ kialakítására s 1934-ig még a tudományos folyóirat fogalma is ösmeretlen a Felvidéken. A felvidéki tudományos író eszközök és lehetőségek nélkül magára maradt és helyzete vígasztalanabb volt a kisebbségi szépírónál is, mert kutatásainak eredményeit csak a legritkább esetben tudta közölni társadalmával.

Ebben a sivár helyzetképben is akadt néhány jelenség, amely megállásra és méltatásra készteti a kutatót. *Baranyai* József Komáromban a helytörténeti vizsgálat alapjait teszi le. A Felvidék spiritusz magisztere, néhai *Alapy* Gyula a vágújhelyi *Ethey* Gyulával és a tudós szögyényi plébánossal, *Haiczl* Kálmánnal jólsikerült táji monográfiák egész sorát jelentette meg.

A művészettörténetnek is több lelkes ismertetője támadt. A kassai *Benczúr* Vilmos, az eperjesi *Flórián* Kata, a pozsonyi *Benyovszky* Károly, a kassai német, illetőleg a pozsonyi magyar színművészet történetét írják. *Brogyányi* Kálmán a felvidéki festőművészet (Festőművészet Szlovenszkón), *Nagy* Barna a pozsonyi képzőművészet, *Pfeiffer* Miklós és *Wick* Béla a felvidéki egyháztörténet és művészet vonatkozásait tárják fel.

Kiváló néprajzi munkát végzett a Felvidék vezető demográfusa, gróf *Révay* István, a zobori magyar félsziget szociográfusa, *Dallos* István és az ógyallai *Manga* János.

A kisebbségtudomány terén *Sziklay* Ferenc, *Fleischmann* Gyula, *Grosschmid* Géza, *Szalatnay* Rezső, *Szvatkó* Pál (A visszatért magyarok, 1938) és dr. *Flachbarth* Ernő tevékenykedtek, utóbbi európai viszonylatban is jelentős képviselője a középdunai és a nemzetközi kisebbségi jognak. (A csehszlovákiai választások eredményei számokban 1925, System des Internationalen Minderheitenrechtes, Budapest 1937).

Társadalompolitikával *Fischer-Colbrie* Ágost, *Jankó* Zoltán, *Vécsey* Zoltán és *Simándy* Pál foglalkoztak, utóbbi tollából jelent meg a terület legkiválóbb vallásbölcseleti tanulmánya (Az elsikkadt hegyibeszéd 1932).

Zenetörténettel *Keller* Imre, esztétikával és irodalomtörténettel *Vass* László, *Kovács* Endre, *Duka-Zólyomi* Norbert, *Sziklay* László és *Bellyei* László foglalkoznak.

Kiváló pszichológus *Spesz* Sándor kassai paptanár (Okkultizmus és csoda), mint történész *Sass* Andor (Szabadalmas Munkács város) és *Hajnóczy* R. József (Történelmi Közlemények) méltók említésre.

Közgazdasági téren legkiválóbb szakembere az északi magyar nemzetrésznek *Machnik* Andor rimaszombati, később kassai tanár, az első népakadémiák tervezője, aki *Csallóköz* (1934) című üzemgazdasági szociográfiájával határokon túl is általános elismerést szerzett.

Elsőrendűen képzett pedagógus és szakíró az említett *Pfeiffer* Miklós kassai kanonok, az érsekújvári *Krammer* Jenő (A szlovenszkói serdülők lelki világa 1936) és *Scherer* Lajos. Kiváló csillagász és természettudós *Kenessey* Kálmán, néprajzi és régészeti kutató somorjai *Khín* Antal.

Végül lelkiismeretes, irodalmi értékű munkát végeztek a felvidéki politikai publicisztika fiataljai: a szellemtörténész *Vass* László, a szociológus *Ölvedi* János, *Sinkó* Ferenc, *Jócsik* Lajos (Iskola a magyarságra 1939), *Varga* Imre, *Narancsik* Imre és *Peéry* Rezső.

A kisebbségi 20 év alatt rendszeres népművészeti kutatásokat folytatott és a rozsnyói múzeum levéltári anyagát feldolgozta *Nyíresi Tichy* Kálmán.

A vázlatos felsorolás igazolja, hogy a tudományos irodalom alapvető kezdeményezései már a kisebbségi irodalomban elkezdődtek. De a kísérletek alacsony száma, a szakemberek elenyésző volta és a tudományos központ hiánya azt a megállapítást is igazolják, hogy az elmúlt húsz év alatt a Felvidéken csak tudományos írók éltek, területi tudományosság még embrionális formában sem létezett.

A felvidéki területek visszatérésével remélhető volt, hogy ezen a vonalon is új életbe kezd a felvidéki irodalom s a kisebbségi tudományos

írók rövid időn belül szerepet fognak játszani az összmagyar szellemi életben is. Ez elsősorban a politikai publicistákra, szociológusokra és esztétákra vonatkozott. Ennek a bekapcsolódásnak előfeltételei mindmáig nem mutatkoztak meg.

Az elsikkadt felvidéki dráma

A felvidéki magyar irodalom legszomorúbb fejezetét a drámakísérletek felsorolása jelenti. A kisebbségi irodalom pótolhatatlan hiányokat árul el a dráma terén, a kutatónak a végzetes körülmények megállapítására kell szorítkoznia, melyek a felvidéki dráma első szárnypróbálkozásait csírájában megfojtották, mielőtt még alapvető eredmények jöhettek volna létre.

A felvidéki írók időnként megrázó felhívásokat intéznek közönségükhöz. A kisebbségi színpad és a helyi alkotások támogatása érdekében külön színpártoló mozgalmak keletkeztek, mégsem történnek félmegoldások sem. A felvidéki magyarság érzéketlen maradt a területi drámakísérletekkel szemben, a kisebbségi színészet pedig anyagi körülményei miatt nem karolhatta fel azokat. Így ebben a műfajban nem számolhatunk be a fejlődés kezdeteiről sem. A kisebbségi dráma kezdeteit csak nevek jelentik s a laikus munkákban sincs semmi jellegzetes területi vonás. A három részre, Nyugat, Kelet-Felvidékre és Kárpátaljára szakított színiterületek között ádáz kenyérharc dúlt a kisebbségi húsz év alatt, s a színigazgatók, a kassai *Faragó* Ödön és *Iván* Sándor kivételével nem álltak helyzetük magaslatán.

A homálybavesző drámakísérletekből alig néhány érdemli meg az irodalomtörténeti említést. Ilyen *Merényi* Gyula *Korona és dollár* (1922) című színműve, *Sebesi* Ernő *Félemberek* (1924) és *Karambol* (Rochester, 1928) című drámája, *Sziklay* Ferenc *Püsköstly lányok* társadalmi vígjátéka és *Catullus* című történelmi drámája (1923), *Lányi* Menyhért *Firenzei haláltánc*-a és legutóbb *Ásgúthy* Erzsébet *Simor* Miklós társaságában írt, *Gázmérgezés a Domb-utcában* című társadalmi színműve.

A felsoroltak alapján reménlünk sem lehet, hogy az indokolatlanul elvetélt területi drámaírás – hasonló körülmények között – valaha is felelevenedjék. Várható azonban, hogy az új történelmi helyzet új lehetőségei révén lassú, de következetes művészi munkával ezen a munkaterületen is kiművelődik egy olyan színiközönség, mely ösztönző hatással lesz az esetlegesen jelentkező területi drámaírókra.

A visszatért magyarok és a „felvidéki szellem”

Húsz kisebbségi év után a felszabadított magyarság akkor tért vissza az anyaországba, amikor Közép-Keleteurópát a népi-nemzeti eszme forrongása hatja át. Két világszemlélet határán éri a népcsoportot a történelmi változás, melynek új lehetőségei között, már a visszatérés első heteiben leszámolt azzal a demokratikusnak nevezett életformával, mely számára eddig csak elnyomatást és szellemi kizsákmányolást jelentett. Akik figyelemmel kísérték a felvidéki magyar politika harcait, bizonyára nem fogadják meglepődéssel a megállapítást, hogy a cseh áldemokrácia húszéves imperiálbürokratizmusa kisebbségi részről a republikánus eszmevilág ideáljainak megtagadását, a rétegdemokráciák álláspontjának feladását eredményezte. Amennyire megsemmisült tehát önmagában a cseh uralmi demokrácia, épp úgy hitelét vesztette a meghamisított szemlélet azok előtt, akik a maguk erejéből épített kényszerű új világnak közös eredményeiből sohasem részesültek. Nem állítjuk azonban az ideológiai csalódásból folyó egyenes következményt sem, a visszatért magyarok szellemi bekapcsolódása korántsem volt zavartalan, illetőleg még mindig nem történt meg.

A nyugati demokráciák síkjáról letérő nemzetrész a magyar szellemi élet válságának óráján lépi át a trianoni határt. A kisebbségi reálizmus fürkésző tekintete előtt az első hetek tapasztalatai nyomán megvilágosodott az anyaországi magyar élet körképe és ebben az első helyzetképben a visszatért magyarok felismerték az anyaország mindmáig rendezetlen sorskérdéseit. Remények és kétségek között annak a felismerésnek tudatára ébred ez a *corpus separatum*ként kezelt felvidéki tömb, hogy a megnagyobbodott magyar életben az elmultnál lényegesen súlyosabb küldetést kell vállalnia. Részt kell vennie a magyar megújhodás belső harcaiban, minden erejével elő kell segítenie a magyar történelmi szellem és a sürgető szociális szükségletek kiegyeztetését, hirdetnie kell a népi politika megvalósításának követelését, az újjáértékelt magyar humánizmust, az igazi reformkorszak elindítását. Tehát állandó harcot kell folytatnia az összmagyarságért és ebben a harcban nem vitás, hogy saját táji egyénisége idővel el fog homályosodni.

Tévedés volna azonban azt hinnünk, hogy a «felvidéki szellem»-nek nevezett eszmei magatartás lényegében szakított volna az európai gondolattal, életmóddal és értelmi színvonallal. *Szvatkó* Pál az első történelmi beszámolóban [A visszatért magyarok, Budapest, 1938.], így ír a kérdésről: «Az európai szellem és az európai életmód az elmult húsz év alatt feltünően a Felvidék közelébe ért. Az északi magyarság, különösen a nyugatabbra élő,

évszázadok óta jobban alkalmazkodott az általános európai magatartáshoz, mint a sokáig török uralom alatt nyögő délibb ember, vagy a magasrangú, de a nyugati sablontól elütő erdélyi.»

A felvidéki gondolat európai jellegének tanulmányozásánál nem gondolunk tanult, mesterkélt nyugatosságra, mely a meghasonló Sarló zuhanását is előkészíti, vagy az elzárkózó prágai írókolónia gyökértelenségében és tiszavirág-mozgalmaiban jelentkezik [Nyitott könyv, Új munka]. A felvidéki ember kiegyensúlyozott európaisága meglátásaiban, viselkedésmódjában, a mindennapok kis eredményeiben mutatkozik meg. Egészében a felvidéki ember erkölcsi magatartásában. Szokásaiban és szellemi törekvéseiben már akkor nyugati formát élt a «keleti kapuk»-tól elzárt felvidéki intellektuel, mielőtt erre valaki figyelmeztette volna. Ezzel a természetes nyugati befolyással szemben az idők folyamán a kisebbség szellemi gárdájában felütötte fejét egy, a magyar népiségtől idegen «tudatos» nyugatiság, mely szokásokon és szellemi rokonszenven túl állítólagos politikai és világnézeti indokok alapján a kisebbségi magyarság és a nyugati politikai életformák, a felvidéki középosztály és a szellemi urbánizmus találkozását sürgette. Ennek az irányított nyugatoskodásnak és a belőle sarjadó érdekvédelmi szemléleteknek visszavonhatatlanul véget vetett a történelmi fordulat.

A felvidéki magyarságban a húszéves különélés folyamán többféle formában feltört a «missziós tudat». A magyar nép szellemi, népi és gazdasági értékeinek átmentését és felvirágoztatását hirdető ösztönös törekvés. Az «újarcúság», «regősjárások», «munkaközösségek», «falumozgalmak» és főként a hivatalos kisebbségpolitika a legkülönbözőbb eszközökkel, felkészültséggel és tömegekkel vélték szolgálni a közös nagy célt, a felvidéki magyarság anyagi és szellemi felemelését. Ez a számtalan formában nyilatkozó, visszatérő motívum egyetlen állandó tényezőt mutat fel a húsz év alatt: *a kisebbségi sorsból tudat alatt kibontakozó szociális humánumot.*

Ez a humánizmus sohasem volt külsőség, hanem harcos lelki magatartás. Tehát nem elnéző piétizmus, hanem a közösségek magasabbrendű céljait mérlegelő elvi felfogás. Új magyar embertípus kialakítását hirdette ez a szemlélet minden időben, olyan magyar nemzedékét, melynek tudatában a mindenek fölötti nemzet fogalma a tisztább, igazabb és szellemibb ember fogalmával egyesül. *Ez a humánum az elnyomottak védelmezője, a kizsákmányolók és paraziták ellen,* rokongondolat a jövő népi magyarságának vezérelveivel.

A visszatérés, a hazai keretbe való bekapcsolódás megrázkódtatásai még nem simultak el. *Szvatkó* maga is érzi, hogy a felvidéki kérdés még távol áll a végleges rendezéstől. Megállapítja, hogy bár vannak ellentétek *«északi»* és *«déli»* magyar között, ezek az ellentétek inkább a kivitelre

vonatkoznak s «amint az elszakított északhoz fűző szálakat erősebb és biztosabb déli fonalak helyettesítik, a felvidéki magyar külön formájából talán nem marad más, csak az, ami az északi embert, az északi magyart is régóta jellemzi: a tökéletes kivitel vágya». Ha valóban csak ennyi lenne a húsz kisebbségi év eredménye, úgy nem beszélhetünk állandó küzdelmekben kialakított" felvidéki gondolatról, külön magyar táji szemléletről, sajátos magyar lelkiségről. Ennek az értékmérőnek világánál az ú. n. «*felvidéki szellem*» fogalma módszertani jelenséggé minősülne le s ha a «tökéletes kivitel» tárgyában megegyezik a két magyar típus: az északi és a déli magyar, úgy a felvidéki gondolat fogalma tárgytalanná válnék.

Területi és szellemtörténeti okokból egyaránt elfogadhatatlan ez a megállapítás. Egyrészt azért, mert a visszatért magyarok nem szakadtak el és nem is fognak elszakadni az Északhoz fűző szálaktól, a kívülmaradt Felvidéktől, mert úgy a szlovákiai magyarság és szepesi németség, mint a szlovákság és a szlovákiai magyar-oroszok ügyében még nem mondották ki az utolsó szót s a felvidéki magyarság politikai küldetésének elsőrendű pontja a Szlovákiában rekedt magyarok állandó segítése, politikai és szellemi öntudatosítása, valamint a magyar-szlovák közeledés gondolatának előkészítése.

Másrészt: *a felvidéki szellem küldetésének másik sarkalatos pontja a húsz év alatt kialakított szellemi álláspont, szociális kultúrpolitika, jellegzetes felvidéki műveltség és népiség alapján tovább fejlesztendő irodalmi élet átmentése, megtartása és kiépítése.*

Az összeomlás idején a cseh elnyomás gyökértelen, vezető társadalmi rétegét nélkülöző laikus helyi műveltséget talált, melyet könnyű szerrel vélt végleg elfojtani. Ez a leépített, harmadrendű vidéki «kultúrélet» annak a központosító, egészségtelen kultúrpolitikának következménye volt, mely minden vidéki erőtartalékot a főváros túlméretezett szellemi vonzkörébe rendelt. Ez még egyszer nem következhetik be.

A felvidéki magyarság az elmult időszak alatt megmutatta, hogy gyökértelen műveltségből irodalmi életet termelt, hogy szerzett értékeiért meg tud küzdeni és azok megtartására is képes. Felvidéki magyar műveltség, irodalom és szellem a visszatért magyarság szerény öröksége, melynek védelméről és felvirágoztatásáról a belső konszolidáció ütemével arányosan gondoskodni fog és ha kell, ezeket a súlyos küzdelem árán megváltott értékeket mindenkivel szemben és bármilyen irányzat ellenében meg fogja védelmezni.

A középdunai magyar élet nagy fordulóján szociális lelkiismeretet, magyar humánizmust, népi szemléletet, önzetlen kultúrpolitikát és lelki puritánságot jelent a felvidéki gondolat. Nem áll magányosan a körötte kavargó tisztulási folyamatban, mert küldetése azonos mindazok vágyával,

akik elérkezettnek tudják az időt a magyar élet maradéktalan és teljes reformkorszakának beváltására. Ez a gondolat tehát nem kivételes magánosa a megnagyobbodott magyar hazának, hanem követe és szellemi előőrse a határokon kívül maradt közel hárommillió kisebbségi magyarnak, akik sóvárogva várják a szociális, vonzó erejű, magyar népi sorsközösség megépülésének óráját.

*

A felvidéki magyar irodalom húszéves külön multja után mint sajátos magyar műveltség tért meg a magyar szellemi életbe, hogy annak keretében folytassa további működését.

Szociális, humanista, öncélú és *forradalmi* motívumokat találunk a húszéves fejlődés során kiadott művekben. Végső értelmezésben pedig *nemzeti* és *emberi* ez az irodalom, mely a humánum magyarságszemléletének jegyében indult és attól ma sem tért el, csak öntudatosodott, szociálisabb és területibb lett. A felszabadulás után is a kisebbségi ember igazságszeretete, irodalomba öntött lelkiismerete mozgatja az írások eszmei mélyét s ez lüktet abban a meghatározásban is, mely röviden felvidékiségnek, *felvidéki magyar tudat*nak nevezi az északi magyar irodalom alaptónusát. A felvidéki magyar irodalom humanizmusából következik, hogy alkotásait határozott *szociális* hang uralja. Az emberibb élet után vágyó szociális lélek hangja ez, mely ellentmond mindannak, ami egyenlőtlen, igazságtalan vagy erőszakolt. Végül helyzeti körülményekkel is indokolt jellemirodalom ez: a küzdő, állandó veszélynek kitett ember mélyről fakadó lírája, valóságot tükröző naturális epikája. Egészében: *sorskérdések felett tűnődő problémairodalom,* mely ugyanazokból a sorskérdésekből tevődik össze, melyek a felvidéki magyar népcsoport húszéves fejlődését és külön szellemi útját meghatározták.

A felvidéki magyar líra műkedvelő, «házi» költészetből keletkezett a «prevrat» idején. Előtte úgyszólván semmi, amit irodalomnak nevezhetnénk, nem jelenik meg ezen a területen, mert a felvidéki föld színvonalas képviselői az első szárnypróbálgatások után elszármaztak innen. A felvidéki líra ezért nemcsak a kisebbség történelmi és lelki fejlődésének keresztmetszete, hanem önmagából létrejött új magyar művészet is. Az északi magyarság minden korhangulatát és szellemi áramlatát megtaláljuk az itteni költészetben. *Merényi* Gyula összeomlás árnyékában írt verseitől *Ölvedi* László faji romanticizmusán át *Győry* Dezső «újarcú» magyarságáig és onnan *Tamás* Lajos szelíd kispolgári hitvallásáig ível a felvidéki hazafias költészet. *Simon* Menyhért fellengős humanizmusa, *Vozáry* Dezső modern epikureizmusa, *Palotai* Boris szociális női hite, *Szenes* Erzsi vallomásos egyénisége fokozatosan emelkedő emberi költészetet jelentenek,

mely európai magaslatra lép *Mécs* László krisztusi humánumában. A művészi formák szimbolistái: *Darvas* János, *Páll* Miklós és *Urr* Ida az öncélú művészet mesgyéjét járják, művészetük lényege azonban épp oly szociális, mint a kisebbségi líra ú. n. szociális költőié *(Jarnó* József, *Erdőházi* Hugó, *Sebesi* Ernő, *Bólya* Lajos). A forradalmi líra sem jelent tudatos nemzetköziséget, a «szakszervezeti irodalmárok» sekélyes propagandalírája kivételével *(Reininger* József, *Kazsimir* Károly, *Földes* Sándor). Mélységes emberi költészet ez, nem egyszer határozott formaművészettel *(Forbát* Imre), máskor a gazdaságilag megsemmisített kisebbségi zsellérség megható lázongásaival *(Morvay* Gyula, *Sellyei* József), vagy a neokatolikus forradalmár-költő *(Kossányi* József) segítséget kérő drámaiságával.

A felvidéki költészet tükre a népcsoport lelki vívódásainak, szellemi fejlődésének. Ugyanakkor a kisebbségi nemzetszemlélet belső kialakulásának állandó jelzője, alanyi kifejezője. A kisebbségi líra vizsgálatából kitűnik, hogy a felvidéki magyar gondolat romantikus ábrándvilágból zuhant az új történelmi helyzetbe, itt szenvedéseiben megtisztult, a néppel összeforrt öntudatos emberi művészet lett, a felvilágosult szellemi magyarság hangja.

A felvidéki epika rendkívül nehéz körülmények között, hivatásos írók, folyóiratok és kiadók nélkül kezdte a kisebbségi sorsot, melynek első öt esztendejében teljes némaságra volt ítélve. Húsz év multán a nemzeti írók *(Jankovics* Marcell, *Sziklay* Ferenc, *Rácz* Pál, *Dienes* Adorján) és kisebbségi konzervatívek *(Darkó* István, *Marék* Antal, *Szombathy* Viktor) éppúgy megtalálták a szociális életforma művészetét, mint ahogy azt érdeklődésük központjába állították a felvidéki humanisták *(Tamás* Mihály, *Reményi* József, *Neubauer* Pál) és a területi irodalom jellegzetesen szociális írói *(Jarnó* József, *Egri* Viktor és *Szenes* Piroska).

A felsorolt csoportokat: nemzeti írókat és kisebbségi konzervatíveket, szociális és humanista elbeszélőket nehéz egymástól megkülönböztetni. Maguk keretén belül egyformán nemzetiek az idősebb és fiatalabb generáció hazafias írói, egyformán szociális beállítottságúak a humanista és szociális kisebbségi írók, akiktől élesen különbözik az emigránsok *(Barta* Lajos, *Kaczér* Illés, *Paál* Ferenc) és forradalmárok *(Fábry* Zoltán, *Szabó* Béla) csoportja.

A felvidéki epika sokkal kevésbé fejlett, mint a területi költészet. Magyarázata abban a természetes esztétikai körülményben mutatkozik, hogy az elbeszélő irodalomnak sokkal inkább van szüksége életerős, színvonalas műfaji előzményekre, mint az irodalom lírai ágának. Ezzel kapcsolatban meg kell állapítanunk viszont azt is, hogy a felvidéki próza külső művészeti jegyeinek kezdetlegessége alatt *gondolati irodalmat és tiszta művészetet* termelt, melynek beérlelése a jövő feladata.

A felvidéki tudományos irodalom csak kísérletekben jelentkezett. Szertelen villódzása bizonyítéka annak a cáfolhatatlan tételnek, hogy katedrák, laboratóriumok, egyesületek és tudományos folyóiratok nélkül nem fejlődhet ki szerves tudományos élet.

A területi dráma teljesen elsikkadt. A kisebbségi sorsban eltöltött két évtized nem volt alkalmas a felvidéki drámairodalom előmunkálatainak megtételére sem.

Irodalomtörténeti gyüjtésünkben a felvidéki gondolat fejlődésével arányosan négy korszakra osztottuk a húsz kisebbségi évet. Ezek a korszakok a felvidéki gondolat fejlődésének négy alapvető fázisát jelzik. A kezdet nehézségeiből a kisebbségi öntudatig, innen a kritikai vizsgálathoz és az egyéni kutatáshoz érkezik a felvidéki írástudó, akit kisebbségi sorsa legsúlyosabb esztendején ért a felszabadítás. Ezért a vázolt kortörténeti felosztást indokoltnak és elfogadhatónak tartjuk, mint a felvidéki író szellemi fejlődésének grafikonját.

A visszatérés után bekövetkezett új szellemtörténeti helyzettel külön nem foglalkozunk, mert erre időbeli távlatunk nincsen, s a felvidéki irodalom jelenlegi sivár helyzetét – (a legutóbbi másfél év alatt egyetlen mű, egyetlen irodalmi folyóirat nem jelent meg a Felvidéken) – nem tekintjük végleges elintézésnek.

*

A felvidéki magyar irodalom húszéves multja következtetni enged ennek a rendkívüli körülmények között fogant műveltségnek jelentőségére, az összmagyar irodalomban elfoglalt helyére és közeljövőjére.

A felvidéki irodalom a történelmi különélés folyamán jellegzetes területi művelődés lett, mely alapjait az anyaországi, szellemi álláspontját a kisebbségi életformából merítette.

Ez magyarázza, hogy az elmult húsz év alatt nem tudott megállni külön, függetlenül a központi magyar irodalomtól, bár ugyanakkor szellemileg egészen önálló fejlődési utat tett meg. Így helye az anyaországi irodalom keretében volt akkor is, amikor írói sajátos ideológiákat tűztek maguk elé, mert lelki egysége az összmagyarsággal kétségtelen, ha problémakörei időnként eltérőek is voltak.

Ezért a felvidéki magyar irodalom jelentősége nem formai, «par excellence» művészeti, hanem elsősorban és kizárólagosan *szellemi*. Ütköző gondolati áramlatok gátján, szüntelen nemzetvédő küzdelemben alakult ki a felvidéki magyar írás arculata, melyet Szvatkó találóan nevezett el a «*legyzugatibb magyar őrhely*» művészetének. A felvidéki író szociális életfelfogása olyan szellemi álláspontot alakított ki az északi magyar töme-

gekben, amely csak a kisebbségi sors áldatlan körülményei között szűródhetett ennyire mélyen és természetesen a lelkek tudatába.

Ha ennek a területi irodalomnak eredményei általában nem ütik meg az anyaországi vagy erdélyi átlagot, annak okai nemcsak az írókban, hanem a körülményekben is keresendők, mert szellemtörténeti előzmények nélkül, önálló helyi műveltség hiányában, nagyobb eredményeket ezen a területen egy minden eszközzel dolgozó szellemi terrorpolitikával hadakozva – *elérni nem lehetett.*

Ezért helytelen az anyaországi kritikusok és irodalomtörténészek nagy részének értékmérője, mely pusztán művészeti szempontokat vett tekintetbe és nem vizsgálta meg a magyar életformától idegen történelmi helyzetben készült írások gondolati mélységét és szociális tudatát, mely két évtizeden át nem szűnt meg hirdetni a magyar élet szociális, népi megújhodását.

El kell ismerni az ellenvéleményekkel szemben, hogy a kritikai tisztázódás folyamata későn indult el és csak a legutóbbi években vált általánossá. Ez a körülmény jelentősen gátolta a felvidéki irodalom formai kibontakozását, mely a jövendő feladata kell, hogy legyen.

Az új történelmi helyzetben, ha működési lehetőségeit visszanyeri, ez az irodalom tovább képes haladni a maga útján s ha megtarthatja kisebbségi multját jellemző szellemi függetlenségét és harcos szociális jellegét, úgy ezt a szellemet a központi magyar műveltség közvetlen megismerésével elmélyíti.

Megfelelő biztosítékok birtokában remélhető, hogy az északi magyar irodalom jövője nyugodt szellemi fejlődésben fog lezajlani. Nagy viharok, létezésért folytatott küzdelmes, magános évek után a kiegyensúlyozott, művészi szempontokat szem előtt tartó kibontakozás éveinek kell elkövetkezniük. Új lehetőségei között hisszük, hogy levetkőzi műfaji gátlásait is, melyek egyes területeit mindmáig elzárták a művészi kibontakozás elől. De ép úgy valljuk azt is, hogy a magyarság egyetemes érdeke, hogy a felvidéki magyar irodalom ne olvadjon be a központi magyar műveltségbe, mert a húsz év alatt kialakított felfogásnak kivételes küldetése van az új magyar életben és a felvidéki író elsőrendű kötelessége, hogy ezt a küldetést, a *szociális és humánista magyar szellem* hitét közvetítse a magyar nyelvterület többi egysége felé.

A felvidéki ember szociális lélek és problémázó ész. Ez a kettő vezérli történelmi útján, szerzett jogai biztosítására, a felvidéki magyar írást, a felvidéki gondolatot.

Ha nem így történik, kilobban a fény és riasztó némaság üli meg a Magyar Észak szellemi végvárait.

[Vákát oldal]

A felvidéki magyar irodalom könyvészete

1918–1938

LIRA:

Agárdy Zsigmond: Meddig tart még? (Érsekújvár, 1933).
Ásguthy Erzsébet: Most én táncolok a kötelen (Budapest, 1935).
Barna Annie: Vagyok (Komárom, 1933).
Benjámin Ferenc: Bilincsben, Örökzöld, Föld (évsz. nélk.).
Bólya Lajos: Felégetett hidak (Komarom, 1930).
– Erő (Komárom, 1931).
– Örömriadó (Komárom, 1935).
Ifj. BoIyky János: Csodavárók (Érsekújvár, 1932).
– Veszteglő mozdonyon (Érsekújvár, 1935).
– Költő és népe (Érsekújvár, 1936).
Borka Géza: Magyar bánatok (Komárom, 1920).
– Bánatmalom (Komárom, 1920).
– Szavalókönyv (Komárom, 1925).
– Kis magyarok könyve (Komárom, 1927).
Boros Béla: Búcsú a tavasztól (Galánta, 1927).
Boros Kálmán: Signyei János (Dunaszerdahely, 1926).
Csányi Sándor: Éledő tüzek (Losonc, 1928).
Csiba László: Sok ma az Isten (Rimaszombat, 1933).
Csontos Vilmos: Magyar ugaron (Léva, 1932).
– Üzentek értem (Zseliz, 1936).
Darvas János: Szerelmes szonettek (Igló, 1923).
– Elsüllyedt világ (Pozsony, 1929).
– Hegyország hangja (Tornalja, 1935).
Demjén Ferenc: Versek (Beregszász, 1933).
– Hegyek alján (Beregszász, 1935).
Dokupil István: Huszonkét éves vagyok (Kassa, 1930).
Erdőházi Hugó: Jós percekben (Komárom, 1928).
– Térkép (Komárom, 1931).
– Legyen szüret! (Komárom, 1932).
– Életkének életről (Komárom, 1934).
Fehérvári István: Könnyes mosolyok (Rozsnyó, 1933).
Forbáth Imre: Versek (Bécs, 1922).
– Vándordal (Érsekújvár, 1923).
– Favágók (Pozsony, 1930).
Földes Sándor: Emberország (Komárom, 1922).
– Tömeg (Komárom, 1923).
— Némák indulója (Komárom, 1935).
Győry Dezső: Hangulatok (Galánta, 1921).
– Százados adósság (Rimaszombat, 1924).
– A láthatatlan gárda (Rimaszombat, 1927).
– Újarcú magyarok (Berlin, 1927).
– Hol a költő? (Kassa, 1932).
– A hegyek árnyékában (Pozsony, 1935).
Hevesi Sári: Sárbilincsben (Nyitra, 1936).

Holly Jenő: A láz hajóján (Pozsony, 1924).
Ifj. Inczinger Ferenc: Más az imádságom (Kassa, 1924).
Jankovics Marcell: Hulló levelek (Pozsony, 1930).
Jarnó József: Prometheus (Kassa, 1925).
– Önarckép (Kassa, 1928).
Juhász Árpád: Búcsúzó (Kassa, 1928).
György Ferenc: Napisten ölén (Kassa, 1930).
– Címtelen levél (Kassa, 1932).
Kazsimir Károly: Új tüzek (Kassa, 1933).
Kelembéri Sándor: Az ősz szerelmese (Debrecen, 1923).
– Alusznak a falvak (Kassa, 1930).
Kersék János: Csitri (Léva, 1921).
– Csitri-dalok (Léva, 1921).
– Templomcsönd (Léva, 1927).
Kishonthy Samu: Július (Rimaszombat, 1927).
Klimits Lajos: Rohan az élet (Pozsony, 1928).
– Kacagj Bajazzó! (Pozsony, 1930).
Komlós Aladár: Voltam poéta én is (Rimaszombat, 1921).
– A néma őrült arca (Budapest, 1931).
Kossányi József: Máglyák (Komárom, 1929).
– Éjféli kiáltás (Kassa, 1933).
Márai Sándor: Emberi hang (Kassa, 1922).
Merényi Gyula: Rosa Mystica (Kassa, 1920).
– A halál alléja (Kassa, 1921).
Mécs László: Élőket nézek (Budapest, 1938).
– Hajnali harangszó (Ungvár, 1923).
– Rabszolgák énekelnek (Berlin, 1924).
– Vígasztaló (Berlin, 1927).
– Az ember és az árnyéka (Kassa, 1930).
– Üveglegenda (Budapest, 1931).
– Hajnali harangszó (II. kiadás. Budapest, 1932).
– Bolond Istók bábszínháza (A költő egy verse illusztrációkkal. Budapest, 1932).
– Legyen világosság (Budapest, 1933).
– Válogatott költeményei (Budapest, 1934).
– Fehéren és kéken (Budapest, 1937).
– Élőket nézek (Budapest, 1938).
Mészáros József: Véreimnek (Komárom, 1922).
– Az égő Kárpátok alatt (Pozsony, 1927).
Mihályi Ödön: Márciusi tribün (Kassa, 1922).
– Galambot várok (Pozsony, 1928).
– Felszökő föld (Budapest, 1931).
Morvay Gyula: Forróra fülledt a talaj (Pozsony, 1930).
– Magamig ért a sor (Pozsony, 1933).
– Új holnap felé (Versek, évsz. nélk.).
Nagyfalusy István: Nászbokréta (Érsekújvár, 1927).
– Csillaghullás (Érsekújvár, 1928).
– Menekülő madarak (Érsekújvár, 1929).
– Dalol az ABC (Érsekújvár, 1935).
Neubauer Pál: Wohin? (Prága, 1926).
Oswald Dániel: Isten dicsérete (Eperjes, 1934).
Ölvedi László: Valakit várunk (Budapest, 1922).
– A Bányász éneke (Berlin, 1924).
– A Múzsák (Érsekújvár, 1928).
Páll Miklós: Úton (Pozsony, 1929).
B. Palotai Boris: Tavaszi áradás (Kassa, 1926).
– Valaminek a végén (Kassa, 1929).
– Csillag és kenyér (Kassa, 1936).
Reininger József: Hozsánna ember! (Pozsony, 1929).
Reményi József: Idegenben (Budapest, 1934).
Rév József: Dalol a csend (Kisszeben, 1924).
– Én már elindultam (1936).

Sass János: Szomorú napok (Léva, 1931).
– Meggyónt nekem a föld (Zseliz, 1936).
Sáfáry László: Lendület (Munkács, 1931).
– Verhovina (Munkács, 1935).
Sándor Ernő: Vérfolyó partján (Pozsony, 1927).
Sárosi Árpád: Áldozom a napnak (Kassa, 1930).
Sebesi Ernő: A csönd karján (Eperjes, 1929).
– Öklös fohász (Bécs, 1921).
– A vihar elvonul (Eperjes, 1928).
– A végső szó (Eperjes, 1929).
– Számadás (Eperjes, 1934).
Simon Menyhért: Hitetlenek Testvérisége (Kassa, 1921).
– Emberhez, szent utunk (Munkács, 1922).
– Szivet, csak szivet! (Munkács, 1924).
– Életünk lényege (Munkács, 1926).
– Kisebbségi ének (Munkács, 1937).
Sütő Kálmán: Lelkeket jöttem venni (Ungvár, 1936).
Sólyom Lajos: Zúg a tenger (Léva, 1928).
– A mi Jánusz-arcunk (Pozsony, 1930).
Szabó Béla: Felszakadt gondolatok (Nagymihály, 1928).
– Éhes vagyok (Nagymihály, 1931).
– Pipacs (Kassa, évszám nélkül).
– Érett szegénység (Kassa, 1935).
Sellyey József: Farsang legénye (Vágsellye, 1934).
Szenes Erzsi: Selyemgombolyag (Kassa, 1924).
– Fehér kendő (Budapest, 1927).
– Szerelmet és halált énekelek (Budapest, 1936).
Szeredai-Gruber Károly: A knidoszi lány (Pozsony, 1929).
Sziklay Ferenc: Szonett-koszorú (kézirat Kassa, 1932).
– Uj pokol (kézirat, Kassa, 1934).
Szombathy Viktor: Ezüstantenna (Rimaszombat, 1928).
Tamás Lajos: Jóságom sátora (Berlin, 1927).
– Üvegen keresztül (Pozsony, 1929).
– Fonál mentén (Pozsony, 1932).
– Hamúszínű ég alatt (Budapest, 1935).
Telek A. Sándor: Egyre borusabb napok (Rimaszombat, 1922).
– Őrtűz (Rimaszombat, 1928).
– Isten tenyerén (Rimaszombat, 1937).
Új költők: B. Bánay Olga, Bézay Zoltán, Gazdik Róbert, Knapp Vince, Tamás Lajos és Tichy Lajos versei (Galánta, 1920).
Urr Ida: Zokogások (Budapest, 1923).
– Bíborkehely (Pécs, 1925).
– Kormozott lámpással (Lírai eposz, Budapest, 1927).
– Szent pokol (Budapest, 1930).
– Nincs kenyér (Pozsony, 1936).
Vozári Dezső: Őszi köszöntés (Kassa, 1925).
– Fekete zászló (Kassa, 1922).
– Szebb a sziréna (Pozsony, 1936).
Wimberger Anna: Versek (Pozsony, 1930).
Zipser János: Nekiindulás (Nyitra, 1926).
Zsolnay Tivadar: Hegyeken túl, völgyeken túl (Galánta, évsz. nélkül).

EPIKA:

Alapy Gyula: Magyar dicsőség (Komárom, 1928).
Árpás Irén: Szentiváméji álom (Pozsony, évszám nélkül).
Barta Lajos: Mult (Bécs, 1920).
– A zöld ember (Bécs, 1922).
– A sötét ujj (Pozsony, 1928).

Bán Ottó: Tergenyev hadnagy éjszakája (Kassa, 1927).
Bálint Aladár: Mudr. Darvas (Kassa, 1931).
Bartóky Erzsébet, Péchyné: A Magyar Nő könyve (Losonc, 1926).
– Élethajók utasai (Kassa, 1928).
Benjámin Ferenc: Ádám és Éva (Pozsony, 1925).
– Virinátus (Kassa, évszám nélkül).
Boross Béla: Az ösvényen (Galánta, 1920).
Boross Kálmán: Levelek a menyországba (Beregszász, 1925).
Darkó István: Két ember, egy árnyék (Losonc, 1925).
– Zuzmara (Berlin, 1926).
– A legnagyobb úr (Kassa, 1927).
– Szakadék (Kassa, 1928).
– Szép ötvöslegény, Ferde torony (Kassa, 1929).
– Égő csipkebokor (Budapest, 1935).
– A deszkaváros (Kassa, 1938).
Dienes Adorján: Végrendelet hugom számára (Kassa, 1925).
– Dani bácsi esetei (Kassa, 1926).
– Regélő romok (Kassa, 1934).
Egri Viktor: Rácsablakos ház (Budapest, 1923).
– Pierre találkozása (Berlin, 1926).
– Demeter megtérése (Pozsony, 1928).
– Fölkél a nap (Pozsony, 1928).
– Süllyedő partok (Prága, 1930).
– Égő föld (Budapest, 1937).
Farkas István: Tizenhétben (Kassa, 1925).
– Lelkek feltámadása (Kassa, 1926).
– Szlovák prózai antológia (Ipolyság, 1927).
– Csodálatos vakáció (Prága, 1932).
Fehér Jenő: Eősi Márius (Pozsony, 1927).
Fábry Zoltán: Az éhség legendája (Kassa, 1932).
– Korparancs (Eperjes, 1934).
Földes György: Kukkónia lelke (Kassa, 1933).
– Bocskai Angyalkái (Budapest, 1935).
Gömöri Jenő–Jaczkó Olga: Itéletidő (Budapest, 1936).
Gesztes Sándor: Hóban (Komárom, 1920).
Halmi József: Angyal úr (Pozsony, 1928).
Herczeg Gábor: Frakkos hiénák (Pozsony, 1927).
– Mámor (Pozsony, 1927).
– Huszonegy nyert (Pozsony, 1928).
– Délttől éjfélig (Pozsony, 1928).
Holló Ferenc: Az arany amulett (Kassa, 1924).
Ilku Pál: Lendület (Pozsony, 1936).
N. Jaczkó Olga: Csendes mederben (Ungvár, 1925).
– Virágzó cseresznyék (Kassa, 1928).
– Ispilángi rózsa (Pozsony, 1928).
Jankovics Marcell: Álmatlan éjszakák (Pozsony, 1921).
– Az udvari bolond (Pozsony, 1927).
– Magyar porszemek (Pozsony, 1928).
– Hangok a távolból (Budapest, 1935).
Erdőházi Hugó: Leánypolgári (Komárom, 1937).
Jarnó József: Szakadó kötelek (Kassa, 1926).
– Börtön (Budapest, 1928).
– Gyár (Budapest, 1929).
– Magyar Miniatürök (Kassa, 1931).
Jócsik Lajos: Érsekújvár (Kassa, 1938).
Juhász Árpád: Úri kaszinó (Kassa, 1926).
– Hamlet, dán királyfi (Kassa, 1929).
– Murin-ház (Kassa, 1932).
Kaczér Illés: A fekete kakas (Bécs, 1919).
– Ezüstfuvola (Pozsony, 1922).
– A vak ember tükre (Budapest, 1922).

– Sárkányölö (Kolozsvár, 1923).
– Zsuzsánna és a vének (Bécs, 1924).
– Az álomtelepes (Bécs, 1924).
– Dr. Hulla (Kassa, 1926).
– Ikongó nem hal meg (Pozsony, 1936).
Karafiáth Márius: Régen volt (Léva, 1928).
Keller Imre: A hideg szemmel nézett antiszemitizmus (Rimaszombat, 1922).
– Erotika és modernség (Kassa, 1923).
– Irodalmi mozaikok (Kassa, 1926).
– Chopin élete és szerelme (Kassa, 1935).
– Tisztán egy életen át (Kassa, 1936).
Kollár László: A mesélő dervis (Kassa, 1926).
Kovács Endre: Panoptikum: (Pozsony, évszám nélkül).
Kőves Károly: Kassai krónikák (Kassa, 1925).
Lányi Menyhért: Keleti hajós (Kassa, 1927).
– Művirág (Kassa, 1928).
Madame Sans Gêne, Szkalosné, Járossy Erzsébet: Nélkületek? (Rozsnyó, 1924).
Márai Sándor: Panaszkönyv (Kassa, 1922).
– A mészáros (Bécs, 1924).
– Istenek nyomában (Budapest, 1927).
– Bébi, vagy az első szerelem (Budapest, 1928).
Marék Antal: Emberek az Óceánon (Losonc, 1927).
– Vihar a galambház felett (Losonc, 1927).
– Zsákucca (Pozsony, 1933).
Mondy Miklós: Krisztussal Krisztusért (Ungvár, 1927).
– Beszélnek a Kárpátok (Kassa, 1937).
Morvay Gyula: Emberek a majorban (Pozsony, 1936).
Neubauer Pál: Marie (Prága, 1926).
– Mi közöm hozzá? (Budapest, 1935).
– Das fehlende Kapitel (A hiányzó fejezet, Berlin, 1937).
Ozorai József: Kuruc ősök (Érsekújvár, 1928).
Paál Ferenc: A menekülő pénz (Bécs, 1929).
– Hamu alatt (Bécs, évszám nélkül).
Rácz Pál: A rongyszedő (Ungvár, 1921).
– Furcsa emberek (Ungvár, 1924).
– A könyvnyitó asszony (Berlin, 1926).
– A szomorú ember (Kassa, 1928).
– A bányarém (Kolozsvár, 1933).
– Hangyaboly (Arad, 1934).
– A gép (Prága, 1934).
Reményi József: Jó hinni! (Pozsony, 1923).
– Emberek ne sirjatok! (Berlin, 1926).
– Lesz-e reggel? (Kassa, 1928).
– Élni kell! (Kassa, 1932).
– Szerelmesek voltak (Budapest, 1936).
– Amerikai írók (Budapest, évszám nélkül).
Sáfár Katalin: Mégsem történt semmi (Budapest, 1935).
Sándor Imre: Boldogság (Budapest, 1918).
– Asszonyok (Kassa, 1920).
– Lángoló út (Pozsony, 1927).
Schalkház Sára: Fekete furulya (Kassa, 1926).
Sebesi Ernő: Megrúgott emberek (Kassa, 1929).
Sellyei József: Elfogyott a föld alóla (Pozsony, 1936).
Simándy Pál: A magyar kálvinizmus útja (Losonc, 1937).
– Siralmak völgye (Losonc, 1928).
– Az elsikkadt hegyibeszéd (Losonc, 1932).
Szalatnai Rezső: Van menekvés (Pozsony, 1934).
Szenes Piroska: Az utolsó úr (évszám nélkül).
– Egyszer élünk (évszám nélkül).
– Jedviga kisasszony (Kassa, 1934).
– Csillag a homlokán (Budapest, 1935).

Sipos Iván: Ember a kereszten (Kassa, 1928).
Sziklay Ferenc: Alhambra (Pozsony, 1921).
– Hangzatka (Berlin, 1924).
– A fekete ember (Berlin, 1926).
– A világ ura (Kassa, 1929).
– Kazinczy évkönyv (Kassa, 1929).
– A jöttment (Kassa, 1938).
– Hová? (Kassa, 1934).
– Kassa (Kassa, 1938).
Szmrecsányi Géza: Dobry Luft (Kassa, 1933).
Szombathelyi Viktor: Én kedves népem (Kassa, 1931).
– Zőld hegyek balladája (Budapest, 1935).
– Különös olasz nyár (Prága, P. M. H., 1937).
– Fabriczy Félix (Prága, P. M. H., 1937).
Szucsich Mária: Tavasztól télig (Pozsony, 1929).
Tamás Mihály: Novelláskönyv (Kassa, 1923).
– Tavaszi vallomás (Berlin, 1926).
– A szép Angéla háza (Pozsony, 1927).
– Mirákulum (Kassa, 1933).
– Két part közt fut a víz (Budapest, 1935).
– Sziklán cserje (Kassa, 1937).
Tichy Gyula: A Mars rabjai (Pozsony, 1929).
Tichy Kálmán: Négy évszak (Rozsnyó, 1927).
Tichy Lajos: A turbán és egyéb elbeszélések (Pozsony, 1924).
R. Vozári Aladár: Elszállt a turul (Budapest, 1931).
Vécsey Zoltán: János pap (Kassa, 1925).
– Új Európa (Kassa, 1929).
– A síró város (Kassa, 1931).
– Páter Laurentius titka (P. M. H., 1932).
Zerdahelyi József: Egy tőnek három fakadása (Tornalja, 1934).
Török Géza: Örök árny (Berlin, évszám nélkül).
Toma István: Kálváriázok (Berlin, 1925).
– Ha a köd eloszlik (Pozsony, 1928).

TUDOMÁNYOS IRODALOM:

Alapy Gyula: Az illetőség jogvitája, Komárom, 1924.
– A Komáromvidéki Takarékpénztár ötvenéves története, Komárom, 1924.
– Jókai és a Felvidék, Komárom, 1925.
– A szülőföld Jókai regényeiben, Komárom, 1925.
– Jókai és szülőföldje. Komárom, 1925.
– A Jókai Egyesület tizenöt éve, Komárom, 1926.
– Kultsár István (1760–1828) és könyvtára, Komárom, 1928.
Árky Ákos: Ruszinszkó küzdelme az autonómiáért, Budapest, 1928.
Balázs Mihály: Krasznahorka várának története és kalauza, Rozsnyó, 1928.
Balázs Béla: Intellektüel aggályoskodások, Pozsony, 1933.
Bálint István: Az alsócsallóközi és csilizközi ármentesítő és belvízlevezető társulat ötven éves története, Komárom, 1926.
Bálint Miklós: Masaryk Tamás, Ungvár, 1928.
Baranyai József: Régi utazások Komárommegyében, Komárom, 1928.
Benczur Vilmos: A százéves kassai színészet története, Kassa, 1924.
Benyovszky Károly: Schodel Rozália, Pozsony, 1927.
– A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig, Pozsony, 1928.
– Hummel Weimarban, Budapest, 1928.
Biró Lucián: Magyar helyesírási szótár, Komárom, 1924.
Bódiss Jusztin: A régi római nők, Komárom, 1919.
Bognár Cecil: Logika, Komárom, 1922.
– Az értékelmélet, Budapest, 1923.
– A gyermeki lélek, Berlin, 1925.
– Jókai életrajza, Komárom, 1925.

Boross Kálmán: A világháború kamocsai áldozatainak emlékkönyve, Komárom, 1925.
Brogyányi Kálmán: Festőművészet Szlovenszkón, Kassa, 1931.
Buchta Viktor: Gyümölcsfák ültetése, Pozsony, 1928.
Csekes Béla: Reformátusok, Komárom, 1922.
Dallos István: A nyitra-barsi magyar-palóc félsziget, Magyar Irás, 1934.
Egler–Dózsa: Petőfi Sándor, Komárom, 1923.
Egyed Aladár: A magyar falu kulturális előadásai I–IV., Rimaszombat, 1927.
Erdély Jenő: A magyarság az utódállamokban és Magyarországon, Pozsony, 1928.
Erdélyi Pál: Bódiss Jusztin, Komárom, 1923.
– Jókai, Komárom, 1925.
– Jókai életrajza (A Jókai Egyesület megbízásából), Komárom, 1925.
Ethey Gyula: Alsószelezsény története, Budapest, 1922.
– Vágújhely története és a szomszédos váraik, Nyitra, 1926.
– Vágvölgyi Krónika, Komárom, 1936.
– Zoborvidék multjából, Komárom, 1936.
Fischer–Colbrie Ágost: Társadalmi problémák, Kassa, 1919.
– Népjóléti kérdések, Kassa, 1919.
– A munka, Kassa, 1919.
Flachbarth Ernő: A csehszlovákiai választások eredményei számokban, Lugos, 1925.
– A közigazgatás szervezéséről és az országos, valamint a járási választásokról szóló törvények ismertetése (Prága, 1928).
– System des Internationalen Minderheitenrechtes, Budapest, 1937.
Fleischmann Gyula: Fascismus, Kassa, 1927.
– A szociálizmus fejlődése és főbb irányai, Kassa, 1927.
Flórián Károly: A csehszlovák állampolgárság és községi illetőség, Eperjes, 1925.
Flórián Kata: A kassai német színészet története 1916-ig, Eperjes, 1927.
Fodor Jenő: A kisgazda növénytermelése, Losonc, 1927.
Follajtár Ernő: A zobori bencésapátság története, Komárom, 1934.
Fülöp Zsigmond: Csokonai Vitéz Mihály szerelme, Komárom, 1922.
– A hatvanéves komáromi dalegyesület, Komárom, 1923.
– Tuba János emlékezete, Komárom, 1925.
Gesztenyi Nándor: Tervszerű magyar kulturpolitika, Komárom, 1922.
Gömöryné, Maróthy Margit: Indiai utamról, Rimaszombat, 1927.
Grosschmid Géza: Kisebbségi sors, Kassa, 1930.
Haiczl Kálmán: Érsekújvár multjából, Érsekújvár, 1932.
– Léva története a XVI. század végéig, Léva, 1932.
– Léva története a XVII. században, Léva, 1934.
– A Kistapolcsányiak, Budaipest, 1934.
Hajnóczy R. József: Jókai Szepesben, Lőcse, 1925.
– A szepesi bányavárosok története, Budapest, 1933.
Hajdu Lukács: Jókai és a magyar történelem, Komárom, 1925.
– Herczeg Ferenc, Komárom, 1926.
Jankó Zoltán: Csallóközi Múzeum, Pozsony, 1928.
Jócsik Lajos: Érsekújvár, Kassa, 1938.
Kálniczky Géza: Mikszáth Kálmán diákévei Rimaszombatban, Kassa, 1925.
Karsai Ervin: Az apercepció, Budapest, 1922.
Kemény Lajos: A pozsonyi vár és váralja, Pozsony, 1933.
Keller Imre: Irodalmi mozaikok, Kassa, 1926.
– Chopin élete, Kassa, 1931.
Komlós Aladár: Zsidók a válaszúton, Eperjes, 1922.
Kenessei Kálmán: A levegő élete, Komárom, 1923.
Krammer Jenő: A szlovenszkói serdülők lelkivilága, Budapest, 1935.
– A modern nevelés elméleti és gyakorlati kérdései, Komárom, 1935.
Machnik Andor: A Csallóköz, 1934.
Nagy Barna: Pozsony plasztikája a Donner és Messerschmidt közötti időszakban, Pozsony, 1934.
Osváth Gyula: Egyház és Állam, Kassa, 1920.
– Kötelmi jog, Kassa, 1930.
Péter Mihály: A református lelkipásztor a történelemben, Beregszász, 1923.
– A pátens korának egyháztörténeti tanulságai, Beregszász, 1926.
– Papi dolgozatok, Losonc, 1928.

Pfeiffer Miklós: A Domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története, Kassa, 1917.
– A jubiláló Domonkosrend történeti keretben. Kassa, évszám nélkül.
Rajcsányi Gyula: Népek hervadása, Pozsony, 1921.
Sas Andor: Szabadalmas Munkács város levéltára, Munkács, 1927.
Simándy Pál: A magyar kálvinizmus útja, Losonc, 1928.
– Az elsikkadt hegyi beszéd, Losonc, 1932.
Sikabonyi Antal: Jókai és szülővárosa, Komárom, 1925.
Spesz Sándor: Okkultizmus és csoda, Kassa, 1934.
Surányi Géza–Várady Aladár: A csehszlovákiai magyar kisebbség tíz éve, Pozsony, 1928.
Szent-Ivány József: A mezőgazdasági könyvvitel, Losonc, 1926.
Szalatnai Rezső: Jegyzetek a szlovák-magyar szellemi együttműködésről, Pozsony, 1934.
– Van menekvés, Pozsony, 1934.
Sziklay Ferenc: A csehszlovák köztársaság népművelési törvényei és rendeletei, Kassa, 1923.
Szvatkó Pál: A visszatért magyarok, Budapest, 1938. (felszabadulás után)
Takács Menyhért: Dante, Aesopus és Madách, Kassa, 1923.
– Mi a bölcselet? Berlin, 1927.
Tass Antal: Adatok a magyar csillagászat történetéhez, Komárom, 1920.
Telek A. Sándor: Egy morzsa történelem, Rimaszombat, 1922.
Török András: Magyar ipari munkásság külföldön, Komárom, 1922.
Urr György: Az ifjúság és a keresztényszocializmus, Budapest, 1923.
– Új államrendszer, Kassa, 1925.
– A magyar munkásság nemzeti alapon való szervezkedésének fontossága, Kassa, 1927.
Wick Béla: A kassai kálvária története, Kassa, 1927.
– A 300 éves kassai Orbántorony, Kassa, 1928.
– II. József kassai látogatásai, Kassa, 1931.
– Adatok a kassai Domonkosok történetéhez, Kassa, 1932.

IFJÚSAGI IRODALOM:

Darkó István: A felhők hőse Pákozdon, Berlin, 1928.
Faludy István: Mi a színház?, Berlin, 1926.
Farkas István: Majális, év nélkül.
Ferenczy Sarolta: Hópehely, Komárom, 1927.
Sziklay Ferenc: Magyar cserkészideálok, Berlin, 1928.
Kövess Károly: Kis Köszöntő, Kassa, 1920.
– Gyermekvilág, Kassa, 1927.
Lukinich Imréné: Egy pozsonyi Robinson története, Berlin, 1926.
Magyar Mult: Kézikönyv a kis magyaroknak, I–IV., Kassa, 1928–29.
Nagyfalusy Antal: Gyermekdalok, Érsekújvár, 1927.
Scherer Lajos: A próbaidős cserkész kiképzése, Berlin (év nélkül).
– Cserkészek könyve, Berlin, (év nélkül).
Palotai Boris: Péter, Budapest, 1933.
Stampay János: Hantos Miska, Komárom, 1924.
– Gyermekszínház, Párkány, 1926.
Szombathy Viktor: Mikulics szárazon és vizen, Berlin, 1927.
– Czirók Pista moziszínész lesz, Berlin, 1928.

DRÁMA-KÍSÉRLETEK, NÉPSZÍNMŰVEK:

Alapy Gyula: A hazajáró lélek, Komárom, 1925, Vígjáték.
Borka Géza: Gerde Tamás Lánya, Pályadíjat nyert népszínmű, Rozsnyó, 1923.
– Az aranyparaszt, Dicséretet nyert népszínmű, Komárom, 1927.
Budai Győző: A vég, Kassa, 1928. Jelenet.
Ásguthy Erzsébet: Gázmérgezés a Domb-utcában, Dráma, Budapest, 1938.
Farkas István: Fehér galamb, Népszínmű, Losonc, 1924.
– Sári, te, Népszínmű, Losonc, 1925.
– Pintyő és Pintyőke, Ipolyság, 1927.

Fényes Samu: Az élet mélységeiből, Drámabemutató, Kassa, 1922.
Földes Sándor: Új játékok, új színpadra, Jelenetek, Komárom, 1926.
Fülöp Árpád: Az ember, drámai költemény, Monor, 1924.
– Kapisztrán, Színjáték, Monor, 1925.
– Betlehem, Színjáték, Ungvár, 1928.
Győrfy Lajos: Bolond Istók, Népszínmű, Ungvár, 1927.
Herczeg Gábor: Salamandra, vígjáték bemutató, Pozsony, 1926.
Holly Jenő: Ő Eminenciája, vígjáték bemutató, Pozsony, 1926.
Horváth Samu: Derűs percek, Jelenetek, Kassa, 1922.
Horváth Zoltán: Falu szépe, Népszínmű, Rimaszombat, 1921.
– Palóctündér, Dalos színmű, Rimaszombat, 1923.
– A falu nemtője, Népszínmű, Rimaszombat, 1923.
Kersék János: Kis színművek és jelenetek, 2 kötet, Léva, 1923.
– Szirmaiék, Népszínmű, Léva, 1924.
Kovács Gyula: Még sem lesz belőlem tekintetes asszony, népszínmű, Rozsnyó, 1922.
Lányi Menyhért: Firenzei haláltánc, dráma, Kassa, évsz. nélkül.
– A herceg szerelmes, dráma, bemutató, Kassa, 1925.
– Nyári zivatar, vígjáték, bemutató, Kassa, 1928.
Merényi Gyula: Csóktalanok, dráma, bemutató, 1920.
– Korona és Dollár, dráma, bemutató és könyvalakban, Kassa, 1922.
– A gyönyör, dráma, Kassa, 1925. (Hátrahagyott kézirat.)
Mónus Gyula: Zilárd Királyfi, gyermekszínmű, Ungvár, 1927.
Nagy Dénes: Katóka őrmesterné. Pályadíjat nyert népszínmű, Rozsnyó, 1927.
– Német szó, népszínmű, Rozsnyó, 1927.
Paál Gyula: Senki Miska, népszínmű, Rimaszombat, 1928.
Pásztor Mihály: Ludas Matyi, vígjáték, Ungvár, 1927.
Preiss Gabriella: A mostohalány, dráma, Ungvár, 1927.
Sándor Imre: Szerelmes a férjem, színmű, bemutató, Budapest, 1927.
– Szedjetek szét csillagok! Bemutató, Budapest, 1927.
Sebesi Ernő: Félemberek, dráma, Eperjes 1925. Bemutató, Pozsony, 1923.
– Karambol, vígjáték. Bemutató, Rochester, U. S. A., 1926.
– Haláltánc, dráma, Budapest, Nemzeti Színház, 1926.
– Az akt! Szélcsend! Delirium! (Kéziratok, évsz. nélkül.)
Szabó László: Többsincs királyfi, énekes mesejáték, 1926.
– A betlehemi bakter, karácsonyi játék, 1926.
Szijj Ferenc: Az elátkozott család, dráma, bemutató, Komárom, 1923.
– Július, pályadíjat nyert népszínmű, bemutató, Komárom, 1925.
– A kötél áztatva jó. Melyiket a kilenc közül? Színpadi jel. Komárom, 1925.
Sziklay Ferenc: Catulus, drámabemutató, Kassa, 1924.
– Pünkösthy lányok, színmű, bemutatók, Kassa és Pozsony, 1926.
– Csapek: Zsivány, fordítás, Kassa, 1924.
– Smetana–Krasna Horska: A csók. A titok. Operafordítások, Kassa 1922–23.
Vécsey Zoltán: Új élet, Misztérium, Kassa, 1919.
– Bestia, dráma, Kassa, 1920.
– Szent titok, Misztérium, Kassa, 1923.
Weszely László: Évike, gyermekszínmű. (Évszám nélkül.)

Forrásmunkák*:

MŰVEK:

Asztalos Miklós: A korszerű nemzeti eszme, Budapest, 1933.
Alapy Gyula dr.: Az illetőség jogvitája, Komárom, 1924.
– A Jókai Egyesület 15 éve, Komárom, 1925.
Arky Ákos: Ruszinszkó küzdelme az autonómiáért, Budapest, 1928.
Balogh Arthur: A kisebbségek nemzetközi védelme a kisebbségi szerződések és béke-szerződések alapján, Berlin, 1928.
Baranyai Zoltán: A kisebbségi jogok védelme, Budapest, 1922.
Bellyei László: A modern szlovák líra, kéziratban, 1932.
– Magyar irodalom Szlovenszkón, kéziratban, 1933.
Benczur Vilmos: A százéves kassai színészet története, Kassa, 1924.
Benes–dr. Edvard: Svetová válka a nase revoluce, Praha, 1927.
Benyovszky Károly: A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig, Pozsony, 1928.
– A szlovenszkói magyar színészet vázlatos története, Pozsony, 1933.
Dallos István: A nyitra–barsi palóc félsziget (Nyitrai Irók Könyve), Nyitra, 1934.
– Szlovenszkói Magyar Irók Antológiája, I–IV. kötet, 1936–37. Szerkesztik: Dallos István és Mártonvölgyi László, Híd Irodalmi Szövetség, Nyitra, 1936.
Darvas János: Hegyország hangja, antológia, Kazinczy kiadás, 1934, Kassa–Tornalja.
Egyed István: A kisebbségi kérdés, Budapest, 1930.
Erdély Jenő: A magyarság az utódállamokban és Magyarországon, Pozsony, 1928.
Farkas Gyula: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Irodalomtörténeti Füzetek, 23. sz.
– Mécs László, Kortársaink, 7. sz. Pécs, 1929.
Flachbarth Ernő dr.: A csehszlovákiai választások eredménye – számokban, Lugos, 1925.
– A kisebbségek nyelvi jogairól, Kassa 1925. (A szlovenszkói és ruszinszkói szövetkezet ellenzéki pártok irodájának kiadása, Kassa.)
– A területi revizió jogi alapjai, Budapest, 1933.
– A csehszlovákiai népszámlálások és a felvidéki kisebbségek nyelvi jogai, Pécs, 1935.
– System des internationalen Minderheitenrechtes, Budapest, 1937.
Féja Géza: A régi magyarság, Tátra, 1937.
Farkas István: Szlovák prózai antológia, 1926.
Flórián Kata: A kassai német színészet története 1816-ig, Eperjes, 1927.
Grosschmid Géza dr.: Kisebbségi sors, Kassa, 1930.
Haiczl Kálmán dr.: A Kistapolcsányiak, Budapest, 1934.
Jancsó Benedek: Emlékkönyv, Budapest, 1931.
Jankó Zoltán: Csallóközi Múzeum, Pozsony, 1928.
Karel Kadlec: Madari a ceskoslovenská republika, Praha, 1919.
Keller Imre: Irodalomtörténeti mozaikok, Kassa 1926.
Koszorú: Erdélyi, felvidéki, vajdasági írások, Budapest, 1930.
Krammer Jenő: A szlovenszkói magyar serdülők lelkivilága, Budapest, 1936.
Kreméry István: Antológia szlovák költőkből, Pozsony, 1926.
Lírai antológia (Szlovenszkó és Ruszinszkó magyar költőinek alkotásaiból, szerkesztette Sziklay Ferenc), Berlin, Voggenreiter Verlag, 1926.
Machnik Andor dr.: Csallóköz, Kassa, 1934.
Macourek–dr. J.: Dejiny Madaru a Uhorského Státu, Praha, 1934.
Masaryk–T. G.: Az új Európa, Prága, 1928, Donner Pál fordításában.
– A Humanitás eszményképei, Prága, 1928, Donner Pál fordításában.

* A felvidéki magyar irodalomtörténet forrásmunkáinak jelen összeállítása csak az összefoglaló jellegű irodalomtörténeti és kisebbségtudományi művekre, tanulmányokra és cikkekre vonatkozik. A felsoroltakon kívül másfélezerre tehető az egyes munkákról szóló méltatások, kritikai megjegyzések és ismertetéseknek száma, melyeket szerző műve összeállításánál felhasznált.

Peska–prof. Zdenek: Národny mensiny a Ceskoslovensko, Bratislava, 1932.
Semetkay József: Mécs László. Különnyomat a salgótarjáni gimnázium 1928–29 évi értesítőjéből. Salgótarján, 1929.
Szalatnai Rezső: Nincs menekvés, Pozsony, 1934.
Szlovák elbeszélők, Budapest, 1936.
Szlovenszkói Magyar Színházi Album, Kassa, 1928.
Szvatkó Pál: Szlovenszkói magyar irodalom (Szlovenszkói magyar elbeszélők, Franklin Társulat), Budapest, 1935.
Tavasz, irodalmi folyóirat, Pozsony, 1919–1921.
Tűz, irodalmi folyóirat, 1921. XI. 15.–1922. IV. 15.
Tamás Lajos: A Toldy Kör története, Pozsony, 1937.
Vécsey Zoltán: Az új Európa, Kassa, 1928.
R. Vozáry Aladár: Elszállt a Turul, Budapest 1931.
Wallentinyi Samu: Hegyvidéki bokréta (A szlovenszkói és ruszinszkói magyar írók prózai antológiája), Rimaszombat, 1935.
– Új magyar líra, Kassa, 1937.
Zombory György: A szlovenszkói magyar líra könyvalakban megjelent művei. Új magyar líra, Kassa, 1937.
Zprávy státniho uradu statistického republiky ceskoslovenskej. (Minden évf.)

TANULMÁNYOK ÉS CIKKEK:

A felvidéki magyarság könyvtermelése, Erd. Múzeum, 1935, 298 l.
A Felvidéken megjelenő folyóiratok teljes jegyzéke, M. Kultúra, 1931, 173 l.
A földosztás és a parasztság szerepe Szlovenszkón, Korunk, 1935, 3. sz.
A magyar irodalmi nyelv pöre Szlovenszkón, Napló, 1933, XI. 19.
A költészet modern értékelése Méccsel kapcsolatban, Nyugat, I. 1933, 560 l.
A kassai Kazinczy Társaság irodalmi szakosztályának első iró-jegyzéke, Kazinczy Társaság, Kassa, 1927.
Alapy Gyula: Tíz év irodalmi termése, M. Néplap, 1930, II. 2.
– Szlovenszkó irodalmi élete, Könyvbarátok Lapja, 1927, 407–409. l.
– Szlovenszkói könyvek, Könyvbarátok Lapja, 1928. I. 251–253. l.
– Tudományos életünk, Prágai Magyar Hírlap, 1924. XI. 21.
Az «Új Auróráról», Prágai Magyar Hírlap, 1928. II. 11.
A magyar kisebbség kulturális egysége, Prágai Magyar Hírlap, 1923. XII. 24.
A «Szép Szó» csehszlovákiai útja, Szép Szó, 1937. V. köt., 375–379. l.
Andreánszky István: A szlovenszkói magyar irodalomról, Szociálizmus 1937, 40–41. l.
A Szemke színműpályázata, M. Irás, 1934, 4. sz.
A szlovenszkói magyar könyv kiállítása Pozsonyban, Híradó, 1936. XII. 10.
A szlovenszkói könyvnap nagy sikere, Prágai Magyar Hírlap, 1934. VI. 10.
A szlovenszkói magyar irodalom – lélektani szemszögből, Szlovenszkói Magyar Irók Antológiája, IV. köt. 1937. 24. 1.
Balla Antal: A csehszlovák állam, M. Szemle, 1929, 49–50. l.
Balogh Edgár: A társadalom rajztól a társadalmi vallomásig, Korunk, 1937, 261–264. l.
Bartha Lajos: Szlovenszkói magyar könyvtemető, Korunk, 1937, 261–264. l.
Bánhegyi Jób: Mécs László küldetése; Győri Szemle, 1934, 41–44. l.
Bellyei László: Irodalmi arcképek: Győry Dezső, M. Irás, 1932. II. sz.
– Irodalmi arcképek: Mécs László, M. Irás, 1933. V. sz.
Bíró Bertalan: Katholikus magyar írósors, M. Kultúra, 1931, 53–54. l.
Pisztray Gyula: Felvidéki magyar irodalmi élet, M. Szemle, XXI. köt. 1934. 268–275. l.
Bodor Aladár: Mécs László, Debr. Szemle, 1928. 8–20. l.
Boros Béla: A szlovenszkói ált. tanítóegyesület a kisebbségi magyar kultúra szolgálatában, M. Irás, 1935. 1. sz.
– Szlovenszkói magyar kultúrszemle, M. Irás, 1935. 3. sz. 177. l.
Császár Elemér: Az elszakított országrészek szerepe irodaimunkában. Bud. Szemle, 1929. 31–43. l.
Császár Elemér és Farkas Gyula irodalmi polemiája, Irodalomtörténeti Közl. 1931. 371–374. l. – Bud. Szemle, 222. köt. 155–160. l. – Bud. Szemle, 319–320. l.
Damó Oszkár: Szlovenszkói és ruszinszkói költők, Reg. Hírlap, Miskolc. 1925–26.

Darkó István: Szlovenszkó a kritika serpenyőjében, M. Irás, 1933, 5. sz. 268–271. l.
– A Magyar Irás és Mécs László, M. Irás, 1933, 204–206. l.
Darvas János: Felhívás a szlovenszkói és ruszinszkói magyar írók Madách Szövetségének megalakítására, Prágai M. Hírl., 1922. XII. 24.
– íróink arcképcsarnoka, Mécs László, P. M. H., 1925. XI. 1.
Dénes Tibor: Mécs László, Napkelet, 1933, 365–367. l.
Dsida Jenő: Páll Miklós, Pásztortűz, 1929, 144. l.
Duka–Zólyomi Norbert dr.: A magyar ifjúsági mozgalmak története Csehszlovákiában, M. Irás, 1932. 2. sz.
– A szlovenszkói magyar irodalom margójára, M. Irás, 1935, 8–9. 1.
Eckhardtné Huszár Irén: Mécs László. Különnyomat a Széphalomból, 1930.
Eckhardt Sándor: Az összehasonlító irodalomtörténet Középeurópában, Minerva, 1931, 89–105. l.
Egri Viktor: Jankovics Marcell: M. Irás, 1935. 1. sz.
– Jarnó József, M. Irás, 1935. 1. sz.
– Szombathy Viktor, M. Min., 1935. 1. sz.
– A szlovenszkói magyar irodalom legutóbbi esztendeje, Láthatár, 1936, 796–816. l.
Erdőházi Hugó: Szlovenszkói líra – szlovenszkói történelem. Független Szemle, 1933. 9–10. sz.
Farkas Gyula: Az elszakított magyarság irodalmi problémái, Napk. 1923, 703–770.
– Mme Sans Géne, Pásztortűz, 1928.
– Irodalmunk kétféle nemzeti érzése, M. Szemle, VII. köt. 33–40. l.
Fábry Zoltán: Szlovenszkói magyar könyvek, Korunk, 154–155. l.
– Irók és irodalmi Szlovenszkó, Kassai Napló, 1926. VI. 22.
– A szlovenszkói magyar irodalom, Korunk, 1926, 2. sz.
– Csehszlovákiai magyar irodalom – európai kultúra, Korunk, 1937, 273–267. l.
Fejek. Csehszlovákiai magyar írók arckép-albuma, Kazinczy Társaság, Kassa, 1929.
Féja Géza: Pozsonytól Beregszászig, Láthatár, 1933, 2. sz.
– A szlovenszkói magyar tudat, M. Irás, 1935. X. sz.
Fodor Andor: A szlovenszkói magyar irodalom, Korunk, 1930, 828–833. l.
Forbát Imre: A kisebbségi irodalom kérdéséhez, Korunk, 1930, 441–444. l.
Forgács Antal: Mécs László, Független Szemle, 1934, 41–44. l.
Földessy Gyula: Lám Frigyes, egy nagy szepesi költő, Szepesi Híradó, 1937. I. 9.
Gábor Géza: Ölvedi László, Soproni Kath. Köri Almanach, 1931. 73–83. l.
Gál Gábor: Költő a dobogón, Korunk, 1933, 147–149. l.
Gál István: Csontos Vilmos versei, Szabolcsi Szemle, 1936. 155. l.
Gécsi Lajos: Mécs László, Nemz. Ujs., 1935, 69. sz.
– Szlovenszkói magyar írók Budapesten, Magyarság, 1935, 238. sz.
Gogolák Lajos: A szlovenszkói magyar irodalom problémái, Napk. 1935, 803–808. l.
– A felvidéki lélek kialakulása és a magyarság. M. Szemle, 1929, III. köt. 3–11. l.
– A szlovenszkói Ifjúság, M. Szemle, XVIII. köt. 244–245. l.
G. P.: Sárosi Árpád, Irodalomtörténet, 1930, 277. l.
– Jarnó József, Irod. tört., 1931, 231. sz.
– Ölvedi László, Irod. tört., 1931, 299. l.
Győry *Dezső:* A magyar ifjúság problémái, Prágai M. Hírlap, 1928. III. 28.
– Darkó István, Prágai M. Hírlap, 1925. IX. 20.
– Iróink arcképcsarnoka: Farkas István, P. M. H., 1925, XI. 1.
– A kisebbségi fiatalság lelke, P. M. H., 1925. XII. 20.
Hajnóczy R. J.: Hajnóczy R. József irodalmi hagyatéka, Szepesi Hiradó, 1931. III. 1.
– 300 kitiltott külföldi sajtótermék, P. M. H., 1933. V. 11.
Haraszthy Gyula: Gábor Géza: Mécs László, Irod. Tört. Közl., 1934, 206–207. l.
Hegedüs Zoltán: Mécs László, Bud. Szemle, 221. köt. 1931, 155–160. l.
Illés Endre: Szlovenszkói magyar könyvek, Nyugat I. 1933, 431. l.
– Disputa, Nyugat, 1933. I. 558. l.
Ignotus: A kettészakadt magyar irodalom, M. Hirl., 1927. 97. l.
Irodalmi termelés és könyvnap Szlovenszkón, Korunk, 1936, 756–758. l.
Jankovics Marcell: Ölvedy László emlékezete (a pozsonyi Ölvedy László ünnepségen elmondott emlékbeszéd), P. M. H., 1932. X. 27.
Jaross Andor: Uj magyar szellemiség, M. Irás, 1932. 3. sz.
Jócsik Lajos: A szlovenszkói magyar középosztály, Korunk, 1933. 1. sz.
Juhász Árpád: A csehszlovákiai magyar színház kérdéséhez, Korunk, 1937, 342–343. l.

Just Béla: Mécs László, Napk. I. 1931, 32–38. l.
Kállay Miklós: Van-e külön erdélyi és felvidéki magyar irodalom? Nemz. Ujs., 1927, 287 l.
Kárpáti Aurél: Mécs László versei, Nyugat, I. 1931, 198. l.
Kardos Béla: Csehszlovákia és a szlovenszkói magyarság könyvtermelése 1921–1932-ben. Láth. 1934. 4. sz.
K. A.: Magyar irodalmi élet Szlovenszkón 1926-ban, M. Hirl., 1926, 294. sz.
Keller Imre: Az elvetélt szlovenszkói drámairodalom, M. Irás, 1933, 7. sz.
– A kritikátlanság átka Szlovenszkóban, Irodalmi miniatürök, 1926.
Kertész János: A megszállt területek magyar sajtója, Országút, 1935, 2. sz.
K. K.: Uj folyóirat Szlovenszkón, Korunk, 1936, 237–238. l.
Keresztes Pál: A szlovenszkói magyar irodalom, A Hét, 1929. VII. 24.
Komlós Aladár: Magyar írók sorsa, P. Napló, 1933, 123. sz.
– Magyar költészet Szlovenszkón, Nyugat I., 1926, 396–399. l.
Kossányi József: Tamás Lajos költészete, M. Irás, 1936, 1. sz.
Kovács Endre: Politika és Irodalom, M. Irás, 1935, 9. sz.
– A szlovenszkói magyar irodalom sorsa, M. Irás, 1936, 7. sz.
– Uj humanizmus, M. Irás, 1936, 3. sz.
Lányi Menyhért: Iróink arcképcsarnoka: Fábry Zoltán, P. M. H., 1925. X. 4.
Magyar Bálint: Rácz Pál szlovenszkói novella- és regényíró, Pásztortűz, 1927, 71–72. l.
Magyar Irodalmi Szövetség Szlovenszkóban. M. Minerva, 1935, 5. sz.
Maggar olvasó Szlovenszkóban. Szlovenszkói magyar írók antológiája, 1937, IV. köt. 21 l.
Magyary Géza: A kisebbségek védelme, M. Szemle, 1928, II. köt.
Marék Antal: Szlovenszkó a magyar bibliográfia tükrében, M. Irás, 1935, 1. sz.
– Levél a szlovenszkói magyar irodalomról, Láth, 1933, 3. sz.
– A felvidéki magyar irodalom 15 éve, Napk, 1935, 173–76. l.
– Az új generáció és a kritika, M. Irás, 1935, 105–107. l.
– Jankovics Marcell, M. Min., 1936, 13–14. l.
Matkó Géza: A «csehszlovákiai» sajtó, Sajtó, 1930, (?) 412–25. l.
Mezei Gábor: Szlovenszkói írók Budapesten, Láth., 1936, 165–169 l.
– A kispolgárság énekese, M. Min., 1932, 209–214. l.
Mécs László: Önvallomásom, Vasárnap, 1928, 3–4. l.
– Önvallomás, Pásztortűz, 1930, 547–548. sz.
Mihály László: Ölvedi László, Élet, 1932, 384–385. l.
– Ölvedi László, M. Min., 1932, 96. 1.
Mit adott Szlovenszkó az új magyar irodalomnak? Szlovenszkói magyar írók antológiája, 1937, IV. köt. 13. l.
Moravek Endre: A felvidéki magyar ifjúság útja, Láth., II. évf. 2–3. sz.
Móricz Zsigmond: Győry Dezső, P. M. H., 1928, III. 4.
Morvay Gyula: Bellyei József, Korunk, 1936, 269–270. l.
Nánai Béla: A «szlovenszkói» magyar irodalom, Debr. Szemle, 1929, 25–30. l.
Neubauer Pál: Die jungungarische Literatur der Slowakei, P. Lloyd, 1925, 48. esti sz.
– Egri Viktor, P. M. H., 1925. IX 27.
Pajzs Ödön: Reményi József, P. Napló, 1930, 186. sz.
Peéry Rezső: Szempontok a csehszlovákiai magyar irodalom fejlődéséhez, Korunk, 1937, 115–116. l.
Pongrácz Kálmán: Kisebbségi és többségi irodalom, Láth., 1937, 241–248. l.
– Magyar fiatalok folyóirata, M. Szemle, XVI. köt. 1932, 271–73. l.
Possonyi László: Székely Mózes és Mécs László, M. Kultúra, 1931, 173. l.
Rácz Pál: Kolduló írók, P. M. H., 1924. VIII. 2.
– Avasy Sándor: Rácz Pál, P. M. H., 1925. XI. 22.
– Fülöp Árpád: Hunyadi eposza, M. Irás, 1937, 1. sz.
Rády Elemér: Kisebbségi ifjúság, Korunk szava, 1933, 38–40. l.
– A szlovenszkói magyar írók szót kérnek, Új Kor, 1936, 208. l.
– Kisebbségi fiatalok, Egyetemi Híradó, 1937, 12. sz.
Reményi József: Az amerikai magyar író, Lit., 1928, 303–305. l.
r. m.: A költészetté tisztult hálás érzésekről és az evangéliumi szeretetről, Magyarság, 1929, 128. sz.
Rónay György: Szlovenszkói magyar írók, M. Kultúra, 1936, I. 184–185. l.
Sándor Dezső: A szlovenszkói magyar színház, M. Irás, 1935, 1. sz.
Schöpflin Aladár: Kisebbségi irodalom, Láth., 1936, 65. l.
Semetkay József: Felvidéki írók, Diárium, 1936, 114–115. l.

Ölvedi János: A szlovenszkói magyarság társadalmi rajza. M. Irás, 1937. 3. sz.
Ölvedi László: Irodalmi élet a Felvidéken, Napk., 1923. 277–279. l.
Simándy Pál: A szlovenszkói magyar irodalom 10 éve, Nyugat I., 1930, 35–37. l.
Steier Lajos: A cseh-tót államegység, M. Szemle, 1929. 367–369. l.
– A csehek ruszinszkói politikája, M. Szemle, 1929, 367–369. l.
– Új tót elbeszélők, M. Szemle III. köt., 1929, 341–348. l.
Szalatnai Rezső: A cseh-szlovák-magyar szellemi együttműködésről, M. Figyelő, 1933, 1–2. sz.
– Irodalmi menetrend Szlovenszkón. M. Figyelő. 1933, 1–2. sz.
– Magyar színház Pozsonyban 1936-ban, M. Irás, 1936, 7. sz.
– Mihályi Ödön, Korunk, 1929, 679–680. l.
– Győry Dezső költészete, M. Figyelő, 1935. 192–215. 1.
Szász László: A pozsonyi rádió magyar műsora, M. Irás, 1937, l. sz.
Szekfű Gyula: Kisebbségi kultúra, P. M. H., 1926. V. 30.
Szemlélő: Forgácsok a kisebbségi ifjúságról, M. Minerva, 1932, 2. sz.
Szentirmay Jenő: A mai Erdély irodalmi élete, P. M. H., 1922. VI. 21.
Sziklay Ferenc: Kulturális helyzetünk, P. M. H., 1922. VI. 11.
– A magyar kultúra megszervezése, P. M. H., 1922. VII. 1.
– Régen várt dalok, P. M. H., 1922. XI. 15.
– Búcsú Merényi Gyulától, P. M. H., 1925. III. 22.
– Széljegyzet Simándy Pál nyilatkozatához, P. M. H., 1925. X
– A felvidéki magyar irodalom fejlődése az elszakítás óta, Nemz. Ujs., 1926. I. l.
– Kisebbségi irodalom vagy kisebbségek irodalma, Erd. Hel., 1930, 451–457. l.
– A magyar színjátszás Csehszlovákiában, Erd. Hel., 1930, 670–672. l.
– A magyar kultúregylet válsága, Híradó, 1934. III. 11.
– Irástudók disputája (Diabolica comoedia, kéziratban 1932).
Sziklay László: Szlovenszkói magyar elbeszélők, Szabolcsi Szemle, 1936, 123–124. l.
– Szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok, Láth, 1937, 214–223. l.
– Nemzedékek problémája a felvidéki magyarság kultúréletében, Szabolcsi Szemle, 1935, 18–25. l.
Simplex (Sziklay Ferenc dr.): Gondolatok a szlovenszkói irodalomról, P. M. H., 1926. IX. 3.
Szombathy Viktor: Három szlovenszkói versíró őstehetség, M. Irás, 1934. X. 11. sz.
– A szlovenszkói magyar színészet, M. Irás, 1936, 3. sz.
– A szlovenszkói magyar színészet kérdéséhez, M. Irás, 1937, 3. sz.
– Szlovenszkói és kárpátaljai színészet, M. Irás, 1935, 1. sz.
Szvatkó Pál: Bata-cipős magyar ifjúság,, 1932, M. Irás, 1. sz.
– A szlovák líra fejlődése, M. Szemle, XXII. köt., 352–361. l.
Tamás Lajos: Szlovenszkói magyar szellem, P. M. H., 1925. VIII. 6. sz.
– Irodalmi levél Szlovenszkóból, Láth., 1936, 93–95. l.
– Szlovenszkói magyar lélek és irodalom, Láth., 1937, 126–27. l.
– Jankovics Marcell, Híradó, 1934, 250. sz.
– Az erdélyi és szlovenszkói irodalmi élet, M. Min., 1934, 161–63. l.
– Ölvedi László, Láth., 1936, 231–232. l.
Tamás Mihály: Az «Iró» és az «író», Nemz. Ujs., 1929, 106. sz.
Új Auróra: Irodalmi Almanach az 1929. évre. M. Jövő, 1928, 289. l.
Vajthay Dénes: A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság, M. Min., 1934, 252–253. l.
Vájlok Sándor: Erdély és Szlovenszkó, M. Min., 1933, 2. sz.
– Magyar kultúrografiát, P. M. H., 1936. II. 23.
– Szlovenszkói magyar könyvek, Új Élet, 1936, 419. l.
– Tamás Mihály, Új Élet, 1934, 653–56. l.
– Magyar irodalom Csehszlovákiában, M. Min., 1934, 60–61. l.
– Pozsonyi költők, Híradó, 1934, 163. sz.
– A szlovenszkói magyar irodalom 15 éve, Új Élet, 1934, 584–88. l.
Vozári Dezső: Irodalmi élet Szlovenszkóban, Nyugat II., 1930, 654–655. l.
z.: A szlovákiai magyar tudományos munka hiányai, M. Irás, 1934, 6. l.
Zsadányi Mária: Irók–Könyvhét, M. Min., 1936, 161. l.
– Kárpátalja magyar művészete, M. Irás, 1934, 6. sz.